

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

*читай,
аналізуй,
спостерігай,
опановуй,
підкорюй,
імпровізуй,
самовдосконалюйся !*

науково-виробничий журнал

№ 2 (22), 2016

Сєверодонецьк 2016

**ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ
РЕФОРМ**
№ 2 (22) 2016
НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ
ЗАСНОВАНО У 2010 РОЦІ

Засновник Східноукраїнський
національний університет імені
Володимира Даля

Журнал зареєстровано в Міністерстві
юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 19842-642 ПР
від 19.03.2013 р.

ISSN 2221-8440

**TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC
REFORMS**
№ 2 (22) 2016
THE SCIENTIFIC AND PRODUCTION
JOURNAL
WAS FOUNDED IN 2010

Founder Volodymyr Dahl East Ukrainian
National University

Registered by
the Ministry of Justice of Ukraine

Registration Certificate
КВ № 19842-642 ПР
dated 19.03.2013

ISSN 2221-8440

**Журнал внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть
публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора та кандидата наук (економічні науки).**

Наказ Міністерства освіти і науки України № 515 від 16 травня 2016 р.

Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :
***Ulrich's Periodicals Directory* (Нью-Йорк, США), *Research of Bible* (Токіо, Японія),
Index Copernicus International (Варшава, Польща),
Російський індекс наукового цитування (РІНЦ), (Москва, Росія)
Ліцензійна угода № 210-04/2013 від 25 квітня 2013 р.
***Scientific Indexing Services* (США – Австралія),**
Видання індексується *Google Scholar* **

Головний редактор: Калінеску Т. В., докт. екон. наук, проф. (Україна).

Відповідальний редактор: Ліхоносова Г. С., канд. екон. наук, доц. (Україна).

Редакційна колегія: Вартанова О.В., докт. екон. наук, проф. (Україна); Гамс Е. канд. екон. наук (Естонія); Даніч В.М., докт. екон. наук, проф. (Україна); Д'яченко Ю.Ю., докт. екон. наук, доц. (Україна); Заблодська І.В., докт. екон. наук, проф. (Україна); Закжевський Ю., канд. екон. наук (Польща); Сотіров С., докт. техн. наук, проф. (Болгарія); Канцявічіус С., канд. екон. наук (Літва); Костирко Л.А., докт. екон. наук, проф. (заступник головного редактора) (Україна); Надьон Г.О., докт. екон. наук, проф. (Україна); Рамазанов С.К., докт. екон. наук, докт. техн. наук, проф. (голова редакційної колегії) (Україна); Стемплевська Л., канд. екон. наук (Польща); Сегаль Б., канд. екон. наук (Угорщина); Хаморі Б., докт. екон. наук, проф. (Угорщина); Шаріпова О.С., докт. екон. наук, проф. (Україна); Чиж В.І. докт. екон. наук, проф. (Україна).

Відповідальний за випуск: Рамазанов С.К., докт. екон. наук, докт. техн. наук, проф. (Україна).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet

Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 10 від 24 червня 2016 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

ISSN 2221-8440

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2016
© Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2016

Номер пропонує
БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Калінеску Т. В.
Ми підтвердили свою фаховість! _____ 5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ

• **Економіка та підприємництво**

Мустафаєв А. А.
Интеллектуальный капитал в контексте конкурентоспособности
и деловой репутации предприятий _____ 6

Носова О. В.
Вплив прямих іноземних інвестицій на економічне зростання _____ 17

Павлов К. В.
Оценка эффективности инноваций и инвестиций интенсивного и экстенсивного типа _____ 26

• **Фінанси та бюджетна політика**

Костирко Л.А., Серєда О.О.
Концептуальні основи механізму фінансового регулювання розвитку підприємств _____ 33

Котлячков О. В., Остаєв Г. Я., Марковина Е. В.
Особенности методики исчисления себестоимости продукции лесопитомников _____ 41

• **Управління сучасним підприємством**

Zhytnyy P., Lukyanova O.
Analysis of the practical aspects of enterprise accounting police _____ 50

Яценко О. В.
Принципы та методи управління доходами підприємств малого та середнього бізнесу _____ 55

• **Соціальна економіка**

Doronina M. S., Serikov D. A.
The Diagnostics of Both the Personal and the Functional Competences of Leadman:
the Conceptual Supporting _____ 64

Калінеску Т. В.
Методологія адаптації демократичних механізмів самозабезпечення соціально-економічних
трансформацій суспільства _____ 69

Ліхоносова Г. С.
Феномен соціально-економічного відторгнення в контексті сучасної глобалізації _____ 75

Ушенко Н. В., Кушал І. М.
Базові дефініції стратегії соціального розвитку підприємства _____ 82

• **Економіка регіону**

Беляєв А. А.
Инвестиционные процессы в Волгоградской области России: тенденции и перспективы _____ 88

Павлов К. В.
Эффективные решения социально-экономических и экологических
проблем водопотребления в крупном городе _____ 94

• **Міжнародні економічні відносини**

Митрофанова І. В., Митрофанова І. А.
Регионы юга России и Украины: тенденции, ограничения и перспективы
экономического сотрудничества _____ 102

Расулев А. Ф., Гростянский Д. В.
Узбекистан: приоритеты инновационного обеспечения
и технического обновления промышленности _____ 114

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Співробітники СНУ ім. В. Даля визначили нові виклики соціально-гуманітарної науки
в рамках Міжнародної науково-практичної конференції на базі
Полтавського інституту економіки і права «Україна», 21-22 квітня 2016 р. _____ 123

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури _____ 124

РЕЦЕНЗІЯ

Рецензия на монографию Павлов К. В. Инновационная экология как перспективное научное
направление. – Ижевск: Изд-во «Шелест», 2016. – 360 с. _____ 126

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ВИМОГИ щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Sentence of number
BLOG SHEFF-EDITOR

Calinescu Tetyana
We confirmed our professionals! _____ 5

TOPICAL SUBJECTS

• Economics and Business

Mustafaev A.
The intellectual capital in the context of competitiveness and business reputation of the enterprises _____ 6

Nosova O.
The impact of investment inflows on economic growth _____ 17

Pavlov K.
Efficiency evaluation of innovations and investments of intensive and extensive type _____ 26

• Finance and fiscal policy

Kostvrko L., Sereda E.
The conceptual basis of the mechanism of financial regulation of enterprises development _____ 33

Kotlyachkov O., Ostaev G., Markovina E.
Features methodology for calculating the cost of production nurseries _____ 41

• Management of Modern Enterprise

Zhvtnyv P., Lukvanova O.
Analysis the practical aspects of enterprise accounting police _____ 50

Yatsenko A.
Principles and methods of revenue small and medium businesses _____ 55

• Social Economy

Doronina M. S., Serikov D. A.
The Diagnostics of Both the Personal and the Functional Competences of Leadman:
the Conceptual Supporting _____ 64

Calinescu T.
Methodology of adaptation the democratic mechanisms of self-providing to
socio-economic transformations of society _____ 69

Likhonosova G.
The phenomenon of social and economic exclusion in the context
contemporary globalization _____ 75

Ushenko N., Kushal I.
The basic definition of strategy of social development _____ 82

• The economy of the region

Belyaev A.
Investment processes in the Volgograd region of Russia: tendencies and prospects _____ 88

Pavlov K.
Effective solutions of the social and economic and environmental problems
of water consumption in the large city _____ 94

• International Economic Relations

Mitrofanova I. V., Mitrofanova I. A.
Regions of the South of Russia and Ukraine: tendencies, restrictions and prospects
of economic cooperation _____ 102

Rasulev A., Trostyansky D.
Uzbekistan: priorities for innovative software and technical updates industry _____ 114

NEWS SCIENCE AND PRACTICE

The Dahl University persons identified new challenge social and humanities
as part of the International Scientific konfrentsiyi based
Poltava Institute of Economics and Law "Ukraine", 21-22 April 2016 _____ 123

EDITORIAL BOARD RECOMMENDS

New edition of economic literature _____ 124

REVIEW

Review of the monograph Pavlov KV innovative ecology as a scientific perspective
direction. - Izhevsk: Publishing house "Rustle", 2016. – 360 p. _____ 126

INFORMATION ABOUT AUTHORS

REQUIREMENTS

the content and the articles to scientific production journal
"TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORM"

Ми підтвердили свою фаховість!

Хочемо з радістю і впевненістю повідомити усім нашим читачам, авторам, рецензентам й неофіційним опонентам, що журнал підтвердив свою здатність відповідати усім вимогам, що висуваються до фахових видань і дивиться з певністю в майбутнє. Ми переглянули склад своєї редколегії і до роботи долучились нові висококваліфіковані фахівці-професіонали не тільки з України, але і з Болгарії, Литви, Польщі, Естонії та Угорщини. Робота щодо підсилення редколегії журналу проводиться постійно, запропоновано прийняти участь у підготовці нових примірників вченим-економістам із різних країн світу. І на далі будемо намагатись розширювати географію розповсюдження журналу не тільки завдяки залучення до публікації авторів із різних країн світу, але й доповнюючи редколегію журналу новими, але вже відомим на увесь світ іменами.

Будемо намагатися і надалі висвітлювати у журналі не тільки цікаві науково-практичні події, які відбуваються в Україні, але і за її межами. Задля цього будемо залучати до роботи наших колег, вчених, авторів із різних куточків світу, наших друзів та зацікавлених осіб, що працюють над подібними напрямками досліджень і мають бажання поділитися з нами й нашими читачами. Цей процес відбувається постійно, бо журнал вже індексується 6 науково-метричними базами і цей процес продовжується безупинно. Маємо і продовжуємо свої плани щодо індексування у «SCOPUS», «Web of Science» та інших базах, задля цього намагаємось постійно нарощувати якісний й професійний потенціал журнал, його розміщення на сайтах різних університетів й бібліотек світу.

Але слід пам'ятати і про те, що за 5 років існування журнал встиг досягти уже тих вершин, на які замахнувся не кожен журнал з більшим досвідом і стажем роботи на вітчизняній науково-практичній, економічній ниві. Попри те, що останні два роки редакційна вітчизняна колегія журналу та сам Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, хто є засновником журналу, працюють на територіях проведення АТО і мають статус переміщених осіб. Працювати в таких умовах не просто ні в моральному, ні в фізичному розумінні. Не вистачає ні матеріальної, ні технічної бази. Ми не маємо ніякої підтримки чи особистих пільг ні з боку Міністерства освіти і науки України, ні з боку різних українських університетів, суспільних, громадських вітчизняних та міжнародних установ і організацій, що мають до цього пряме відношення. До нас висуваються такі ж вимоги, що і до всіх інших видань. Але ми не просто маємо своє обличчя попри все, але підтверджуємо постійно на самому високому рівні свій статус, імідж та професіоналізм.

І сьогодні, я щиро дякую усім своїм редакційним колегам, читачам, авторам, рецензентам і неофіційним опонентам, друзям і соратникам, усім тим, хто підтримував всі ці роки наш журнал, допомагав добрим чи критичним словом на адресу його засновника. Саме за вашою підтримкою маємо такі успіхи. Ми і надалі будемо працювати з усіма за принципами: читати, спостерігати, опановувати, підкорювати, імпровізувати та самовдосконалюватись!

Головний редактор науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»

Т. В. Калінеску

УДК 330.4

МУСТАФАЕВ А. А.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ В КОНТЕКСТЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ И ДЕЛОВОЙ РЕПУТАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Статья посвящена важной проблеме формирования интеллектуального капитала предприятий – увеличению доли нематериальных активов по сравнению с традиционными ресурсами. Ключевая роль в решении данной задачи отводится совершенствованию инвестиционной политики, обеспечению рациональных соотношений между материальными и нематериальными активами. Проблематика данного исследования тесно связана с множеством теоретико-практических подходов как в интерпретации самих категорий «интеллектуальный капитал и конкурентоспособность предприятий» и «интеллектуальный капитал и деловая репутация предприятий», так и в классификации их признаков и новизны в едином контексте. Поэтому процессы формирования интеллектуального капитала, обеспечения конкурентоспособности и деловой репутации предприятий характеризуются значительными особенностями, отличными от общих предпосылок в теории и методологии традиционного «производительного капитала», чем и определяется актуальность исследования.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, конкурентоспособность, устойчивость, интерпретация, особенность, измерение, методология.

Постановка проблемы. В конце XX – начале XXI вв. мировая экономическая система вступила в новую стадию своего развития. Глобализация хозяйственных систем выдвинула совершенно новые требования к эффективному и гармоничному использованию различных материальных и нематериальных ресурсов. Следовательно, новый облик отношений в системе «природа-человек-общество» вынуждал специалистов пересмотреть роль основных факторов развития элементов данной системы, таких как природный, человеческий, научно-технический, институциональный, организационный, информационный и т.д. Среди этих факторов главная роль принадлежит человеческому фактору, развитию человеческой деятельности – ускорению процессов развития интеллектуального потенциала в экономике. Последняя всё в большей степени приводит к возрастанию взаимозависимости социально-экономических, экологических и других систем, повышению интереса к применению интеллектуальных ресурсов.

Научно-технические результаты, предназначенные для реализации, представляют собой научную и научно-техническую продукцию. Она условно делится на два блока: продукцию и интел-

лектуальный продукт, каждый из которых имеет присущую ему особенность, первый носит материальный характер, а второй – нематериальный. Вместе с тем, обе составляющие научно-технического прогресса предназначаются для рынка и имеют общее товарное свойство. Следовательно, основным признаком развития общества является увеличение удельного веса интеллектуального капитала в экономике – снижение роли материальных активов и повышение значимости нематериальных ресурсов: информации, образования, знаний, научно-исследовательских и организационных работ, культуры и здравоохранения, консультаций, юридической и рекламной деятельности и т.д. Это говорит о том, что современная экономика обладает конкурентным преимуществом именно за счет повышательной тенденции интеллектуальной деятельности, увеличения объемов приобретаемых и используемых объектов интеллектуальной собственности.

Отсюда вывод, что характерной особенностью современной экономики является увеличение роли интеллектуальных активов в создаваемой продукции. Это относится не только к высокотехнологичным производственным процессам, но и к реализации производимых товаров и услуг,

которые всё сильнее зависят от нематериальных компонентов предприятий – имиджа, репутации, бренда, компетенции сотрудников и т.д. Отсюда следует, что интеллектуальный капитал заключается в ресурсной базе, которой является человек. Состав и структура данного капитала, характеризуя содержание и способы его применения, обеспечивают рыночную и социальную эффективность создаваемого продукта. Следовательно, готовность и возможность внедрения «интеллектуальных» технологий на всех фазах воспроизводственного процесса создает необходимые предпосылки для формирования эффективной экономики с высоким уровнем конкурентоспособности [1, с.170].

Исходя из вышеизложенного, отметим, что сегодня более значимым в экономике должно стать управление интеллектуальным капиталом – улучшение функционально-воспроизводственной характеристики интеллектуальных ресурсов. Появляются совершенно новые подходы к разработке финансовой стратегии, которая вынудит инвесторов коренным образом изменить свое поведение и логику в инвестиционном анализе, оценке проблем инвестирования предприятий и методах обеспечения их необходимыми интеллектуальными активами. Вопреки всем обстоятельствам, главная роль принадлежит коренному изменению качественных характеристик и поведения персонала, его трансформации из «пассивных» ресурсов в «активного» носителя интеллектуального капитала – локомотив экономического развития. Увеличение удельного веса интеллектуального капитала дает возможность повысить уровень организации производства конкурентоспособной продукции, обеспечить перспективы улучшения деловой репутации предприятий.

Если в первой половине прошлого века конкурентные преимущества в экономике определялись в основном через доступ к технически наиболее совершенным ресурсам, то в настоящее время отрасли и предприятия демонстрируют стремление побеждать еще и за счет организационных, управленческих и финансовых новаций, порождаемых творческими способностями

человека. В этом смысле среди экономических понятий «интеллектуальный капитал» занимает существенное место и выражает расширенную трактовку экономической теории и конкретных практических задач, рассматриваемых с различных позиций.

В расширенной трактовке термин «интеллектуальный капитал» – это не только сумма знаний и навыков всех работников, но и существующие взаимоотношения между участниками в процессе ведения производства, совокупность организационной инфраструктуры и интеллектуальной собственности, которые во многом способствуют росту экономики и повышению конкурентоспособности ее отдельных сфер. Следовательно, интеллектуальный капитал не сужает, а расширяет и обогащает понятие «нематериальные ценности», вводя в изучение такие активы, которые не имеют материально-вещественной формы и не поддаются количественной оценке. Все более значимым становится улучшение системы управления интеллектуальными активами, включая их защиту, продажу, временную передачу прав и т.д., а также организационных структур и информационных систем в целом.

На основе вышеуказанных соображений, исследуемую проблему на уровне предприятия можно подразделить на следующие группы: 1) формирование надежных источников финансирования инвестиций; 2) улучшение квалификационной характеристики работников – повышение знаний менеджеров; 3) результаты взаимоотношений с внешней средой, с поставщиками материальных ресурсов и потребителями продукции, приобретение лицензии, патентов, прав и т.д.; 4) итоги инновационной деятельности – НИОКР, технико-технологическое совершенство, инвестиционное развитие, маркетинговые инновации; 5) наличие организационной инфраструктуры – принципы работы с информационной службой, документооборотом, регламентами и т.п.; 6) улучшение различного рода отношений на внешнем уровне – повышение роли и значения «отношенческого капитала» (капитала отношений); 7) развитие управленческой системы – про-

ведение регулярного анализа, учета, контроля и прогнозирования всей хозяйственной и рыночной системы.

Становится очевидным, что интеллектуальный капитал – понятие гораздо более широкое, чем представлялось ранее. Включение его в экономическую систему дает возможность раскрыть объективную природу происходящих радикальных изменений логики, структуры и содержания всех основных составляющих деятельности предприятий. Это означает, что стержнем достижения прогресса и устойчивого социально-экономического развития в экономике являются накапливаемое интеллектуальное богатство, профессиональная компетентность работников и их творчество, способные обеспечить высокие достижения в предпринимательской активности и экономической устойчивости.

Следует особо отметить, что для осуществления высокой конкурентоспособности товарной продукции необходимо обеспечить полноценность интеллектуальных составляющих. Именно последние способствуют улучшению деловой репутации предприятий, повышению ее стоимости. Следовательно, реализация конкурентной стратегии должна обеспечить рост рыночной стоимости предприятий в перспективе. Поэтому в разработке стратегии долгосрочного развития предприятий первоочередная задача состоит в увеличении удельного веса интеллектуальных ценностей, активизации интеллектуальной деятельности, лучшем приспособлении системы управления предприятием к изменяющимся условиям рыночных отношений.

Чтобы сделать выводы для выработки собственной успешной конкурентной стратегии и поддержания конкурентного преимущества предприятий, необходимо иметь четкое представление об основных инвестиционных приоритетах хозяйствующих субъектов, научно обоснованном выборе инвестиционных проектов. Это означает, что для перехода на полноценный интеллектуальный уровень развития, необходимо проводить кардинальные изменения в конкурентных и инвестиционных стратегиях предприятий. Разработка и использование концепций интеллектуаль-

ной деятельности означает, что высокотехнологичные действия охватывают совокупность бизнес-процессов, которая позволяет обеспечить качественно новый уровень развития предприятий.

Как системный, так и более конкретный подход к оценке каждого элемента интеллектуального капитала требует выявления его сущности, сферы применения и способов использования, а также размера получаемой прибыли, которую он должен приносить. Поэтому под интеллектуальным капиталом понимаются те активы, которые: 1) могут быть отделены от предприятия при продаже, передаче, лицензировании, аренде или обмене данного актива; 2) возникают только в результате наличия юридических прав или договорных отношений.

Анализ последних исследований и публикаций. Проводимые исследования показывают, что для предприятия все ресурсы имеют какую-то ценность, рано или поздно могут принести определенную пользу, если не требуют значительного роста затрат на их эксплуатацию или увеличения периода окупаемости. Учитывая, что в зависимости от уровня научно-технического прогресса структура используемых ресурсов и их качественная характеристика систематически меняются, то процессы наращивания инновационного потенциала предприятий должны быть непрерывными и взаимодополняющими. Особый интерес представляет ретроспективный анализ состояния, состава и структуры производственного потенциала для трансформации «пассивных» ресурсов в активных носителей интеллектуального капитала [2, с.107].

Подчеркнем, что интерес к проблеме интеллектуального капитала возник давно, первыми его исследователями следует считать А.Смита и Дж.С.Милля. Они ввели понятие гуманитарного капитала – количества и качества человеческой способности к труду. Начиная со второй половины XX в. понятие «интеллектуальный капитал» широко проникло в академическую и популярную литературу по бизнесу и экономике благодаря американскому экономисту Дж. Гэлбрейту. Он определил ин-

теллектуальный капитал как нечто больше, чем «чистый интеллект» человека и развил данное понятие до более расширенной трактовки его как «интеллектуальной деятельности».

Начиная со второй половины XX в., мировая экономическая система претерпела процессы трансформации, регионализации, интеграции, кластеризации, глобализации и т.д. На новой стадии своего развития экономическая система выдвигала императивы активизации человеческой деятельности и прогресса в сфере знаний и разума. Учитывая, что в экономической литературе определение интеллектуального капитала имеет неоднозначный характер, оно подлежит многократной корректировке и дополнению. При этом в большинстве источников вместо наиболее широко используемого в практике понятия «интеллектуальный капитал» применяется термин «нематериальные (или неосязаемые) активы».

Если обратить внимание на суть работ авторов последних проводимых исследований, то заметим, что большинство из них защищает тезис о переходе экономики на высокотехнологичную индустриальную основу с высокой инновационной составляющей, сопровождаемом разумной инвестиционно-инновационной политикой. При этом важными работами представляются те, которые имеют научно-методические разработки о формировании и развитии интеллектуальной деятельности предприятий, обосновании целесообразности использования интеллектуальных ценностей как исходной составляющей повышения конкурентоспособности и деловой репутации предприятий.

Естественно, анализ формирования интеллектуального капитала требует не только выявления происходящих изменений в соотношениях между материальными и нематериальными активами, но и оценки стратегического развития предприятий, основанной на систематизации интеллектуальной деятельности, оценке потребностей хозяйствующих субъектов в интеллектуальной составляющей и связанных с ними интересов. Учитывая стратегические установки и характер решаемых

задач, данная проблема требует особого научного подхода, разработки специфических методов обеспечения эффективности предприятий за счет преимущественного роста интеллектуальных ценностей. Анализ последних публикаций показывает, что критериями стратегического развития предприятий является стадийный переход к инновационному развитию, особенно развитию человеческого капитала.

Сегодня в развитых странах интеллектуальный капитал становится приоритетным направлением материальных и финансовых инвестиций. В силу всесторонней необходимости участия в создании общественных благ, интеллектуальный капитал приобретает форму капитала и при этом движение каждого вида капитала формирует свою специфическую структуру. Исходя из этого, в экономической литературе понятие «интеллектуальный капитал» имеет несколько разные значения. По методам формирования, способам применения и механизмам использования он подразделяется на следующие виды: а) рыночные активы - нематериальные активы, связанные с рыночными операциями; б) интеллектуальную собственность как актив – патенты, авторские права, торговые марки товаров и услуг, ноу-хау, торговые секреты и др.; в) человеческие активы – совокупность коллективных знаний сотрудников предприятия, их творческих способностей, умения решать проблемы, лидерских качеств, предпринимательских, организационных и управленческих навыков, а также психометрические данные и сведения о поведении отдельных личностей в разных ситуациях; г) инфраструктурные активы – технологии, методы и процессы, которые делают возможной работу предприятия [3, с.27-28].

Подчеркнем, что в силу воздействия объективных и субъективных факторов образуется значительный разрыв между номинальными и реальными объемами капитальных вложений предприятий. Это в большей степени вызвано неуклонным удорожанием единицы вновь вводимых материальных и нематериальных ценностей. Парадоксальным моментом является то, что у большинства отраслей и предпри-

ятий цены на указанные ресурсы растут быстрее, чем их качественная характеристика, т.е. индекс цен на новые активы сильно опережает индекс их производительности труда. В результате рост номинальных объемов инвестиций не соответствует фактическому росту эффективности производственных мощностей. Это создает неблагоприятную атмосферу, не позволяющую более реально оценить роль и значение материальных и нематериальных активов в процессе производства, определить дальнейший рост их объема и структуры в условиях рыночного хозяйствования.

В современных условиях ключевая роль принадлежит системному развитию интеллектуального капитала, превращению научных знаний в инновационные продукты, адаптации предприятий к новым условиям конкуренции. При этом достоверные принципы и необходимые условия развития основных потенциалов предприятий (инвестиционного, образовательного, научного, инновационного) являются основополагающими для формирования интеллектуального капитала. Активное движение нематериальных активов – это целенаправленное преобразование различных сторон расширенного воспроизводства предприятия, улучшение его конкурентных преимуществ, социально-экономической, экологической ситуации в целом.

По мнению большинства специалистов, исключительно важное значение принадлежит тем факторам, которые способствуют улучшению характеристик маркетинговой службы. Это требует поиска и выбора тех сегментов рынка, в которых предприятие способно сохранить и улучшить полученные результаты интеллектуальной деятельности. Маркетинговая инновация, имея широкий спектр выхода на товарный рынок, решает ключевые задачи сбыта товаров: создание имиджа продукта (реклама), формирование плана продаж, занятие соответствующего сегмента рынка, установление необходимой ценовой политики по номенклатуре и ассортименту товарной продукции и т.д. Недостаточность перечисленных факторов может привести

к неожиданным последствиям – снижению конкурентоспособности предприятий, ослаблению рыночных отношений, недополучению необходимого дохода и дальнейшему сокращению инновационных расходов.

Проведенный нами анализ последних исследований показывает, что проблемы формирования интеллектуального капитала предприятий могут быть рассмотрены с различных позиций и с разной степенью детализации. Этапы формирования данного капитала тесно связаны с макро-, мезо- и микроэкономическими показателями и связями, которые могут находиться в различных стадийных интервалах. Величина охвата интеллектуальных действий, направленных на удовлетворение определенного спроса, во многом зависит от существующих социально-экономических условий, от качества, объема и отдачи используемых ресурсов.

Целью статьи является совершенствование теоретико-практических аспектов формирования и использования интеллектуального капитала предприятий, обоснование его роли в хозяйственном кругообороте. Особое значение в исследовании приобретает изучение данного капитала в контексте с конкурентоспособностью и деловой репутацией предприятий. Большое внимание уделяется повышательной тенденции удельного веса интеллектуального капитала в активах предприятий, выявлению ключевых аспектов улучшения его структурного состава. С этой точки зрения, масштабное применение интеллектуального капитала есть приведение в действие потока нематериальных активов и переход к новому облику экономической жизни.

Новые интеллектуальные формы экономической жизни есть основа обеспечения высокой конкурентоспособности и деловой репутации предприятий, снижения инвестиционных рисков во всех функционально-хозяйственных координатах. Поэтому основной акцент сделан на то, что наибольшие капиталовложения должны направляться именно на развитие интеллектуальной деятельности, особенно человеческого фактора. Высокая конку-

ренция на товарных рынках ставит перед менеджерами задачу: чтобы успешно развиваться, необходимо уделять большое внимание развитию интеллектуального капитала во всех сферах предпринимательской деятельности.

Подчеркнем, что интеллектуальный стиль стратегического функционирования предприятий предопределяет формирование благоприятной финансово-экономической среды, перевод хозяйствующих субъектов на новую качественную ступень развития. При этом нельзя забывать о том, что любая организация представляет собой очень сложную систему управления интеллектуальными активами. Это предопределяет стремление к достижению разнообразных целей в рамках изменяющейся внутренней и внешней среды.

Любое предприятие вне зависимости от размеров, формы собственности и организационного статуса рассматривается как формальная социальная структура, имеющая права на приобретение и использование необходимых интеллектуальных ресурсов. Главная задача при этом состоит в целенаправленном участии организационных систем управления в функционировании предприятий. Система управления формирует цели функционирования объекта и осуществляет контроль их выполнения. С этой точки зрения, управление способно переводить предприятие на желаемый уровень интеллектуальной деятельности, придавая параметрам происходящих процессов определенные количественные и качественные значения.

С целью увеличения удельного веса интеллектуальных ценностей, повышения конкурентоспособности и роста стоимости предприятий необходимо осуществлять стратегические изменения в направлениях его деятельности в соответствии с характером воздействия внешней среды. Учитывая, что показатель стоимости предприятий является комплексным финансовым индикатором, отображающим экономическую эффективность хозяйствующего субъекта, есть необходимость своевременного реагирования на изменение любой ситуации, особенно связанной с уменьшением (снижение рентабельности, ухудше-

ние платежеспособности, увеличение инвестиционного риска и т.д.) или увеличением стоимости предприятия. Поэтому в современных условиях хозяйствования перед предприятием встает задача полной реструктуризации бизнеса с увеличением его рыночной стоимости. Учитывая всевозрастающую конкуренцию на рынке, в предприятиях должна увеличиваться доля интеллектуальной составляющей, способной увеличить объем и качество высокотехнологичной продукции.

Исследования подтвердили, что при отсутствии достоверных научно обоснованных концептуальных положений и выбора позитивных факторов, активизирующих интеллектуальную деятельность предприятия, невозможно внести существенные изменения в различные параметры его долгосрочного развития. Несмотря на то, что положительное решение проблем весьма сложно, есть необходимость коренным образом изменить государственную инвестиционно-инновационную политику, ориентированную на принципы структурной перестройки ресурсного обеспечения предприятий. При этом система критериальных оценок позволяет конкретизировать и улучшить управленческую деятельность, определить текущее и долгосрочное состояние предприятий.

Изложение основного материала исследования. Отметим, что отраслевая структура финансирования инвестиций экономики в основном формируется под влиянием государственной финансовой поддержки. Крайне низкие темпы роста финансирования инвестиций являются основным сдерживающим фактором не только выравнивания условий в межотраслевой конкуренции, но и регулирования рынка. Сопоставление изменений структуры инвестиций и валового выпуска продукции в большинстве отраслей экономики показывает, что ориентация предприятий на вовлечение традиционных ресурсов (особенно капитальных мощностей старого образца) в какой-то степени снижает потребность в масштабных инвестициях, но не увенчивается успехом, т.е. приводит к тенденции снижения производства. При отсутствии долгосрочных источников фи-

нансирования экономики и устойчивых проектов перехода на интеллектуальную деятельность, инвестиционно-инновационные задачи не соответствуют динамичным процессам реструктуризации производственных мощностей и обеспечению конкурентоспособности. Особенно велики ошибки в выборе отраслевых приоритетов, ведущие к неудачному построению конкретных моделей структурного преобразования экономики, что обусловлено масштабным изменением соотношений между интеллектуальными и традиционными ресурсами.

По данным компетентных специалистов, в конце 90-х годов прошлого века в США соотношение ежегодных вложений в нематериальные (НИОКР, бизнес-проекты и процессы, программное и информационное обеспечение, обучение персонала и т.д.) и материальные (здания, сооружения, транспортные средства, оборудование, коммуникации, и т.д.) активы были почти равным – 1:1,2 (1 трлн. долл. против 1,2 трлн.). В настоящее время удельный вес нематериальных активов в рыночной стоимости их компаний составляет порядка 50-75% против 5-10 % в конце 70-х годов прошлого века. Это свидетельствует о том, что компании с высокой долей интеллектуального капитала, в частности, инновационного и человеческого капиталов, и достойным его применением в гораздо меньшей степени подвержены экономическому шоку и нередко осуществляют прорыв в тех направлениях, где они имеют конкурентные преимущества.

Сегодня, кроме сравнительного анализа эффективности предприятий, связанного с определением долей интеллектуального и традиционного капиталов, актуальными становятся вопросы разработки их рациональных соотношений. Для того, чтобы эти ресурсы были эффективными, управленцам и экономистам необходимо по-новому взглянуть на носителей и создателей таких специфических активов, как нематериальные. Так как ориентироваться исключительно на максимизацию благосостояния держателей финансовых активов (традиционного капитала) стало устаревшим, более значимыми в управлении эко-

номики стали носители интеллектуального капитала.

Существует множество мнений специалистов о том, что прямую выгоду для предприятия приносит применение методов амортизационных отчислений на интеллектуальную собственность и отнесение их на себестоимость производимой продукции. Это говорит о том, что из нематериальных активов предприятий можно создать мощный амортизационный фонд. Следовательно, при постановке на учет интеллектуальной собственности, используемой в процессах производства, предприятия могут иметь надежный источник финансирования хозяйственной деятельности на основе научной, технической и технологической базы, составляющий около 10% от суммы амортизации основных производственных фондов.

Не вызывает сомнений то обстоятельство, что именно полноценный интеллектуальный потенциал в обозримом будущем будет играть роль того основания, которое обеспечивает не только технологическую реструктуризацию и модернизацию производства, но и переход на новое качество социально-экономического развития страны. Мировой опыт показывает, что материальную базу инновационной экономики составляет высокоразвитое машиностроение, ядро которого образуют наукоемкие отрасли, обеспечивающие автоматизацию, информатизацию и интеллектуализацию производственных процессов [1, с.151].

Для принятия позитивных финансово-инвестиционных решений, способных формировать интеллектуальный потенциал отраслей и предприятий экономики, следует, прежде всего, внимательно изучить основные характеристики существующей внутренней и внешней финансовой среды, включая рыночную: а) возможности бюджетного финансирования и банковского кредитования; б) определение реальных возможностей интеграции капиталов различных сфер (например, интеграция капиталов «продуктивных» сфер в «непродуктивные» сферы), способных вносить существенные коррективы в финансовую поддержку; в) динамичность и неопределен-

ность внешнего окружения, уровня глобализации рынков различных направлений (капитала, труда, товаров, услуг и т.д.); г) оказание активного воздействия на изменение внутреннего облика предприятий, в т.ч. инвестиционного климата; д) наличие альтернативных вариантов доступа к действующим финансовым источникам (в т.ч. зарубежным); е) потенциальные возможности выпуска физического объема и ассортимента товарной продукции и улучшение их инновационных признаков на внутреннем и внешнем рынках; ж) состав квалифицированных и неквалифицированных трудовых ресурсов и степень их эффективной расстановки; з) эволюционное поведение предприятий и их конкурентные преимущества, переход от «пассивного» инвестиционного типа функционирования к «активному» развитию элементов интеллектуального капитала – инновационного, человеческого, организационного и т.д.

Следует особо отметить, что показатель «наукоемкости» продукции отраслей и предприятий экономики определяется отношением затрат на все НИОКР, осуществляемые какой-либо отраслью (включая приобретение патентов на открытия, изобретения, новые технологии и т.п.) к общим объемам затрат на выпуск продукции этой отраслью [4, с.188]. В нормальных условиях функционирования доход от реализации любой интеллектуальной деятельности должен превышать издержки данной деятельности.

Несмотря на то, что среди этих элементов понятие «человеческий капитал» занимает наиболее существенное место, тем не менее, в связи с его универсальным употреблением возникают разнохарактерные явления, объединенные участием человека в экономических, образовательных, интеллектуальных и других процессах. Поэтому во многих случаях отнесенное на второй план сущностное ядро теории человеческого капитала осложняет раскрытие содержания нематериальных инвестиционных затрат. Иными словами, характеристика нематериальных инвестиционных затрат, ориентированных на улучшение состояния и качества человеческого по-

тенциала, остается недостаточно раскрытой.

Подчеркнем, что насущные вопросы, которые тесно связаны с развитием различных элементов интеллектуального капитала, во многом зависят от надежных и долгосрочных источников финансирования, таких как: бюджетные ресурсы; долгосрочный и краткосрочный заемный капитал; потоки свободных денежных средств бюджетных и внебюджетных организаций (особенно банковские средства, страховые и пенсионные фонды и т.д.); финансовый капитал рынков ценных бумаг; собственный капитал; нераспределенная прибыль; различные виды иностранных инвестиций; международные финансово-инвестиционные фонды; спонтанное финансирование.

Вопреки всем обстоятельствам, следует отметить, что основными показателями нематериальных активов, отражающимися в бухгалтерской отчетности и подлежащими оценке, являются клиентские базы предприятий, торговые марки, лицензии, т.е. объекты интеллектуальной собственности. При этом особой актуальностью отличаются вопросы отражения в отчетности деловой репутации предприятий (гудвилла), фиксирования возникающих при этом рисков и неопределенности. Поэтому в финансовой отчетности первостепенное значение имеет рассмотрение вопросов отражения деловой репутации предприятий, а затем учета риска и неопределенности.

С этой точки зрения, при приобретении предприятия необходимо признание его деловой репутации. При этом, при определении состава нематериальных активов необходимо выполнить следующие условия: 1) приобретаемое предприятие утрачивает статус самостоятельного юридического лица, а если оно продолжает оставаться юридическим лицом, то финансовые вложения покупателя идут в уставной капитал; 2) деловая репутация отражается отдельно в учете и отчетности при совершении купли-продажи предприятия; 3) отражение деловой репутации в документации зависит от положительного или отрицательного ее значения.

Суть положительной деловой репутации состоит в том, что рыночная цена купленного предприятия в целом оказывается выше, чем совокупная балансовая стоимость его активов, и рассматривается как положительная надбавка к цене, уплачиваемая покупателем в ожидании будущей экономической выгоды. Отрицательная деловая репутация рассматривается в виде скидки с цены, предоставляемой покупателю, в связи с отсутствием опыта управления, налаженной сбытовой сети, навыков маркетинга, квалифицированного персонала и др.

Если учесть, что повышение конкурентоспособности и снижение риска являются основополагающими факторами для развития предприятия, то деловая репутация – бесценный капитал, который накапливается годами. Однако репутация может пострадать под воздействием внутренних факторов, собственных стратегических или тактических ошибок, а также внешних обстоятельств. Отсюда вывод, что если оценка деловой репутации строится на результатах наращивания стоимости предприятий, то подход к оценке влияния рисков зависит от существующих параметров внешней и внутренней среды.

Параметры внешней среды включают в себя такие компоненты как законодательные изменения, макроэкономические показатели (инфляция, учетные ставки банков, курс валюты), отраслевые характеристики, состояние рынков, реакция бизнес-среды и т.д. Параметры внутренней среды предприятия включают изменение параметров денежного потока (доходы и расходы), инвестиции в основной и оборотный капитал, квалификацию персонала, показатели финансово-экономической устойчивости, состояние производственной и социальной инфраструктуры предприятий и т.д.

Возможности возникновения рисков и пути их нейтрализации в основном зависят от следующих заинтересованных лиц: а) финансовых участников – кредиторов, инвесторов, акционеров; б) нефинансовых участников – персонала, партнеров, конкурентов. Исходя из вышеизложенного, отметим, что оценка деловой репутации

предприятий со стороны заинтересованных лиц и возможности возникновения рисков на перспективу предопределяет повышение роли и значение управления (менеджмента) на предприятиях. Только совершенное управление способно регулировать ключевые моменты хозяйственной деятельности: дебиторскую и кредиторскую задолженность, дивидендную ставку, оплату труда работников, выплату налогов и других платежей, кредитование и инвестирование новых производственных сфер, стратегию развития предприятия и т.д.

При разработке стратегии развития необходимо провести оптимизацию направлений инвестирования, которая позволит выбрать наилучший проект и обеспечить максимизацию рыночной стоимости предприятий. Выбор инвестиционного направления обязательно должен учитывать динамику расширения размеров предприятий, включая приобретение или продажу различных видов бизнеса. Это в свою очередь позволит обеспечить возможность достижения конкурентных преимуществ. При этом инвестиционный выбор должен строиться по трем крупным блокам объектов инвестиционного рынка: 1) капитальные вложения (как объекты реального инвестирования с созданием материальных долгосрочных активов); 2) финансовые активы (акции и облигации, векселя, депозиты); 3) объекты интеллектуального капитала (патенты, лицензии, торговые марки, продуктовые, технологические, управленческие и другие виды инноваций) [5, с.122].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Резюмируя, отметим, что вопреки всем обстоятельствам следует особо учитывать институциональные и макроэкономические условия, содействующие или препятствующие интеллектуальной деятельности в экономике. Вместе с тем, при устранении кардинальных ошибок необходимо корректировать социально-экономическую стратегию. Это говорит о том, что в течение длительного периода времени причиной серьезного отставания в экономике являлось недостаточное соответствие парных категорий, где были неправильно выделены роли «традиционного» (материального) и «нематериального»

(интеллектуального) капиталов. Поэтому, как в общих, так и во всех частных случаях, необходимо найти ту «формулу», которая смогла бы раскрыть содержание данных категорий в конкретных условиях хозяйствования и обнаружить их соответствующие постулаты в социально-экономическом развитии предприятий.

Исследование позволяет сделать вывод, что современное развитие экономики должно определяться не традиционными методами хозяйствования, увеличением совокупных ресурсов или простым ростом объемов производства, а той его составляющей, которая исходит из интеллектуальной деятельности в соответствии с соблюдением логики хозяйствования и стимулами творчества людей – активным регулированием основных параметров развития экономики – улучшением основных факторных составляющих производственных сфер (капитальных, трудовых, земельных).

Все это означает, что сегодня помимо сравнительного анализа деятельности предприятий все более актуальными становятся вопросы разработки для них инвестиционной и финансовой модели. Следовательно, для того, чтобы эти инвестиции были эффективными, управленцам необходимо по-новому взглянуть на носителей и создателей таких специфических активов, как нематериальные активы. Учитывая, что ориентироваться исключительно на максимизацию благосостояния держателей финансовых активов (традиционного капитала) стало сложнее, более значимым в управлении предприятием сегодня должен стать интеллектуальный капитал.

Однако, решение любых задач, а также идентификация и оценка событий на перспективу должны проводиться с учетом неопределенности и риска, а также с определением уровня конкурентоспособности, которые сильно влияют на всю деятельность предприятия. При этом условные факты хозяйственной жизни в отличие от реальных факторов, имеют широкий диапазон достоверности (риска) – от возможности их идентификации до невозможности признания и оценки. В этой связи, фи-

нансовый аналитик должен различать показатели, отражающие: 1) операции, фактически имевшие место в производственно-хозяйственной и обладающие юридической силой и 2) события, которые могут произойти в перспективе с различной вероятностью и достоверностью.

Литература

1. Реструктуризация экономики дотационного региона / под ред. А.И. Татаркина – М.: Изд-во «Экономика», 2005. – 663 с.
2. Мустафаев А. А. Производственный потенциал - базовый элемент хозяйственной системы АПК северного региона // Часопис економічних реформ. – 2014. - №1(13). – С. 105-117
3. Мильнер Б.З. Управление знаниями. М.: Издательский дом «ИНФРА-М», 2003. - 177 с.
4. Мезоэкономика переходного периода / Львов Д.С. и др. – М.: Наука, 2001. – 514 с.
5. Зайцев А.В., Карпова В.Б. формирование инвестиционной привлекательности на основе концепции роста ценности организации / Сборник статей «Формирование новой экономики XXI века». Пенза, 2009. – 218 с.

References

1. *Tatarkina, A.I.* (2005). Restructuring of the economy subsidized region. Moscow: Publishing house "Economy", 663.
- 2.. *Mustafayev, A.* (2014). Production potential – a basic element of the economic system of the northern region of AIC. *Chasopys ekonomichnih reforms*, 1(13), 105-117.
3. *Milner, B. Z.* (2003). Knowledge Management. Mocsow: Publishing House "INFRA-M", 177.
4. *Lvov, D.S.* (2001). Meso-economics transition. Mocsow: Nauka, 514.
5. *Zaitsev A.V. & Karpov, V.B.* (2009). Forming the investment attractive based concept of growth in the value of the organization. Collection of papers "Formed of the new economy of the XXI century". Penza: 218.

Мустафаєв А. А.

Інтелектуальний капітал в контексті конкурентоспроможності і ділової репутації підприємств

Стаття присвячена важливій проблемі формування інтелектуального капіталу підприємств - збільшення частки нематеріальних активів у порівнянні з традиційними ресурсами. Ключова роль у вирішенні даного завдання відводиться вдосконаленню інвестиційної політики, забезпечення раціональних співвідношень між матеріальними і нематеріальними активами. Проблема даного дослідження тісно пов'язана з безліччю теоретико-практичних підходів як в інтерпретації самих категорій «інтелектуальний капітал і конкурентоспроможність підприємств» та «інтелектуальний капітал і ділова репутація підприємств», так і в класифікації їх ознак і новизни в єдиному контексті. Тому процеси формування інтелектуального капіталу, забезпечення конкурентоспроможності та ділової репутації підприємств характеризуються значними особливостями, відмінними від загальних передумов в теорії та методології традиційного «продуктивного капіталу», чим і визначається актуальність дослідження.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, конкурентоспроможність, стійкість, інтерпретація, особливість, вимір, методологія.

Mustafaev A.

The intellectual capital in the context of competitiveness and business reputation of the enterprises

The article is devoted to an important problem of formation of the intellectual capital of the enterprises – to increase in a share of intangible assets in comparison with traditional resources. The key part in the solution of this task is assigned to improvement of investment policy, providing rational ratios between material and intangible assets. The perspective of this research is closely connected with a set of theoretical and practical approaches both in interpretation of the categories "intellectual capital and competitiveness of the enterprises" and "intellectual capital and business reputation of the enterprises", and in classification of their signs and novelty in a uniform context. Therefore processes of formation of the intellectual capital, ensuring competitiveness and business reputation of the enterprises are characterized by the considerable features other than the general prerequisites in the theory and methodology traditional "the productive capital", than the relevance of research is defined.

Keywords: intellectual capital, competitiveness, stability, interpretation, feature, measurement, methodology.

Рецензент: Найденов Н. Д. – доктор економічних наук, професор кафедри економіки и управління Сыктывкарского филиала Российского университета кооперации, м. Сыктывкар, Россия.

Reviewer: Naydenov N. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of Economics and Management Department of the Syktyvkar branch of the Russian University of Cooperation, Syktyvkar, Russia.

e-mail: koet@syktsu.ru

*Статья подана
31.03.2016 г.*

ВПЛИВ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

У статті проведено аналіз взаємозв'язку і взаємовпливу прямих іноземних інвестицій і економічного зростання. Розглянуто зовнішні та внутрішні ефекти передачі і імпорту технологій у виробничому секторі від ПІІ. Розглянуто напрямки інвестиційної діяльності глобальних ТНК, включаючи контрактні операції. Проаналізовано чинники стимулювання економічного зростання. Вивчення різноманіття підходів дозволило виділити в якості основних факторів стимулювання економічного зростання передачу технологій за допомогою розміщення філій іноземних фірм, розвитку конкуренції з домашніми фірмами, підвищенні продуктивності праці за рахунок залучення ПІІ. Виділено значення розвитку НДДКР в якості основного фактора розвитку інновацій, що лежать в основі успіху Топ 50 інноваційних компаній світу. Визначено передумови економічного зростання за рахунок збільшення створення наукоємних технологій, підвищення їх ефективності в результаті використання переваг міжнародного руху капіталу. Проведено аналіз пріоритетних галузей інвестування. На основі систематизації чинників конкурентоспроможності ТНК виділені характерні ознаки: інноваційність і динамічні здатності до адаптації. Визначено напрямки розвитку міжнародного бізнесу, що дозволяють виходити вітчизняним компаніям на міжнародний ринок і використовувати інноваційні переваги глобальних виробничих систем.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, економічне зростання, ТНК, інновація, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової економіки супроводжується глобалізацією, посиленням ролі ТНК, процесами інтернаціоналізації та транснаціоналізації капіталу, технологій і робочої сили. Зростання впливу регіонів виражається в формуванні стійких, відокремлених структур, що характеризуються національною ідентичністю, що відображають національні інтереси і мають певні межі. До факторів, що стимулює розвиток глобалізації, відносяться прогрес в області комунікацій, культурний обмін і вирівнювання культурних цінностей, розвиток транспортної інфраструктури, міждержавна конкуренція за ресурси, розвиток світової фінансової та фондового ринку і т.д. У доповіді ЮНКТАД про світові інвестиції 2015 року вказується, що загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) знизився в 2014 році на 16% до 1,23 трлн. дол. Виділено чинники, що негативно впливають на світовий розвиток, до яких відносяться невпевненість споживачів, волатильність валютних ринків і геополітичну нестабільність. Зниження цін на сировинні товари розглядається як фактор зменшення інтересу інвесторів на вкладення в зазначені активи. Позитивно оцінено перспективи ринку злиттів і поглинань. Приплив

ПІІ в країни з перехідною економікою скоротився в 2014 році на 52% до 48 млрд. Дол. Регіональні конфлікти в поєднанні з падінням цін на нафту і міжнародними санкція-ми справляють негативний вплив на перспективи економічного зростання і послаблюють інтерес інвесторів до цього регіону.

Методика дослідження включає використання компаративістського підходу, що дозволяє проводити порівняння основних напрямків дослідження ефектів залучення ПІІ та економічного зростання, з метою виявлення загальних, універсальних принципів і установок, а також знаходження відмінностей, що вказують на специфіку тієї чи іншої країни.

Зовнішній ефект передачі технологій за рахунок залучення ПІІ в країну відбувається в горизонтальному або вертикальному напрямку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про суперечливі результати зовнішнього ефекту передачі технологій в країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою. У ряді робіт висувається гіпотеза про існування позитивного зовнішнього ефекту від використання політики заохочення припливу ПІІ країнами - реципієнтами іноземних інве-

стицій. Ефект є більш значущим в індустріально розвинених країнах, що характеризуються високою часткою високотехнологічних секторів, що поліпшують можливості передачі нових технологій [2, с. 10]. Дифузія придбаних технологій сприяє більш широкому їх використанню в процесі обміну ідеями. Залучення нових технологій залежить від продуктивності праці робочої сили, залученої в створення НДДКР. Розмір країни відноситься до значимого чинника при визначенні рівня добробуту [3, с.754].

Зовнішній ефект ПІІ залежить від характеру інвестицій, що надходять. Трудомісткі і ринково орієнтовані ПІІ створюють більш значимий зовнішній ефект для домашніх фірм в порівнянні з фірмами, орієнтованими на акціонерний сектор. Нівеликі фірми, не орієнтовані на експорт і перебувають в іноземній собності, отримують більший ефект в порівнянні з домашніми фірмами. Загострення конкуренції змушує домашні фірми більш ефективно використовувати ресурси і покращувати технології. Фірми отримують вигоди від іноземної присутності, але при цьому не створюють умов для використання зовнішнього ефекту. Держава повинна проводити політику заохочення припливу іноземного капіталу, стимулювати конкуренцію і використовувати зовнішній ефект. Е. Петрикова запропонувала механізм визначення впливу ПІІ на ВВП [4, с. 14-21]. Автор розкрила алгоритм розрахунку кількісної оцінки внеску ПІІ на зростання ВВП, визначила показники макроекономічної ефективності іноземних інвестицій.

Дон П. Кларк, Дж. Хайфа, де О. Кампіно, Ш.С. Реман провели макроекономічне дослідження, визначає ступінь впливу припливу ПІІ на економічне зростання країни. Автори встановили, що зовнішній ефект від передачі технологій є основним фактором довгострокового економічного зростання. Ефекту ПІІ посилює нерівність у доходах, незважаючи на те, що залучення капіталу сприяє зростанню благосостояння в країні. ПІІ позитивно корелюються із зовнішнім ефектом від передачі технологій [5, с. 1-42].

Деякі вчені вважають, що темпи економічного зростання технологічно більш відвідсталих країн визначаються швидкістю впровадження передових технологій. Освоєння но-Веші технологій залежить від рівня економічного розвитку країни, обсягу інвестицій, застосовуваних методів менеджменту. Джерелом зростання заощаджень є ПІІ, запозичення у міжнародних організацій, допомога розвиненим країнам. Величина сбереження впливає на обсяг інвестицій в країну. Рівень валових заощаджень змінюється в залежності від країн. У короткостроковий період зростання норми заощаджень ве-дет до кількісного зростання обсягу виробництва. У довгостроковий період збільшення даного показника супроводжується зростанням капіталовооруженості і обсягу випуску продукції [6, с.135-145].

Економічне зростання, заснований на технологічному зміні, є результатом комплексної взаємодії, причому інституційні можливості, до-ті, що виконують конкурентні ринки, визначаються як найважливіші фактори стимулювання зростання в загальному процесі. Під інституційними можливостями розуміються здатності організувати розвиток фірми, галузі чи економіки шляхом об'єднання відповідних ринкових і неринкових стимулів з потребою оновлення технологічних і додаткових можливостей [7, с. 472].

М.Клайн, Е. Розенгрен виділяють ефект багатства як визначального фактора іноземного інвестування в США. Вони стверджують, що витрати праці на робочу силу роблять менший значення при оцінці відтоку ПІІ з країни [8, с. 102]. П. Вів-фенс вважає, що приплив ПІІ в венчурні компанії сприяє зростанню запасу капіталу, імпорту в короткостроковий період і експорту в довгостроковий період. Передача технологій супроводжується зростанням продуктивності праці торгуемого сектора, при-водить до зовнішнього ефекту, сприяє зростанню торгівлі всередині компанії, тимчасового протекціонізму і збільшення заробітної плати [9, с. 223].

Метою даної статті є вивчення та визначення впливу припливу ПІІ на економічне зростання, визначення факторів

стимулювання економічного зростання в процесі залучення іноземного капіталу за допомогою передачі нових технологій, розміщення філій іноземних фірм, розвитку конкуренції з домашніми фірмами, використання нових форм організації менеджменту в компаніях.

Виклад основного матеріалу дослідження. МНК грають важливу роль в передачі технологій. Вони характеризуються показниками високої продуктивності праці, витрачання значних коштів на НДДКР на відміну від домашніх фірм. Філії іноземних фірм використовують зовнішній ефект від передачі технологій, застосовуючи різні підходи. Передача нових знань відбувається в результаті переміщення робочої сили, яка пройшла навчання в МНК. Робочі використовують в домашніх фірмах набуті знання, навички та досвід, отримані в західних компаніях. Домашні фірми імітують виробництво, менеджмент і маркетинг іноземних філій. Загострення конкуренції змушує домашні фірми більш ефективно використовувати ресурси і прогресивні, продуктивні технології, що дають можливість отримувати прибуток. Зростання конкуренції обмежує розвиток домашніх фірм і зменшує їх ринкову частку в загальній структурі виробництва. Як результат, скорочується величина використовуваних виробничих потужностей, що приводить до неефективного використання ефекту масштабу. Іноземні філії оказують вплив на експортні можливості домашніх фірм та торгівлю, яка сприяє скорочення витрат домашніх фірм при проникненні на іноземні ринки. ПІ і продукція іноземних філій виступають заміниками експорту, а також його доповнюють. За допомогою ПІ відбувається переміщення витрат і кінцевих продуктів. Домашні фірми імпортують технології з багатонаціональних компаній (МНК) шляхом придбання виробничого обладнання, спеціалізованих потужностей, диференційованої продукції. Зовнішній ефект взаємодії іноземних філій і домашніх фірм на горизонтальному або вертикальному рівнях сприяють підвищенню продуктивності праці в країні. Зростання попиту на проміжні продукцію змушує

домашні фірми використовувати переваги економії масштабу [10, с. 111].

Розглянемо способи передачі технологій на горизонтальному рівні, в даному випадку домашні фірми займають адекватні позиції у виробничому ланцюжку з іноземними філіями, конкуруючи з ними, що в свою чергу стимулює підвищення продуктивності праці всередині фірм. М. Хаддад, А. Харрісон провели дослідження впливу ПІ на ефективність функціонування фірм в виробничому секторі шляхом вивчення дисперсії продуктивності праці і підвищення продуктивності праці за рахунок ПІ, конкуренції [11, с. 51-74]. Специфічні чинники фірм визначалися загальною продуктивністю праці окремо для кожного сектора. Показник дисперсії продуктивності праці кожної фірми в секторі розраховувався щодо рівня продуктивності праці, досягнутого найбільш ефективною фірмою. Показувач іноземної присутності визначався як частка іноземних активів окремо взятої фірми до загальних активів і як частка активів іноземних фірм в загальних активах сектора. Отримані результати щодо визначення зовнішнього ефекту дозволили виявити сектори з великими обсягами ПІ, які мають низьку дисперсію виробничості праці в фірмах. Отже, домашні фірми знаходяться ближче до границі ефективного використання виробничих можливостей. Автори вважають, що більш висока продуктивність праці домашніх фірм не може бути пояснена більш високою часткою іноземного капіталу в секторі. Присутність іноземного капіталу негативно корелюється зі зростанням продуктивності в домашніх фірмах.

В. Касур вказує, що домашні фірми не отримують вигод від іноземного присутства, якщо його оцінювати часткою продажів, в той же час вони отримують доступ до запасів іноземного капіталу [12, с. 343-369]. Додаткові дослідження свідчать, що домашні фірми, які належать до підгрупи, що займається НДДКР, позитивно впливають і забезпечують передачу нових технічних знань. Доступ до запасів іноземного капіталу сприяє підвищенню ефективності домашніх фірм, що

спеціалізуються на НДДКР. Фірми, що не належать до підгрупу, що займається виробництвом нових знань, не отримують ефекту від передачі нових технічних знань.

Робота В. Келлера, С. Йепла присвячена визначенню ефекту передачі технологій у виробничому секторі США від ПП та імпорту. Дослідження мало на меті визначити вплив зростання ПП та імпорту на зростання продуктивності праці в домашніх фірмах, куди надходили інвестиції. Іноземна присутність вимірювалося як частка зайнятої сили в іноземних філіях до загальної зайнятості в галузі. Результати дослідження свідчать про те, що ПП створюють умови отримання значних виробничих вигод для домашніх фірм. Зовнішні ефекти оцінюються в великих розмірах в порівнянні з іншими дослідженнями. Зовнішні ефекти становлять 8% -19% від виробничого зростання американських фірм в період з 1987 - 1996 року. Вони відмінніються і залежать від розміру фірми і продуктивності праці в ній. В. Келлер, С. Йепл зробили припущення, що сильний зовнішній ефект має місце в зв'язку з припливом ПП у високотехнологічні сектори. Невеликі фірми, що мають низьку виробляючість праці, отримують більший зовнішній ефект від ПП в порівнянні з великими фірмами, що мають високу продуктивність праці. Зовнішній ефект від імпорту значно менше в порівнянні з ефектом від ПП.

Р. Кросс і Л. Тревіно досліджували роль інститутів в умовах появи нових ринків. Автори визначили загальні чинники залучення ПП, до них відносяться двосторонні інвестиційні договори, ступінь проведення реформи підприємств, правила репатріації капіталу і зменшення рівня державної корупції [13].

Вивчення розглянутих підходів дозволяє виділити в якості основних факторів стимулювання економічного зростання передачу технологій за допомогою розміщення філій іноземних фірм, розвитку конкуренції з домашніми фірмами, підвищенні продуктивності праці за рахунок залучення ПП.

2.Глобальніе ТНК і нові технології
Діяльність глобальних ТНК спрямо-

вана на залучення інвестицій, перенесення нових технологій виробництва та управління, стимулювання зростання ВВП, поліпшення платіжного балансу шляхом збільшення експортної виручки або зменшення імпорту. Рас-бачати зміни сприяють зміцненню економіки країни, підвищення рівня життя населення. Характерним явищем, яке притаманне діяльності сучасних ТНК, є швидкий розвиток інвестиційних зв'язків, що супроводжуються активною дифузиею інноваційних технологій. Більш того, ТНК виступають сучасною інституційною формою інтернаціоналізації виробництва, а також основними експортерами ПП.

Інвестиційна діяльність ТНК включає:

- 1) фінансове планування, тобто процес оцінки і вибору інвестицій довгостроково-го призначення, ПП;
- 2) управління інвестиційним ризиком;
- 3) управління портфельними іноземними інвестиціями.

Крім перерахованих напрямків інвестиційної діяльності однієї з форм припотягу ТНК виступають контрактні операції. У літературі іноді вони називаються неакціонерних формами або новими формами інвестицій. Багато дослідників вважають, що неакціонерні форми діяльності перетворилися в найбільш типову, масову форму взаємин ТНК і країн, що приймають інвестиції [14, с. 307].

Серед найпоширеніших форм діяльності, не пов'язаних з володінням акціонерного капіталом, слід виділити лізингові контракти, франчайзинг, інжин-ринг, видобуток сировини на основі підрядів тощо. Головним фактором поширеноювати нових форм інвестицій стала політика країн, що розвиваються, яка передбачає повну або поетапну націоналізацію активів ТНК, посилення контролю за їх діяльністю. Обмеження операцій іноземних фірм формами, не пов'язаними з володінням акціонерним капіталом, розглядалося в більшості країн, що розвиваються, як логічне завершення курсу на витіснення ТНК в економіці.

Інноваційна політика включає розвиток і просування НДДКР, розширення технологічних зв'язків, горизонтальну політи-

ку, використання навчальних стимулів, промислових, технологічних та наукових парків. Підвищений інтерес вчених до даної політиці, що фокусується на технологічних аспектах, дозволяє значно підвищити науковий потенціал за рахунок технологічних зовнішніх ефектів ПІІ. Оточе недержавні фірми отримують можливість використовувати результати, одержувані від ефекту поглинання нового знання. Координація політики в області ПІІ в поєднанні із використанням результатів НДДКР, інновацій та регіональних політичних інструментів розглядається в якості перспективного напрямку розвитку технологій. У країнах перехідної економіки приток ПІІ розглядається як джерело коштів, що дозволяють перебудувати національні інноваційні системи в відповідно до глобальною системою знань і дифузії інформації.

З кожним роком зростає ймовірність того, що закордонна діяльність ТНК може стати джерелом політичних, економічних, соціальних, юридичних та інституціональних конфліктів з урядами, що в багатьох випадках впливає на міждержавні відносини. Лібералізація торгівлі та іноземних інвестицій, заходи з поширення режиму найбільшого сприяння на зарубіжні компанії і встановлення єдиного режиму для національних і міжнародних корпорацій все більше нейтралізують деякі аспекти виникаючих протиріч між державами і ТНК [15, с. 25].

В умовах погіршення міжнародної кон'юнктури відзначено зростання числа «агресивних» і «ворожих» поглинань і, відповідно, зменшення «дружніх». При «агресивних» поглинаннях ТНК спочатку вдаються до скуповування акцій іноземної компанії на фондовому ринку, а потім вже вступають у взаємодію із загальним зібранням акціонерів. Наслідком «агресивного» поглинання стає повна зміна руніків поглинає компанії. У разі «дружнього» поглинання досягається згода між керівниками ТНК і керівниками (акціонерами) поглинаючої компанії, на купівлю-продаж акцій. Потім здійснюється обмін акцій цієї компанії на акції ТНК. Іншим варіантом «дружнього» поглинання є по-

глинання в формі передачі контрольного пакету акцій ТНК в траст або довірче управління [16, с. 56].

Деякі економісти вважають, що контрактні угоди є формою при-потягу капіталу в країні призначення. Для того щоб укласти таку угоду, необхідно інвестувати капітал в основні фонди, торгову марку і технологію або трудові ресурси. Контрактні форми інвестицій - це форми інвестицій, коті-які не пов'язані з володінням акціонерним капіталом. До них відносяться: будівельні роботи з висновком підрядних договорів, ліцензійних угод, субконтрактних угод, видобуток сировини за підрядними договорами і розподіл продукції, лізинг, контракти про управлінську допомогу, контракти на управління, франчайзинг і інжі-нірінг. Предметом таких контрактних операцій виступає комплекс послуг по підготовки або організації виробництва, а також послуги щодо забезпечення реалізації продукції. Застосування контрактних форм інвестування дозволяє захистити активи компанії. До недоліків даної форми відносяться втрата контролю, можливість появи конкурентів при неадекватному використанні ліцензії. Участь філіалів ТНК в міжнародних операціях по залученню ПІІ через створення власних зарубіжних фірм і спільних підприємств направлено на збільшення ступеня контролю компанії.

Прикладами успішних конкурентоспроможних глобальних інноваційних компаній є Apple, Google, Samsung Group, Toyota, BMW (табл. 1).

В основі успіху Топ 50 найбільш інноваційних компаній лежать наукові дослідження і нові технології, які набувають все більшого значення в якості факторів розвитку інновацій, оскільки сприяють розробці і створенню інноваційних продуктового, що дають поштовх в розвитку наукомістких галузей економіки. У список ведуть щих компаній 2015 увійшло 29 компаній з США, 11 з Європи, 10 з Азії, 3 з Китаю і одна з Індії. Компаній України і Росії в рейтингу відсутні. У числі провідних компаній - китайська інтернет-компанія Tencent, виробник мережевого устаткування Huawei і виробник персона-

льних комп'ютерів Lenovo, а також індій-

ський автовиробник Tata Motors.

Т а б л и ц я 1

Найбільші інноваційні компанії в 2015 році (зміни 2013 до 2014 в%)

№	Корпорація	Оцінка 2015	Дохід	ЕВІТ*	TSR**	Витрати на НДOKP
1	Apple	18	7.0	7.2	40.4	35.0
2	Google	19	10.3	19.8	- 6.1	24.3
3	Tesla Motors	20	58.8	нд	47.9	100.4
4	Microsoft Corp.	21	11.0	0.0	27.5	5.8
5	Samsung Group	22	- 9.8	- 32.0	- 1.8	4.3
6	Toyota	23	16.4	73.5	21.1	0.4
7	BMW	24	5.7	11.6	8.3	- 0.2
8	Gilead Sciences	25	122.2	235.0	104.5	18.1

* ЕВІТ - прибыль до вычета процентов, налогов и амортизации

** TSR –совокупная доходность акционеров

Джерело: узагальнено автором [19]

Слід зазначити помітне погіршення позицій компанії Facebook, яка в списку найбільш інноваційних компаній у порівнянні з рівнем 2014 року, перемістилася з 9 на 28 місце. Японська компанія Sony, яка зайняла 10 місце в торішньому рейтингу, цього року в нього не потрапила.

Аналіз топ-20 компаній, які інвестують в НДДКР, і індустрій цих корпорацій і країни їх базування, слід виділити, що в індустрію охорони здоров'я інвести-ється в НДДКР більш ніж в інші індустрії - 61,7 млрд. Дол. Автобудування займає друге місце з сумою 43,7 млрд. дол. Комп'ютери та електроніка отримують 37,9 дол. Програмне забезпечення отримують 30,5 млрд. дол., як показують попередні дані, інвестиції в цю індустрію ростуть швидкими темпами [18].

Характерними тенденціями в сфері інновацій, що впливають на конкурентоспроможності ТНК, є більша відкритість компаній в рамках межфирменной кооперації в сфері науки і технологій, а також перенесення значної частини досліджень в зарубіжні країни. Дедалі більшого поширення набуває практика поглинання найбільшими ТНК компаній, що володіють інноваційним продуктом або технологією.

Материнські ТНК США займають перше місце в світі, інвестуючи в НДДКР 52% всіх надходження 20-ти компаній. Далі йдуть Німеччина і Швейцарія, з відсотками від-повідно 13% і 11% [18].

Швидкість виробничого процесу стає важливою конкурентною переважно-ством ТНК. Для прискорення виробничого процесу і посилення тиску на конку-ренти міжнародні компанії скорочують бюрокра-

тичні обмеження і процеду-ри, створюють крос-функціональні робочі групи, перебудовують структуру і органі-зацію виробництва, впроваджують новітні технології. Техно-логічні конкурентні переваги ТНК багато в чому обумовлені формуванням тісних дов-гострокових парт-нерському відносин з по-стачальниками. Важливу роль в забезпеченні конкурентоспроможності виробничої систе-ми ТНК відіграє оптимізація управлінської ланцюжком поставок, зокрема ефективна організація логістики та післяпродажного обслужива-ня.

Так, наприклад, в основі високої кон-курентоспроможності найбільшої американ-ської ма-шіностроїтельной ТНК Caterpillar лежить одна з кращих в світі систем поста-вок запас-них частин, що забезпечує достав-ку будь з 550 000 деталей для обладнання поку-Пател протягом декількох годин.

У Доповіді ЮНКТАД про світові інве-стиції 2015 року вказується на необхід-ність реформування міжнародної системи управ-ління інвестиціями для досягнення цілей сталого розвитку. Це має на увазі як коригу-вання інвестиційних угод, так і підвищення узгодженості міжнародної інвестиційної та податкової амортизації-говою політики. Згідно Доповіді, в 2014 р інвестиційні вкла-дення в держави з перехідною економікою, до яких відносяться країни південного сходу Європи і СНД, знизилися на 51% в порівнянні з 2013 р і склали 45 млрд дол. США. Відтік інвести-цій з України досяг 200 млн. Дол. США, в той час як обсяги інве-стицій, посту-пили в Казахстан і Азербай-джан, навпаки, збільшилися.

Показник зниження обсягів ПІІ в Росію

склав 70% і дорівнює 19 млрд. Дол. В 2015 році. Експерти вказують на різкий контраст в обсягах капіталу в Росію в 2015 році, що виразилося в їх скороченні. У 2013 році Росія була визнана третьою державою в світі за обсягом залучених ПІІ. Їх величина склала 79 млрд. Дол. Оцінка ос-новних економічних, політичних і визначають бізнес - середовище факторів, стиму-чих і стримуючих приплив ПІІ в Східну Європу, показує, що в якості факторів, що стимулюють приплив ПІІ, більшість респондентів виділяють: за- витрати на робочу силу, трудові навички, макроекономічну стабільність, конвертируемость валюти, близькість інвестора. До числа обмежують приплив ПІІ факторів відносяться: розмір ринку, природні ресурси, інфраструктура, правова стабільність, імідж країни, фінансові стимули. Для збільшення притоку ПІІ слід поліпшити більшість економічних і політичних чинників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У трансформаційній економіці рамки періоду проведення економічних ре-форм обмежені тимчасовим лагом. Передумови економічного зростання можуть бути со-будівлі за рахунок збільшення створення наукоємних технологій, підвищення ефективності їх використання в результаті використання переваг міжнародного руху капіталу. До числа таких факторів відноситься залучення ПІІ, підвищення ефективно-сті інвестування, підготовка інвестиційної програми, яка визначає пріоритетні галузі інвестування. Виділення галузей інвестування в залежності від рівня їх розвитку, значущості для потреб народного господарства, регіонального назначе-ня сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату в країні. Інвестиції в прибуткові галузі економіки будуть стимулювати розвиток суміжних галузей економіки, створення додаткових робочих місць.

Систематизація факторів, що визначають конкурентоспроможність великих міжнарод-них фірм, дозволяє виділити інноваційність та динамічні здатності до адаптації ТНК в турбулентної зовнішньому середовищі. До переваг розвитку міжнародного бізнесу відносяться досягнення технологічного лідерства за рахунок ефективного використання глобальних виробничих систем, високу якість і задоволення запитів цільових споживачів, а також ефективно використан-ня людського капіталу.

Література

1. UNCTAD. World Investment Report 2015. Reforming international governance. United Nations. New York and Geneva, 2015. [Элек- тронный ресурс]. – Режим доступа: [http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_ en.pdf](http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_en.pdf)
2. Don Clark P., Hihgfill J., De O. Campino J., Rehman S. S. FDI, technology spillovers, growth, and income inequality : a selective survey // Global economy journal. - Vol. 11. - Issue 2. - 2011.- Article 1. – P. 10.
3. Eaton J., Kortum S. Technology, trade and growth: a unified framework// European Economic Review. – 2001. – Vol. 45. - No. 4-6.- P. 754.
4. Петрикова Е.М. Прямые иностранные инвестиции и экономический рост// Вопросы статистики: научно-информационный журнал. – 2009. – № 9. – С. 14 – 21.
5. Don Clark P., Hihgfill J., De O. Campino J., Rehman S. S. FDI, technology spillovers, growth, and income inequality : a selective survey // Global economy journal. - Vol. 11. - Issue 2. - 2011.- Article 1. – pp. 1-42.
6. Носова О.В. Проблема макроэкономического равновесия в посткризисной экономике. Посткризисные перспективы модернизации российской экономики: колл. моногр.; под ред. О.С. Белокрыловой.- Ростов н/Д: Изд-во «Содействие XXI век», 2011.- С.135 - 145.
7. Radosevic S. Science and technology capabilities in economies in transition: effects and prospects// Economics of Transition/ - December 1995. – Volume 3. - No 4.- p. 472.
8. Klein M., Rosengren E. Foreign direct investment outflow from the United States: an empirical assessment. In book: Multinationals in the New Europe and global trade. – Eds. M. W.Klein, P. J.Welfens. – Berlin: Springer- Verlag, 1992. – p. 102.
9. Welfens P. J.J. Jasinski P. Privatization and foreign direct investment in transforming economies. Dartmouth Publishing Company Limited, 1994.- 223 p.
10. Носова О.В. Институциональные основы привлечения иностранных инвестиций в Украине / О.В Носова // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Економічна. Випуск 37-1.-Донецьк, ДонНТУ, 2009. – С.109 - 114.
11. Haddad M., Harrison A.E. Are there positive spillovers from direct foreign investment? Evidence from panel data for Morocco // Journal of Development Economics. – 42 (1). – pp. 51 – 74.

12. *Kathuria V.* Productivity spillovers from technology transfer to Indian manufacturing firms / *V. Kathuria* // *Journal of International Development*. – 12(3). – pp. 343 – 369.

13. *Grosse R., Trevino L.J.* New institutional economics and FDI location in Central and Eastern (Mimeo). Phoenix, AZ: American Graduate School of International Management, 2003

14. *Рогач О.І.* Транснаціональні корпорації: підручник / О.І. Рогач. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 400 с.

15. *Черников Г.П.* Очень крупные транснациональные корпорации и современный мир / Г.П. Черников, Д.А. Черникова. – М.: издательство «Экономика», 2008.- 399 с.

16. *Якубовський С.О.* Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності: [навч. посіб.] / С.О. Якубовського, Ю.Г. Козака, Н.С. Логвиної. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 472 с.

17. 50 Most Innovative Companies / [Electronic resource]. – FORTUNE. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fortune.com/2015/12/02/50-most-innovative-companies/>

18. The Global Innovation 1000: Top 20 R&D Spenders 2005-2015 / [Electronic resource]. – STRATEGY. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.strategyand.pwc.com/global/home/what-we-think/innovation1000/top-20-rd-spenders-2015>.

19. World's Best Multinational Workplaces 2015 / [Electronic resource]. – GREATPLACETOWORK. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.greatplacetowork.net/best-companies/worlds-best-multinationals/the-list>

References

1. UNCTAD. World Investment Report 2015. Reforming international governance. United Nations. New York and Geneva, 2015. [electronic resource]. – Access: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_en.pdf

2. *Don, Clark P. & Hihgfill, J. & De O. Campino, J. & Rehman S. S.* (2011). FDI, technology spillovers, growth, and income inequality: a selective survey // *Global economy journal*. Vol. 11. Issue 2. Article 1, 10.

3. *Eaton, J. & Kortum, S.* (2001). Technology, trade and growth: a unified framework. *European Economic Review*. Vol. 45. No. 4-6, 754.

4. *Petrikova, E.M.* (2009). Direct ino-strange investment and economic growth. *Questions of statistics: research and information magazine*, 9, 14 - 21.

5. *Don Clark, P., Hihgfill, J., De O. Campino, J., Rehman, S. S.* (2011). FDI, technology spillovers, growth, and income inequality: a selective survey. *Global economy journal*. Vol. 11. Issue 2. Article 1, 1-42.

6. *Nosova, O.V.* (2011). The problem mak-roeko-nomic balance in the post-crisis economy. *Post-crisis prospects mo-modernization of the Russian economy: call. monograph.; ed. OS Belokrylovoy.Rostov n/D: Publishing House of the "Promotion of XXI century"*, 135 - 145.

7. *Radosevic, S.* (1995). Science and technology capabilities in economies in transition: effects and prospects. *Economics of Transition*. Vol 3., 4, 472.

8. *Klein, M. & Rosengren, E.* (1992). Foreign direct investment outflow from the United States: an empirical assessment. In book: *Multination-als in the New Europe and global trade*. - Eds. M. W.Klein, P. J.Welfens. - Berlin: Springer-Verlag, 102.

9. *Welfens, P. J.J. Jasinski, P.* (1994). Privatization and foreign direct investment in transform-ing economies. *Dartmouth Publishing Com-pany Limited*, 223.

10. *Nosova, O.V.* (2009). Institutional framework to attract foreign investmenttions in Ukraine. *Naukovi pratsi of Donetsk natsionalnogo tehnicnogo universitetu. Seriya: Ekonomichna. Key infrastructure 37-1-Donetsk, Donetsk National Technical University*, 109 - 114.

11. *Haddad, M. & Harrison, A.E.* Are there positive spillovers from direct foreign invest-ment? Evidence from panel data for Morocco. *Journal of Development Economics*. - 42 (1), 51 - 74.

12. *Kathuria, V.* (2001). Productivity spill-overs from technology transfer to Indian manufac-turing firms. *Journal of International Development*. 12 (3), 343 - 369.

13. *Grosse, R. & Trevino, L.J.* (2003). New institutional economics and FDI location in Central and Eastern (Mimeo). Phoenix, AZ: American Graduate School of International Management.

14. *Rogach, O.I.* (2008). Transformation corporation. Kiyv: Vidal Nicho poligrafichny-center "Kiev The university", 400.

15. *Chernikov, G.P.* (2008). Very large multinational corporations and encyrary world. Bil-berry Island. Moscow: publishing house "Economy", 399.

16. *Yakubovsky, S.O. Kozak J.G. & Logvi-nov N.S.* (2011). Multinationals: features invest-

ment [teach. guidances.] / SA Jakubowski th. Kyiv: Center of educational literature, 472.

17. 50 Most Innovative Companies. – From : <http://fortune.com/2015/12/02/50-most-innovative-companies/>

18. The Global Innovation 1000: Top 20 R & D Spenders 2005-2015 / From:

<http://www.strategyand.pwc.com/global/home/wh-at-we-think/innovation1000/top-20-rd-spenders-2015>.

19. World's Best Multinational Work-places in 2015 From: <http://www.greatplacetowork.net/best-companies/worlds-best-multinationals/the-list>

Носова О. В.

Влияние прямых инвестиций на экономический рост

В статье проведен анализ взаимосвязи и взаимовлияния прямых иностранных инвестиций и экономического роста. Рассмотрены внешние и внутренние эффекты передачи и импорта технологий в производственном секторе от ПИИ. Рассмотрены направления инвестиционной деятельности глобальных ТНК, включая контрактные операции. Проанализированы факторы стимулирования экономического роста. Изучение многообразия подходов позволило выделить в качестве основных факторов стимулирования экономического роста передачу технологий посредством размещения филиалов иностранных фирм, развития конкуренции с домашними фирмами, повышении производительности труда за счет привлечения ПИИ. Выделено значение развития НИОКР в качестве основного фактора развития инноваций, лежащих в основе успеха Топ 50 инновационных компаний мира. Определены предпосылки экономического роста за счет увеличения создания наукоемких технологий, повышения их эффективности в результате использования преимуществ международного движения капитала. Проведен анализ приоритетных отраслей инвестирования. На основе систематизации факторов конкурентоспособности ТНК выделены характерные признаки: инновативность и динамические способности к адаптации. Определены направления развития международного бизнеса, позволяющие выходить отечественным компаниям на международный рынок и использовать инновационные преимущества глобальных производственных систем.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, экономический рост, ТНК, инновация, конкурентоспособность.

Nosova O.

The impact of investment inflows on economic growth

The article analyzes the relationship and mutual influence of foreign direct investment and economic growth. Are considered internal and external effects of the transfer and import of technology in the manufacturing sector of FDI. The directions of investment activity of global multinationals including contractual operations. The factors stimulating economic growth. The study of the variety of approaches possible to identify as the main factors stimulating economic growth technology transfer by placing branches of foreign companies, competition with domestic companies, increasing productivity by attracting FDI. It highlights the value of research and development as the main factor in the development of innovations that underpin the success of the top 50 innovative companies in the world. The preconditions of economic growth due to increase in the creation of science-intensive technologies, to improve their effectiveness as a result of cis-use benefits of international capital flows. The analysis of the priority sectors of investment. Based on the systematization of the factors of competitiveness of TNCs marked characteristic features: innovativeness and dynamic adaptability. The directions of international business development, allowing to leave the Patriotic-governmental companies on the international market and the use of innovative benefits of global production systems.

Keywords: foreign direct investment, economic growth, TNC, innovation, competitiveness.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління, завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Статья подана
10.01.2016 г.*

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИННОВАЦИЙ И ИНВЕСТИЦИЙ ИНТЕНСИВНОГО И ЭКСТЕНСИВНОГО ТИПА

В статье рассматриваются методические основы выделения инноваций и инвестиций интенсивного и экстенсивного типа и оценки экономической эффективности экстенсификации и интенсификации общественного производства. При этом в процессе оценки учитывается фактор избыточности или дефицитности определенных видов ресурсов (трудовых материальных, капитальных) или даже всей их совокупности. Предложенная в статье методика позволяет определять, какой из двух способов решения хозяйственной проблемы – экстенсивный или интенсивный является более экономически эффективным, что может служить основанием для разработки и выбора оптимальной стратегии развития производственной системы.

Ключевые слова: интенсификация, инновации и инвестиции интенсивного и экстенсивного типа, эффективность интенсификации производства.

Постановка проблемы. В условиях развитых рыночных отношений часто говорят о необходимости повышения конкурентоспособности экономики на основе широкого внедрения инноваций, тогда как три десятилетия назад – в условиях директивно - плановой социалистической экономики на разных иерархических уровнях управления постоянно говорили о необходимости повышения социальной экономической эффективности на основе всемерной интенсификации общественного воспроизводства (в этой связи можно вспомнить последние съезды КПСС – начиная с XXV съезда, - в программах которых интенсификация общественного воспроизводства объявлялась ключевым направлением социально-экономического развития страны). Очевидно, что основой и интенсификации производства, и процесса использования инноваций являются современные направления НТП. Так может быть и в условиях рыночной экономики, и в условиях социалистической экономики говорят и говорили об одном и том же, но разными словами, используя разные термины?! Тогда правомерно задать вопрос: а стоило ли городить огород и придумывать новые термины со старым смыслом?! Или, все же, несмотря на очевидное наличие общих компонентов, между категориями «инновация» и «интенсификация» можно найти и существенные различия? Тем более, что из-за использования в современных условиях новых терминов и категорий проблема необходимости интенсификации

русской экономики (также как в свое время проблема необходимости интенсификации и советской экономики) никуда не делась, т.е. сама по себе проблема не исчезла. Как показывают исследования, по-прежнему в развитии российской экономики значительную роль играют не интенсивные, а экстенсивные факторы, основанные не на их качественном совершенствовании вследствие использования современных достижений НТП, а, как известно, на простом количественном увеличении процесса вовлечения этих факторов в систему общественного воспроизводства. На наш взгляд, несмотря на очевидную общность, имеющуюся между категориями «инновация» и «интенсификация производства», между ними есть и существенные отличия, или, говоря философским языком, в них есть особенное, что оправдывает целесообразность их одновременного использования (в противном случае такое количество терминов, выражающих одну и ту же сущность, просто было бы не нужным).

Анализ последних исследований и публикаций. Действительно, опыт стран с развитой рыночной экономикой свидетельствует о том, что в последнее время инновации стали основой повышения конкурентоспособности этих стран, а также базовым элементом их общественной структуры. По оценкам, доля инновационно-информационного сектора за последние годы многократно возросла и составляет в развитых государствах 45-65% [1]. Кроме

этого, данный сектор стал важнейшей основой, генерирующей современное социально-экономическое развитие, ключевым фактором динамики и роста экономики развитых стран. Именно наличие развитого инновационно-информационного сектора во многом определяет важнейшее отличие передовых государств от стран третьего мира. Возросшая роль инноваций в жизнедеятельности современного общества способствовала становлению неэкономике, экономики знаний, инновационной экономики как нового направления современной экономической науки.

Цель статьи - оценить эффективность инноваций и инвестиций интенсивного и экстенсивного типа.

Изложение основного материала исследования. Как можно видеть, в последнее время действительно всё больше внимания уделяется вопросам формирования в России инновационной экономики, что совершенно справедливо, т.к. это позволит уменьшить зависимость уровня и темпов социально-экономического развития страны от получаемых доходов вследствие экспорта сырьевых ресурсов. Важно также и то, что в результате этого улучшится имидж России, которую пока ещё нередко отождествляют с сырьевым приложением капиталистического мира. Таким образом, в целом мировой опыт действительно свидетельствует о том, что рост инвестиций в инновационные сферы экономики способствует ускоренному развитию народнохозяйственного комплекса страны и повышению среднего уровня жизни.

Однако это только в целом, а в каждом конкретном случае вложение инвестиций в инновационные сектора экономики далеко не всегда способствует росту прибыли и доходов – так, в фундаментальной науке известно немало случаев, когда вложение средств не только не окупалось, но и приводило к негативным результатам. Кстати, руководство России в последнее время нередко критикует различные ведомства и организации в связи с тем, что существенные инвестиции в создание нанотехнологий пока ещё не дают ожидаемого результата.

В этой связи совершенно справедлива постановка вопроса о том, насколько эффективны те или иные инвестиции и инновации, в том числе наноинновации. На наш взгляд, в современных условиях этого не достаточно и кроме осуществления социально-экономической оценки эффективности инвестиций и инноваций необходимо осуществлять оценку последствий внедрения инвестиций и инноваций с точки зрения их влияния на усиление процессов интенсификации общественного воспроизводства. В этой связи нами предлагается также выделять инвестиции и инновации интенсивного или экстенсивного типов в зависимости от того, способствуют ли результаты их внедрения соответственно интенсификации или, наоборот, процессу экстенсификации. Важно также в общей структуре инвестиций и инноваций выделять удельный вес, долю каждой из этих двух групп. Целесообразность осуществления такого рода классификации инвестиций и инноваций во многом объясняется тем обстоятельством, что в последнее время существенно возросла актуальность использования интенсивных методов хозяйствования. Прежде всего, это связано с демографическим кризисом последних лет – как известно, еще совсем недавно на 1000 жителей России умерших приходилось в 1,5 раз больше, чем родившихся (приблизительно 15 человек против 10). В этой связи осуществление мероприятий трудосберегающего направления интенсификации представляется весьма своевременным и эффективным.

В других странах могут быть актуальными и иные направления интенсификации. Так, например, в среднеазиатских странах СНГ – Узбекистане, Туркмении, Таджикистане, Киргизии исключительно важным являются водосберегающее направление интенсификации общественного производства. В Японии, где сравнительно немного крупных месторождений природных ресурсов, весьма актуально материальное направление интенсификации, здесь же в связи с крайне ограниченным характером земельных ресурсов большое значение имеет также землесберегающее направление интенсифика-

ции. В большинстве стран мира весьма актуально энерго- и фондосберегающее направления.

Более того, даже в разных регионах одной и той же страны актуальными могут быть разные направления интенсификации: на Дальнем Востоке и на Севере России большое значение по-прежнему (т.е. как и во времена социалистической экономики) имеет трудосберегающее направление, в старопромышленных регионах Урала - в Свердловской области, Удмуртской Республике, Челябинской области - крайне актуально фондосберегающее направление интенсификации. В Белгородской области, где на высоком уровне развиты металлургическая и горнодобывающая отрасли промышленности очень эффективно осуществление мероприятий материалосберегающего направления. Таким образом, кроме выделения двух групп инвестиций и инноваций, способствующих интенсификации или экстенсификации, в первой группе целесообразно выделить несколько подгрупп, соответствующих разным направлениям интенсификации - трудо-, фондо-, материалосберегающему и т.д. в соответствии с региональной, отраслевой и структурной спецификой экономики той или иной страны. Напомним, что говоря о процессах экстенсификации и интенсификации, имеются в виду два принципиально различающихся способа достижения производственной цели [2]. При одном происходит количественное увеличение использования ресурса, при втором на единицу выпуска продукции при решении производственной задачи экономится ресурс. Целесообразно определять поэтому интенсификацию производства как реализацию мероприятий, имеющих своим результатом экономию стоимости совокупности применяемых ресурсов. Ресурсосберегающим направлением интенсификации производства является реализация мероприятий, в результате которых экономится ресурс, например, живой труд. Предложенный нами подход к пониманию процесса интенсификации, как видим, позволяет говорить и об интенсификации производства, и об интенсификации использования от-

дельных факторов производства, не отождествляя эти понятия.

Таким образом, если существующую функциональную зависимость между экономическим результатом (обозначим его $\mathcal{E}$) от использования какого-либо ресурса (обозначим P) представить в виде

$$\mathcal{E} = f(P),$$

то в случае экстенсивного использования ресурса его увеличение приведёт к пропорциональному росту экономического результата, тогда как при интенсивном использовании ресурса его увеличение приведёт к большему росту результата. Иначе говоря, если имеем два значения ресурса P_1 и P_2 , причём

$$P_2 = n \times P_1,$$

где n - коэффициент пропорциональности,

то в случае экстенсивного использования ресурса $\mathcal{E}_2 = n \times \mathcal{E}_1$, а в случае интенсивного использования $\mathcal{E}_2 > (n \times \mathcal{E}_1)$.

Оценить, относится ли тот или иной инвестиционный ресурс к экстенсивному и интенсивному типу также можно на основе использования таких показателей, как капиталотдача (капиталоёмкость) и фондоотдача (фондоемкость), но не только с их помощью. Для этого, в частности, можно также использовать мультипликатор. В этой связи напомним, что в соответствии с макроэкономическим подходом объём национального дохода страны находится в определённой количественной зависимости от общей суммы инвестиций и эту связь выражает особый коэффициент - мультипликатор, причём увеличение национального дохода равно приращению общей суммы инвестиций, помноженному на мультипликатор (обычно мультипликатор обозначают буквой K).

Для количественной оценки экстенсивных и интенсивных инвестиций мультипликатор следует представить в виде суммы двух слагаемых:

$$K = K_{\text{экт}} + K_{\text{инт}},$$

где $K_{\text{экт}}$ - характеризует влияние экстенсивных, а $K_{\text{инт}}$ - интенсивных инвестиций на национальный доход. Обычно в реальной хозяйственной практике используют как экстенсивные, так и интенсивные инвестиции, поэтому, как правило, и

$\frac{K_{\text{экст}}}{K}$, и $\frac{K_{\text{инт}}}{K}$ больше нуля, но меньше единицы (в соответствии с пониманием сущности экстенсивных и интенсивных инвестиций соотношение $K_{\text{инт}} : K_{\text{экст}}$ должно быть выше, чем соотношение доли, удельного веса интенсивных инвестиций к доле экстенсивных инвестиций, т.к. ресурсоотдача от единицы использования интенсивных инвестиций по определению выше, чем от единицы использования экстенсивных инвестиций). В маргинальных случаях, когда имеет место использование либо только экстенсивных, либо только интенсивных инвестиций (что соответствует классическому экстенсивному или интенсивному способам общественного воспроизводства), $\frac{K_{\text{экст}}}{K}$ либо $\frac{K_{\text{инт}}}{K}$ соответственно равны 1, тогда как второе соотношение равно 0.

Целесообразно, на наш взгляд, кроме общего показателя мультипликатора, характеризующего связь объёма национального дохода с общей суммой инвестиций, выделять и так называемые частные показатели мультипликатора в соответствии с различными направлениями интенсификации общественного воспроизводства. Иначе говоря, это означает, что в общем объёме инвестиций следует выделять те, реализация которых приведёт к более интенсивному использованию определённого вида ресурсов - энергетических, материальных, водных, трудовых и т.д., причём в частных показателях мультипликатора также необходимо выделять два слагаемых, т.е.

$$K_{ri} = K_{ri\text{экст}} + K_{ri\text{инт}},$$

где K_{ri} - частный мультипликатор для i -го вида ресурсов;

$K_{ri\text{экст}}$ - показатель, характеризующий влияние на национальный доход инвестиций, реализующих экстенсивный вариант использования i -го вида ресурсов;

$K_{ri\text{инт}}$ - показатель, характеризующий влияние на национальный доход инвестиций, реализующих интенсивный вариант использования i -го вида ресурсов.

Говоря о смешанном способе воспроизводства (т.е. когда используются и экстенсивные, и интенсивные инвестиции),

следует уточнять, идёт ли речь о преимущественно экстенсивном (т.е. когда преобладают экстенсивные инвестиции) или же о преимущественно интенсивном (т.е. когда преобладают интенсивные инвестиции) способе воспроизводства. Таким образом, учитывая, что инвестиционные ресурсы - особый вид ресурсов, которые используются в процессе воспроизводства любого другого вида ресурсов - трудовых, капитальных, материальных, водных, энергетических, природных и т.д., для определения экстенсивных и интенсивных инвестиций наряду с показателями фондоотдачи и капиталотдачи целесообразно использовать также показатель мультипликатора и его две составляющих [3]. Что касается инноваций, то и здесь, на наш взгляд, целесообразно учитывать те социально-экономические последствия, к которым приводит их внедрение в реальную хозяйственную практику и поэтому, подобно инвестициям, выделять инновации интенсивного или экстенсивного типов в зависимости от того, способствуют ли результаты их внедрения соответственно интенсификации или, наоборот, процессу экстенсификации. Кроме этого, целесообразно выделить несколько групп инноваций, соответствующих разным направлениям интенсификации общественного воспроизводства, подобно тому, как это было сделано с инвестициями (например, инновации, выделяемые для реализации преимущественно трудосберегающего направления интенсификации общественного производства, или материалосберегающего направления и т.д.).

Выделять разные виды и типы инноваций особенно важно в связи с тем обстоятельством, что инновации считаются формой реализации НТП, тогда как сам НТП считается важнейшим фактором интенсификации общественного воспроизводства. Поэтому получается, что инновации вроде как всегда соответствуют процессу интенсификации производства, что, однако, не соответствует действительности - на самом деле инновации могут способствовать как усилению интенсивного характера общественного воспроизводства, так и процессу экстенсификации - напри-

мер, когда внедряются недостаточно новые инновации или инновации, внедрение которых не способствует экономии какого-либо ресурса. Таким образом, очевидно, что в понятиях «инновация» и «интенсификация» хотя и имеется немало общих компонентов, прежде всего обусловленных фактором НТП, все же между этими категориями имеются и существенные различия, что обуславливает целесообразность использования обеих этих категорий.

В этой связи целесообразно напомнить и о том, что в 70-80-е годы XX столетия в период так называемого «развитого социализма» о необходимости интенсификации общественного воспроизводства в СССР как важнейшем направлении развития советского общества и основе роста экономической эффективности говорилось на всех иерархических уровнях управления, тогда как в переходный к рыночным отношениям период об интенсификации производства практически забыли (по крайней мере, в широком аспекте) и особо не вспоминают до сих пор, хотя проблема необходимости усиления интенсивного характера российской экономики от этого никуда не делась. Вместо этого при рыночных отношениях рассматривается проблема инновационного развития экономики. И хотя очевидно, что эти процессы тесно связаны между собой (в основе осуществления процессов интенсификации общественного производства и инновационного развития лежит НТП), их не следует отождествлять, так как между ними есть существенные отличия, что и было нами показано при рассмотрении вопроса об инновациях интенсивного и экстенсивного типа.

Выделение инвестиций и инноваций экстенсивного и интенсивного типов важно не только с теоретической, но и с практической точки зрения. Дело в том, что процесс интенсификации является важнейшим условием повышения конкурентоспособности национальной экономики, причём в обозримом будущем роль и значение этого процесса в связи с исчерпанием и усложнением условий добычи и эксплуатации ряда важных природных ресурсов ещё более возрастут. В связи с этим

внедрение инвестиций и инноваций интенсивного типа будет способствовать также повышению экономической безопасности страны.

Рассматривая различные формы и направления инвестиций с точки зрения их влияния на процесс интенсификации общественного производства в России, следует отметить, что доля интенсивных инвестиций в общей структуре иностранных инвестиций существенно меньше по сравнению с аналогичным показателем в структуре внутренних инвестиций, что, на наш взгляд, в значительной степени объясняется нежеланием Запада технологически усиливать российскую экономику. Сравнивая прямые и портфельные инвестиции, можно констатировать, что в первом случае возможности реализации интенсивных инвестиций существенно выше, чем во втором.

Как известно, в зависимости от выбранной инвестиционной стратегии субъекта хозяйствования выделяют несколько различных портфелей инвестиций и, в частности, консервативный портфель, когда предполагается инвестирование в малодоходные, но стабильные объекты; доходный портфель, в соответствие с которым инвестиции осуществляются в объекты, гарантированно приносящие высокие доходы и рискованный портфель, формирование которого связано с осуществлением инвестирования в объекты, приносящие наибольший, но не гарантированный доход. Целесообразность выбора конкретного портфеля инвестиций с точки зрения максимального использования имеющихся потенциальных возможностей в отношении внедрения интенсивных инвестиций в значительной мере определяется отраслевой и региональной спецификой, однако можно констатировать, что в будущем в связи с усложнением условий осуществления общественного воспроизводства значение рискованного портфеля как предпосылки роста доли интенсивных инвестиций существенно возрастет. Таким образом, можно видеть, что лишь создание системы эффективных и взаимосвязанных мер и условий хозяйствования на разных уровнях иерархии - макро-, мезо- и микроуровне позво-

лит существенно увеличить использование в обозримом будущем в российской экономике интенсивных инноваций и инвестиций, однако наибольшее значение в этой системе всё же имеет использование комплекса мер государственного регулирования развития народнохозяйственного комплекса страны.

Интенсификация общественного производства является одной из важнейших тенденций развития мировой экономики. Особенно эта тенденция проявляется в развитых капиталистических странах. Значение процесса интенсификации в связи со все более возрастающей дефицитностью невозпроизводимых природных ресурсов в обозримой перспективе еще более возрастет. Вместе с тем во многих постсоциалистических странах в последнее время темпы и уровень интенсификации производства все еще недостаточно высоки. Все это справедливо и для стран СНГ, в том числе и для России. И это при том, что в советский период о необходимости всемерной интенсификации говорилось на всех уровнях общественной иерархии, в том числе и на самом высоком.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, можно констатировать, что хотя недостаточно высокий уровень интенсификации и явился одним из наиболее существенных факторов, обусловивших необходимость радикального реформирования российской экономики, анализ показал, что при переходе к рыночным отношениям темпы интенсификации значительно снизились. Иначе говоря, результат получился прямо противоположный: в последнее время не только не произошло дальнейшего усиления интенсивного характера производства и повышения темпов этого процесса, но и уровень интенсификации существенно снизился. Связано это в значительной мере с разрывом хозяйственных связей, с возросшей неопределенностью экономического пространства, с внешнеэкономическими санкциями, введенными против России и некоторыми другими причинами. Чтобы приостановить действие данной негативной тенденции и в дальнейшем избежать еще более серьезных последствий, необходимо разработать ком-

плекс регулирующих и стимулирующих мер, реализация которых позволит повысить эффективность интенсификации в новых условиях хозяйствования. В этих мероприятиях должна быть учтена также отраслевая и региональная специфика.

Литература

1. *Кацура С.Н.* Становление инновационной системы в Украине: национальный и региональный аспекты / С. Н. Кацура. – Донецк: Институт экономики промышленности НАН Украины, 2011. – 504 с.
2. *Павлов К.В.* Интенсификация экономики в условиях неопределенности рыночной среды / К. В. Павлов. – М.: Магистр, 2007. – 271 с.
3. *Павлов К.В.* Патологические процессы в экономике / К. В. Павлов. – М.: Магистр, 2009. – 458 с.
4. *Сорокин Г.Н.* Интенсификация социалистического воспроизводства / Г. Н. Сорокин // Вопросы экономики. – 1985. - № 3. – С. 3–13.
5. *Баранов А.А.* Интенсификация: Экономический и социальный аспект / А. А. Баранов. – М.: Экономика, 1983. – 255 с.
6. Теория инновационной экономики / под ред. О.С. Белокрыловой. Ростов н/Д, 2009. – 376 с.
7. Экономический механизм и особенности инновационной политики на Севере / под науч. ред. В.С. Селина, В.А. Цукермана. – Апатиты: Кольский НЦ РАН, 2012. – 255 с.
8. Павлов К.В. Импортзамещающая модель модернизации российской экономики: развитие традиционных промыслов / К.В. Павлов // Проблемы теории и практики управления. – 2015. - № 1. – С. 88-97.

References

1. *Katsura, S.* (2011). Formation of the innovation system in Ukraine: national and regional aspects. Donetsk Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine, 504.

2. *Pavlov, K.V.* (2007). Intensification of the economy in the face of uncertainty of the market environment. Moscow, Master Publ., 2007. 271 p.

3. *Pavlov, K.V.* Pathological processes in the economy. Moscow, Master Publ., 2009. 458 p.

4. *Sorokin, G.N.* (1985). Intensification of socialist reproduction // *Economic Issues*, 3, 3-13.

5. *Baranov, A.A.* (1983). Intensification: economic and social aspects. Moscow, Economy Publ., 255.

6. The theory of the innovation economy (2009) / Ed. O.S. Belokrylova. Rostov-on-Don. 376.

7. The economic mechanism and characteristics of innovation policy in the North (2012) / Under scientific ed. Ph.D. V.S. Selina, Ph.D. V.A. Zukerman. Apatity, Kola Scientific Center, Russian Academy of Sciences Publ., 255.

8. *Pavlov, K.V.* (2015). Import-substituting model of modernization of the Russian economy: development of traditional crafts / *Problems of the theory and practice of management*, 1, 88-97.

Павлов К. В.

Оцінка ефективності інновацій та інвестицій інтенсивного і екстенсивного типу

У статті розглядаються методичні основи виділення інновацій та інвестицій інтенсивного і екстенсивного типу і оцінки економічної ефективності екстенсифікації і інтенсифікації суспільного виробництва. При цьому в процесі оцінки враховується фактор надмірності або недостатності певних видів ресурсів (трудових матеріальних, капітальних) або навіть всієї їх сукупності. Запропонована в статті методика дозволяє визначити, який із двох способів вирішення господарської проблеми - екстенсивний або інтенсивний є більш економічно ефективним, що може служити підставою для розробки і вибору оптимальної стратегії розвитку виробничої системи.

Ключові слова: інтенсифікація, інновації та інвестиції інтенсивного і екстенсивного типу, ефективність інтенсифікації виробництва.

Pavlov K.

Efficiency evaluation of innovations and investments of intensive and extensive type

In article methodical the basics of allocation of innovations and investments of intensive and extensive type and an assessment of cost efficiency of an ekstensifikation and an intensification of a social production are covered. At the same time in the course of an assessment the factor of redundancy or deficiency of certain types of resources (labor material, capital) or even all their set is considered. The technique offered in article allows to determine, an economic problem, what of two methods of the decision, – extensive or intensive is more cost-efficient that can form the basis for development and the choice of optimum strategy of development of a production system.

Keywords: intensification, innovations and investments of intensive and extensive type, efficiency of an intensification of production.

Рецензент: Нусратуллин В. К. – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе Института экономики и социологии Уфимского центра Российской Академии наук, г. Уфа, Российская Федерация.

Reviewer: Nusratullin V. – Professor, Ph.D. of Economics, Deputy Director for Research of the Institute of Economics and Sociology, Ufa Centre of the Russian Academy Sciences, Ufa, Russian Federation.

e-mail: nvk-ufa@rambler.ru

*Статья подана
18.01.2016 г.*

УДК 336.1.003.13

КОСТИРКО Л.А., СЕРЕДА О.О.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ

В статті розкрито принципи та концептуальні положення формування механізму фінансового регулювання розвитку підприємств в умовах невизначеності. На основі узагальнення результатів дослідження обґрунтовано сутність та напрями механізму фінансового регулювання. В якості об'єктів механізму визначено напрями розвитку, капітал, результат відтворення капіталу. Основними методами цього механізму є аналіз планування, фінансовий контролінг. Доведено, що результат відтворення вартості підприємства залежить від фінансового, інвестиційного, інноваційного потенціалів. Реалізація механізму фінансового регулювання спрямована на відтворення вартості підприємства інтегрує такі блоки: вибір джерел фінансування, оптимізацію структури капіталу, фінансовий контролінг капіталу.

Ключові слова: механізм фінансового регулювання, підприємство, розвиток, вартість капіталу, вартість підприємства, структура капіталу, потенціал, вибір джерел фінансування.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та посилення кризових явищ динамічно змінюється середовище функціонування підприємств. Фінансова діяльність підприємств характеризується неефективністю, наслідком чого є висока частка неприбуткових підприємств, зростання фінансових ризиків, порушення структури капіталу, зниження фінансової стійкості. Подолання цієї ситуації потребує формування адекватного механізму фінансового регулювання, за допомогою якого здійснюється цілеспрямований вплив на фінансове забезпечення розвитку підприємств на довгострокову перспективу. Традиційні методи фінансового управління не були призначені для моделювання динамічних змін і непередбачених ситуацій для виявлення резервів стійкого розвитку підприємства. В цьому зв'язку перед підприємствами насамперед постає першочергове завдання забезпечення відтворення ринкової вартості, вирішення якого можливе за умови постійного перегляду інструментів та коригування методів фінансового регулювання розвитку підприємств. Звідси, виникає потреба у формуванні механізму фінансового регулювання розвитку підприємств з позиції забезпечення відтворення їх вартості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні і практичні аспекти економічного регулювання за його окре-

мими складовими висвітлені в працях науковців, серед яких О.І. Амоша, В. Г. Андрійчук, І. М. Бойчик, В.М. Геєць, Н.А. Дехтяр, А.І. Крисоватий, І.О. Луніна, С. В. Мочерний, В.М., Н.Л. Новікова, В.М. Опарін, В.М. Федосов, С.І. Юрій.

На розвиток теорії фінансової управління вплинули наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Дж. Бейкер, В. Г. Боронос, Р. Брейлі, В. Ковальов, С. Майерс, Дж. Мейнсон, М. Міллер, Ф. Модільяні, Дж. Ван Хорн, І. О. Бланк, А. М. Поддєрьогін, О. О. Терещенко, В.П. Савчук, Г. А.Семенов.

Слід зазначити науковці, які досліджують проблеми управління фінансовою діяльністю підприємств та фінансового механізму в основному висвітлюють методи та інструменти. Поза увагою залишаються питання, які стосуються фінансового регулювання розвитку підприємств, зокрема, розробка цілісної концепції механізму фінансового регулювання розвитку підприємств та обґрунтування вибору методів формування капіталу залежно від стратегії розвитку підприємств. Це актуалізує розробку теоретичних та методичних питань до формування і реалізації механізму фінансового регулювання розвитку підприємств в контексті відтворення їх вартості.

Мета статті – обґрунтування теоретико-методичних основ механізму фінан-

сового регулювання розвитку підприємств, орієнтованого на стабільне відтворення їх вартості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У широкому розумінні механізм регулювання економічної діяльності підприємств - це система цілеспрямованих дій різних суб'єктів господарської діяльності, що забезпечують розвиток економіки, використання економічних законів, узгодження інтересів і вирішення економічних суперечностей [1, с.23].

Огляд економічної літератури свідчить про різноманітність поглядів щодо фінансового регулювання на різних рівнях управління фінансами, які можна узагальнити за такими аспектами [2,3,4,5]: 1) процес маневрування фінансовими ресурсам через використання фінансових інструментів, які мають відповідні важелі впливу; 2) регулювання джерел фінансування; 3) регулювання спрямоване на узгодження зовнішніх та внутрішніх суперечностей, що виникають у процесі функціонування підприємства та проявляється в узгодженні на основі прийняття рішень стосовно джерел формування та визначення напрямів використання фінансових ресурсів; 4) регулювання спрямоване на забезпечення фінансової стійкості через механізм надання або вилучення фінансових ресурсів.

Результати дослідження дозволили сформулювати власне бачення щодо розкриття механізм фінансового регулювання розвитку підприємства з позиції відтворення його ринкової вартості, а саме як сукупності методів та інструментів за допомогою яких здійснюється цілеспрямований вплив на фінансове забезпечення розвитку підприємства на основі вибору стратегічних альтернатив.

На фінансове регулювання діяльності підприємства впливають підсистеми державного регулювання, ринкового регулювання, внутрішнього регулювання. Державне регулювання представляє зовнішній механізм регулювання, який здійснюється через бюджетну, податкову, фінансово-кредитну, інвестиційну, інноваційну політики та нормативно-правове законодавство. Ринкове регулювання здійснюється за допомогою механізмів, ціноутворення, кон-

курентних переваг, фінансового ринку. Державу і ринок поєднує те, що вони є регуляторами економіки, а тому мета в них одна, один і той самий результат – досягнення збалансованості, рівноваги у співвідношенні попиту і пропозиції товарів за обсягом, структурою і якістю. Саме це зумовило одночасне не тільки співіснування державного і ринкового регулювання. [7, с. 40; 8. с. 17].

Ознакою розвитку підприємства є зміни у його діяльності, які забезпечують фінансову стійкість та сприяють відновленню ринкової вартості. Під розвитком підприємства слід розуміти процес нарощування фінансового, інвестиційного та інноваційного потенціалів, який проявляється в формуванні ефективного використання та пропорційному відтворенні капіталу на довгострокову перспективу.

Методологічним базисом є фундаментальні [3, 6, 9] та уточнені принципи: оптимізації, адаптивності, інновативності, контрольованості, ефективності. Принцип оптимізації передбачає оптимальне формування та розміщення капіталу підприємства. Реалізація принципу оптимізації проявляється на етапі вибору структури капіталу залежно від стратегічної альтернативи розвитку підприємства. Реалізація принципу адаптивності здійснюється на етапі вибору джерел фінансування розвитку залежно від зміни умов зовнішнього і внутрішнього середовища. Принцип інновативності означає, що фінансове регулювання повинно бути націлено на підвищення інноваційної активності та ефективності інноваційної діяльності. В даному дослідженні реалізація цього принципу здійснюється на етапі аналізу інноваційного розвитку підприємства та оцінювання результатів механізму фінансового регулювання для розробки заходів щодо відтворення капіталу за рахунок підвищення інноваційної активності. Принцип контрольованості передбачає організацію фінансового контролінгу капіталу на різних рівнях управління з метою ідентифікації та ефективного використання внутрішніх фінансових резервів відтворення ринкової вартості підприємства. Для цього в роботі далі розкриті методи, послідовність, поря-

док, узагальнення інформації в межах контролінгу та модифікація контрольної інформації для прийняття рішень щодо створення та відновленні вартості на різних сегментах діяльності підприємства. Принцип ефективності передбачає забезпечення результативності механізму фінансового регулювання через досягнення головної мети відтворення вартості підприємства. Реалізація цього принципу здійснюється шляхом проектування фінансових схем формування джерел фінансування, залежно від потенціалу, ризику і стадії розвитку підприємства.

В даному дослідженні орієнтація здійснена на обґрунтування нового підходу до внутрішнього механізму фінансового регулювання розвитку підприємства в умовах невизначеності.

Головною метою цього механізму визначено стабільне відтворення вартості підприємства. Цілі механізму регулювання фінансової діяльності підприємства можна поділити на стратегічні, тактичні і оперативні. До стратегічних цілей належать цілі вищого порядку, спрямовані на забезпечення ефективності відтворення власного капіталу підприємства, тобто відтворення вартості підприємства. Для цього необхідно цілі узгодити з напрямками фінансового, інвестиційного та інноваційного розвитку. Тактичні цілі механізму фінансового регулювання розвитку підприємства орієнтовані на забезпечення ефективності та фінансової рівноваги. Такими цілями є: приріст фінансових ресурсів, максимізація прибутку, капіталізація.

До оперативних цілей віднесено ліквідність, платоспроможність, визначення потреби в капіталі, формування оптимальної структури капіталу підприємства.

Досягнення цілей механізму фінансового регулювання розвитком підприємства передбачає вирішення таких основних завдань [2,3,6,12]: визначення умов і обмежень щодо фінансового потенціалу для вибору стратегії економічного розвитку підприємства, вибір джерел фінансування, вибір оптимальної структури капіталу, забезпечення максимальної доходності капіталу при допустимому рівні фінансового ризику.

Концептуальна модель механізму фінансового регулювання розвитку підприємства наведена на рис. 1.

Об'єктами механізму фінансового регулювання розвитку підприємств є: напрями розвитку, капітал, результат відтворення капіталу.

При визначенні суб'єктів механізму регулювання фінансової діяльності необхідно відрізнити суб'єкти, що безпосередньо впливають на стан і структуру капіталу підприємства - фінансові менеджери та фінансові служби, і ті, які опосередковано впливають на нього - інституціональні учасники: держава комерційні банки, суб'єкти господарювання сновними методами механізму фінансового регулювання є аналіз, планування, фінансовий контролінг. Так дослідження та оцінка впливу факторів на зміни потенціалу розвитку в майбутньому здійснюються за допомогою методів аналізу фінансового потенціалу, інвестиційного потенціалу та інноваційного потенціалу.

Аналіз фінансового потенціалу охоплює такі блоки: аналіз ліквідності, аналіз грошових потоків, аналіз ресурсовіддачі [9, с. 142], аналіз ефективності капіталу. Результати аналізу дозволяють оцінити вплив факторів на зниження рівня фінансового потенціалу, ризику втрат фінансового потенціалу (знецінення цінних паперів, можливі втрати від капіталовкладень власних коштів) та виявити сегменти підвищення фінансового потенціалу для вибору стратегічних альтернатив залежно від розвитку підприємства.

Виходячи з того, що вибір найбільш ефективних напрямів розвитку підприємства забезпечується пошуком і оцінкою альтернативних варіантів можливих інвестиційних рішень за критерієм максимізації вартості в роботі доведено необхідність аналітичного дослідження інвестиційного потенціалу.

Ключовими напрямками інвестиційного потенціалу є аналіз можливості залучених ресурсів; аналіз ефективності капіталовкладень, аналіз впливу фінансових інструментів на відтворення капіталу. Результати аналізу дозволяють реально оцінити інвестиційні можливості підприємств.

ва, забезпечення максимального використання його внутрішнього потенціалу і також можливості маневрування фінансови-

ми ресурсами на етапі формування політики фінансування.

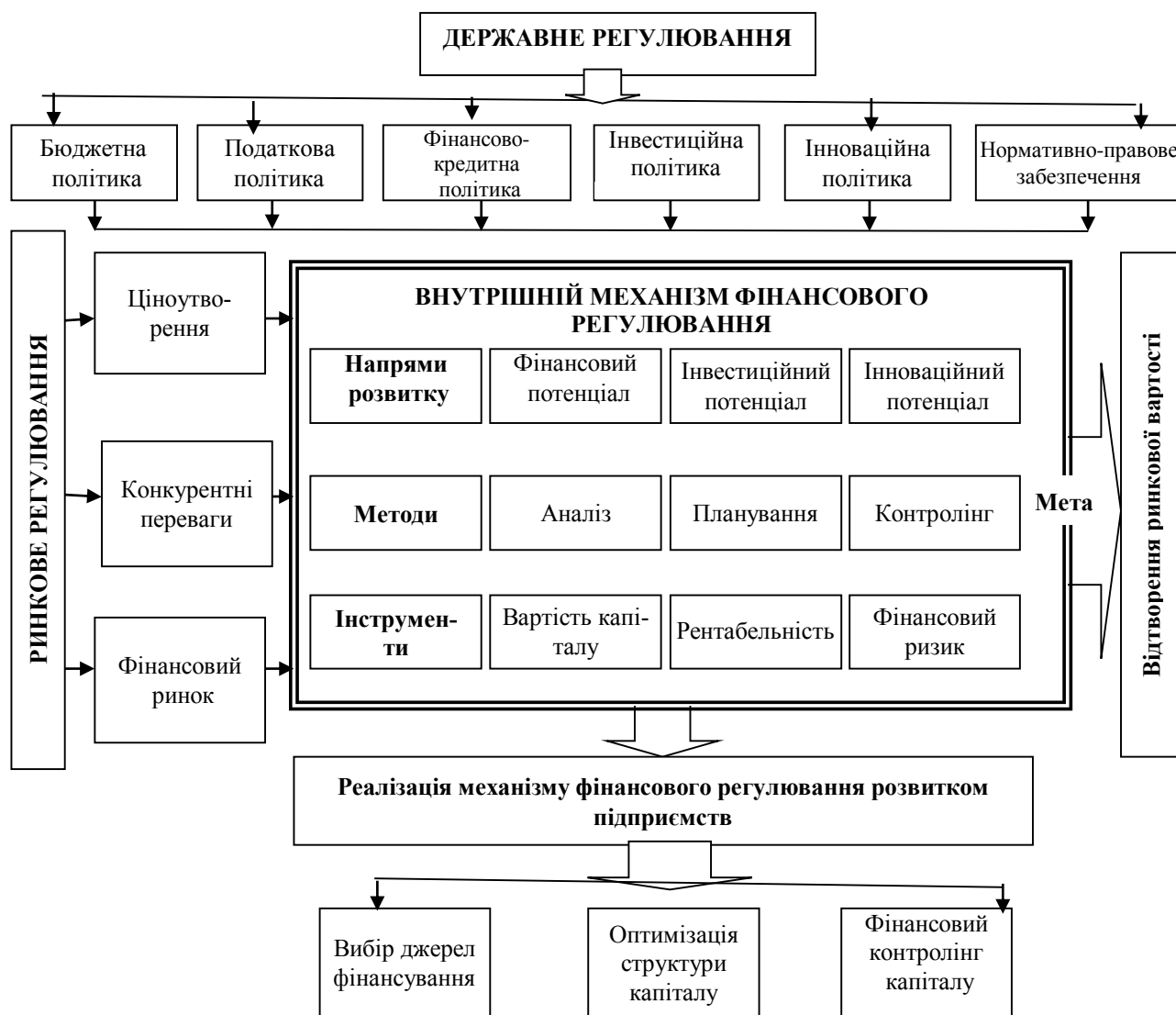

Рис. 1. Концептуальна модель механізму фінансового регулювання розвитком підприємств
Джерело: розроблено авторами

Інноваційний потенціал як рушійний фактор забезпечення стабільного розвитку підприємства і зростання його вартості розглядається в нерозривному зв'язку з інвестиційним потенціалом [10, с. 58; 11, с. 64]. Тому в якості методу механізму фінансового регулювання розвитку підприємств виділено аналіз інноваційного потенціалу, який надає можливість оцінити стан і виявити зовнішні та внутрішні можливості використання резервів інноваційного розвитку у напрямі відтворення вартості підприємства. Аналіз інноваційного потенціалу здійснюється за напрямками: попередній аналіз стану інноваційної акти-

вності та потенціалу розвитку; аналіз джерел фінансування інновацій; аналіз ефективності використання капіталовкладень на інновації. Результати аналізу використовуються для оцінки впливу інноваційної діяльності на відтворення вартості підприємства у майбутньому.

Фінансовий контроль капіталу підприємства орієнтований на збалансування стратегічних завдань щодо формування вартості підприємства з тактичними, спрямованими на вдосконалення фінансового регулювання розвитку підприємства на основі індикаторів контролінгу та ідентифікації внутрішніх резервів зростання вартості підприємства. Крім того фінансовий

контролінг надає інформацію для планування та розробки прогнозів щодо стратегічної вартості підприємства.

Фінансове регулювання розвитку підприємства згідно з визначеними вище напрямками передбачає використання таких спеціальних інструментів як вартість капіталу, прогнозована рентабельність капіталу, рівень фінансового ризику.

Підґрунтям вибору вартості капіталу в якості інструмента є наступні положення:

1) вартість капіталу може зростати або знижуватися в майбутньому. Очікування відносно змін її на перспективу впливають на фінансові результати і як, наслідок на вартість підприємства.

2) вартість капіталу впливає на вибір альтернатив стратегії розвитку, навидь якщо всі варіанти сприяють підвищенню ефективності діяльності в майбутньому. Якщо WACC висока, то результати більше впливають на зміни вартості і тоді доцільним є вибір стратегії, орієнтованої на максимізацію доходів в короткостроковій перспективі. Така стратегія передбачає скорочення конкретного виду діяльності та отримання максимально можливого доходу. Низький індикатор WACC стимулює до вибору довгострокових стратегій, у тому числі інвестування.

3) вартість капіталу пов'язана з очікуваними темпами зростання обсягу продаж в майбутньому. Тому вибір між короткостроковими і довгостроковими очікуваннями або короткостроковими та довгостроковими результатами буде залежати від співвідношення темпів зростання і ставки дисконтування. Підприємству з високими темпами зростання обсягу продаж необхідно більше уваги приділяти довгостроковим очікуванням і також розробці стратегії розвитку на довгострокову перспективу.

4) вартість капіталу залежить від кожного з джерел фінансування, а також від структури фінансування. Тому оптимізація структури капіталу передбачає визначення кожного елемента капіталу таким чином, щоб мінімізувати WACC. Для мінімізації вартості капіталу необхідно використовувати різні інструменти. Зниження вартості

капіталу на ринку дозволяє створити умови для залучення підприємства додаткових фінансових ресурсів. Це необхідно враховувати при виборі стратегії, орієнтованої на реалізацію інвестиційно-інноваційних проєктів. [3, с. 111; с. 193-194].

Оскільки основні положення теорії вартості узгоджуються з гіпотезою зростання власного капіталу, в якості інструментів механізму регулювання запропоновано рентабельність власного капіталу у взаємозв'язку з фінансовим важелем і дохідністю на акцію. Рентабельність власного капіталу визначається багатьма параметрами стратегії розвитку підприємства: по-перше, на її рівень впливає ефективність використання активів, яка виражається через коефіцієнт обіговості активів; по-друге рентабельність відображає ефективність, яка в абсолютному виразі дорівнює чистому прибутку, тобто вона відображає норму прибутку; по-третє рентабельність власного капіталу залежить від кредитного важеля (боргового навантаження), тобто співвідношення залученого і власного капіталу. Тому використання фінансового важеля виправдано як індикатора, що відображає приріст рентабельності власного капіталу. При цьому необхідно враховувати, що надійність цього індикатора не завжди відображає реальну картину очікування щодо ефективності власного капіталу. Тому далі при виборі структури капіталу будуть враховані такі обмежуючі фактори як масштаб виробництва, темпи росту капіталу, ризик, податок на прибуток, інфляція.

Вибору джерел фінансування різних складових частин активів підприємства передують оцінка фінансових ризиків. З цією метою всі активи підприємства поділяються на необоротні активи, постійна частина оборотних активів, змінна частина оборотних активів. Регулювання структури капіталу по критерію мінімізації рівня фінансових ризиків підвищує незалежність від зовнішніх джерел фінансування. Тому ризик є додатним інструментом на етапі обґрунтуванні рішень щодо оптимізації структури капіталу.

Пріоритетними напрямками реалізації механізму фінансового регулювання розвитку підприємства є: 1) вибір джерел фі-

нансування; 2) обґрунтування оптимальної структури капіталу; 3) фінансовий контролінг капіталу підприємства.

Питання щодо вибору джерел фінансування розвитку повинно вирішуватися підприємством з урахуванням багатьох факторів: вартості залученого капіталу, ефективності віддачі від нього; співвідношення власного та позикового капіталів, що визначає рівень фінансової незалежності та економічних інтересів інвесторів. На формування джерел фінансування підприємства впливають інвестиційний та інноваційний потенціал розвитку підприємства. Аналіз інвестиційного потенціалу надає можливість прийняти управлінське рішення щодо отримання очікуваного доходу на інвестований капітал. При виборі джерел фінансування необхідно враховувати такі обставини: 1) динамічність та невизначеність факторів, які впливають на вибір джерел фінансування [12, 13]: вартість капіталу, ризик, стадія розвитку підприємства, запас фінансової міцності; 2) при додатковому залученні власного капіталу з внутрішніх та зовнішніх джерел фінансова стійкість підприємства збільшується; 3) здатність капіталу до відтворення виявляється в ефективності використання наявного потенціалу шляхом можливих комбінацій активів і джерел їх фінансування з метою пошуку внутрішніх резервів фінансування. В цьому зв'язку далі досліджується процес оптимізації капіталу та оцінка результативності відтворення капіталу через механізм його фінансового регулювання.

Формування оптимальної структури капіталу підприємства розглядається в стратегічному і поточному аспектах. Стратегічна мета полягає в максимізації ринкової вартості тоді мета в поточному періоді може бути представлена приростом економічного прибутку, приріст якого відображає створення вартості, що забезпечує реалізацію довгострокових і короткострокових цілей формування структури капіталу. Вибір цього показника зумовлений необхідністю визначення обмеження для оптимізації співвідношення власного і позикового капіталу з урахуванням балансу «дохідність - ризик - ліквідність». Ці об-

меження можна представити у вигляді нерівності: $\text{приріст економічного прибутку} > \text{приріст поточних активів} > \text{приріст позикового капіталу}$. Виконання цієї умови забезпечує перевищення доходів над вартістю використаних ресурсів, зменшення ризику втрати фінансової стійкості і досягнення рівня ліквідності.

Таким чином, визначені завдання, методи, інструменти та пріоритетні напрями реалізації механізму фінансового регулювання розвитку підприємств спрямовані на забезпечення безперервного розвитку підприємств, що проявляється на результаті відтворення вартості підприємства. Це ставить вирішення нових завдань щодо формування стратегічних альтернатив відтворення капіталу на довгострокову перспективу залежно від стадії розвитку підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Головне завдання механізму фінансового регулювання розвитку підприємства полягає у пошук напрямів і засобів, які б дали змогу виявити резерви створення і відновлення ринкової вартості підприємства на довгострокову перспективу. Сформовані концептуальні положення є методологічним базисом механізму фінансового регулювання розвитку підприємства, спрямованого на відтворення його вартості. Формування цього механізму ґрунтується на фундаментальних та уточнених принципах: оптимізації, адаптивності, інновативності, контрольованості, ефективності. Методичне забезпечення механізму фінансового регулювання розвитку підприємства складають методи аналізу наявного фінансового потенціалу, інноваційного потенціалу, інвестиційного потенціалу. Інструментами механізму є вартість капіталу, прогнозована рентабельність капіталу, рівень фінансового ризику. Основними напрямками реалізації механізму фінансового регулювання є: вибір джерел фінансування, обґрунтування оптимальної структури, організація фінансового контролінгу капіталу.

Подальші дослідження передбачають розкриття методологічних та методичних положень щодо фінансового контролінгу капіталу.

Література

1. *Оборонько Д.* Теоретичні засади регулювання економічної діяльності підприємств / Д. Оборонько // *Культура народів Причорномор'я* – 2009 - №163.- С. 21-25.
2. *Боронос В. Г.* Формування механізму оптимізації структури капіталу та його вплив на фінансовий потенціал підприємства / В. Г. Боронос // *Механізм регулювання економіки*. - 2010. - № 3. -Т. 1. - С.154-166.
3. *Костирко Л.А.* Фінансовий механізм сталого розвитку підприємств: стратегічні орієнтири, системи забезпечення, адаптація: монографія. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. – 474 с.
4. Інвестиційна привабливість ресурсного потенціалу торговельного підприємства : [монографія] / Я. Д. Качмарик, П. О. Куцик, Р. Л. Лупак., І. Я. Качмарик, Н. Я. Боліновська. – Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2012. – 168 с.
5. *Майорова Т.В.* Інвестиційний процес і фінансово-кредитні важелі його активізації в Україні : монографія / Т. В. Майорова. — К.: КНЕУ, 2013. — 332, [4] с.
6. *Бланк И.А.* Управление капиталом : учебный курс. – К. : Вид-во "Эльга", Изд-во "Ника-Центр", 2004. – 576 с.
7. *Новікова Н.Л.* Об'єктивна необхідність державного регулювання відтворювального процесу в сільському господарстві // *Бізнесінформ*. – 2011. - № 12. С.40-41.
8. *Дикань В. Л.* Государственное управление развитием экономики Украины в условиях «третьей волны» глобализации // *Вісник економіки транспорту і промисловості*. – 2013.- № 43. С. 1-19.
9. *Костирко Л.А.* Диагностика потенциала финансово-экономической устойчивости предприятия: Монография. – 2-ое изд., перераб. и доп. – Х.: Изд-во Фактор, 2008. – 336 с.
10. *Martin J., Petty J William.* Value Based Management. The Corporate Response to the Shareholder Revolution. Harvard Business School Press. 2006. – 256 с.

11. *Краснокутська Н.С.* Управління потенціалом торговельного підприємства: монографія / Н. С. Краснокутська. – Харків : Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2012.

12. *Семенов Г. А.* Оцінка ефективності структури капіталу акціонерного товариства / Г. А. Семенов, О. О. Єропутова, А. В. Єлькін // *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*. - 2012. - С. 75-89.

13. *Principles of Corporate Finance / Richard A. Brealey, Stewart C. Myers, and Franklin Allen.* – 10th ed. – Irwin/McGraw-Hill Book Co, 2010. – 1093 p.

References

1. *Oboronko, D.* (2009). Theoretical framework governing economic activity is signed. *Culture of Black Sea*, 163, 21-25.
2. *Boronos, V.* (2010). Formation mechanism of optimizing capital structure and its impact on the financial strength of the company. *Mechanism of economic regulation*, 3. T. 1, 154-166.
3. *Kostyrko, L.* (2012). Financial mechanisms for sustainable development of enterprises, strategic objectives, systems OJEC chenie adaptation: monograph. *Lugansk: Izdatel'stvo "Noulidzh"*, 474.
4. *Kachmaryk, P. & Lupac R. & Bolinowska, N.* (2012). Investment attractiveness resurs potential trade is signed [monograph]. *Lviv: Literary agency "Pyramid"*, 168.
5. *Mayorov, T.* (2013). The investment process and financial and credit leverage its activation in Ukraine: monograph. *Kyiv: KNEU*, 332.
6. *Blank, I.* (2004). Management kapytu scrap: Teaching course. *Kyiv: Izdatel'stvo "Elha" Publishing House "Nika Center"*, 576.
7. *Novikova, N.* (2011). The objective necessity of state regulation onaddition-voryuvalnoho process in agriculture // *BusinessInform*, 12, 40-41.
8. *Dikan, V.* (2013). Local Government Development of Economy of Ukraine in terms "the third voln". *Bulletin of*

globalization of economy and transport industry, 43, 1-19.

9. *Kostyrko, L.* (2008). *Diagnosis building financial and ekonomycheskoy Stability enterprise: monograph. 2-OE ed., Rev. and add.* Kharkiv.: Publishing House of factor, 336.

10. *Martin, J. & Petty J William.* (2006). *Value Based Management. The Corporate Response to the Shareholder Revolution.* Harvard Business School Press, 256.

11. *Krasnokutskaya, N.* (2012). *Managing potential commercial enterprise:*

monograph. Kharkov: Kharkov. state. University of Food and Trade.

12. *Semenov, G. & Yeropotova, A. & Elkin A.* (2012). *Assessment of effectiveness capital structure of the company. Strategy and mechanisms of regulation of industrial development, 75-89.*

13. *Richard A. Brealey & Stewart C. Myers & Franklin Allen.* (2010). *Principles of Corporate Finance. 10th ed.* Irwin: McGraw-Hill Book Co, 1093.

Костирко Л.А., Серeda Е.А.

Концептуальные основы механизма финансового регулирования развитием предприятий

В статье раскрыты принципы и концептуальные положения формирования механизма финансового регулирования развития предприятий в условиях неопределенности. На основе обобщения результатов исследования обоснована сущность и направления механизма финансового регулирования. В качестве объектов механизма определены направления развития, капитал, результат воспроизводства капитала. Основными методами этого механизма являются анализ, планирование, финансовый контроллинг. Доказано, что результат воспроизводства стоимости предприятия зависит от финансового, инвестиционного и инновационного потенциалов. Реализация механизма финансового регулирования, ориентированная на воспроизводство стоимости предприятия, интегрирует следующие блоки: выбор источников финансирования, оптимизация структуры капитала, финансовый контроллинг капитала.

Ключевые слова: механизм финансового регулирования, предприятие, развитие, стоимость капитала, стоимость предприятия, структура капитала, потенциал, источники финансирования.

Kostyrko L., Sereda E.

The conceptual basis of the mechanism of financial regulation of enterprises development

The article reveals the principles and conceptual provisions of formation of the mechanism of financial regulation of enterprises development in conditions of uncertainty. On the basis of generalization of the study results substantiated the nature and directions of the mechanism of financial regulation. As the objects of the mechanism defined the directions of development, capital, the result of the reproduction of capital. The main methods of this mechanism are the analysis, planning, financial controlling. It is proved that the result of the reproduction value of the company depends on the financial, investment and innovative potentials. The implementation of the mechanism of financial regulation aimed at the reproduction cost of the company integrates the following blocks: selection of funding sources, optimizing the capital structure, financial controlling of capital.

Keywords: mechanism of financial regulation, enterprise development, cost of capital, enterprise value, capital structure, potential, selection of funding sources.

Рецензент: Онишко С. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінансові ринки» Національного університету державної податкової служби України, м. Ірпінь, Україна.

Reviewer: Onishko S. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Financial markets Department National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin, Ukraine.

e-mail: onyshko_sv@ukr.net

*Стаття подана
18.05.2016 р.*

ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ИСЧИСЛЕНИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ ЛЕСОПИТОМНИКОВ

В статье рассматриваются особенности методики исчисления себестоимости продукции лесопитомников, объекты учета затрат, эффективность использования и потребления затрат. Исследования и обоснования методических аспектов формирования затрат на производство продукции лесопитомников, калькулирования ее себестоимости имеет важное теоретическое и практическое значение. В статье особое внимание уделяется учету затрат на производство и исчисления себестоимости продукции лесопитомников, которые в свою очередь занимают центральное место для бухгалтеров, менеджеров и других руководящих работников, так как правильный и своевременный учет затрат дает возможность анализа причин отклонений с тем, чтобы своевременно принять меры по предотвращению ухудшения деятельности организации, либо наоборот расширение круга сбыта продукции, проведение мероприятий в сторону наметившего уменьшения затрат на производство.

Ключевые слова: учет затрат, методика, затраты, исчисление себестоимости, лесопитомник.

Постановка проблемы. Эффективное использование имеющихся ресурсов – одно из основных условий функционирования и развития любой организации, в том числе в лесоводстве. При этом успешное выполнение данного условия зависит от степени и качества информированной наполненности системы управления на разных её уровнях. Внутри организации такое наполнение дает учет затрат на производство продукции и исчисление ее себестоимости

Анализ последних исследований и публикаций. Так, Мишин Ю.А. [10, с. 40] отмечает, что в условиях рыночной экономики к информации, формируемой в системе учета для целей управления, предъявляются требования, используемые для создания эффективной системы менеджмента современным производством. При этом к информации, генерируемой в системе учета, предъявляются такие требования, как: достоверность, полнота, объективность, релевантность, своевременность, непротиворечивость. Качественная, достоверная и оперативная информация о затратах на производство и исчисление себестоимости продукции лесопитомников позволяет уменьшить вероятность принятия неверных, ошибочных, неэффективных управленческих решений, в том числе такая.

Как отмечает Максакова М.Н. под оптимальной стратегией следует понимать

выработку основных показателей деятельности организации, сформированных в системе бухгалтерского управленческого учета, при которых результаты деятельности данного хозяйствующего субъекта будут наилучшими, с точки зрения заданных параметров, то есть внутренних (имеющиеся производственные и финансовые мощности) и внешних факторов (экономическая среда), в условиях которых она осуществляет свою деятельность [8].

Вышеперечисленные предпосылки создают необходимость поиска новых способов управления фактами хозяйственной жизни, в этой связи важное значение приобретает развитие управленческого учета и контроля в лесной отрасли.

Поэтому **целью** данного исследования является определение оптимальных путей исчисления себестоимости продукции лесопитомников. Именно уровень развития системы управления организацией определяет и предъявляет требования к развитию управленческого учета и контроля, а не наоборот.

Изложение основного материала исследования. Учет затрат на производство и исчисления себестоимости продукции лесопитомников занимает центральное место для бухгалтеров, менеджеров и других руководящих работников, так как правильный и своевременный учет затрат дает возможность анализа причин отклонений с тем, чтобы своевременно принять меры по

предотвращению ухудшения деятельности организации, либо наоборот расширение круга сбыта продукции, проведение мероприятий в сторону наметившего уменьшения затрат на производство.

Себестоимость продукции лесопитомников – выраженные в денежной форме затраты на ее производство и реализацию. В условиях перехода к рыночной экономике себестоимость продукции является важнейшим показателем производственно-хозяйственной деятельности предприятия. Исчисление этого показателя необходимо для оценки выполнения плана по данному показателю и его динамики; определения рентабельности производства и отдельных видов продукции; выявления резервов снижения себестоимости продукции; определения цен на продукцию; обоснования решений о производстве новых видов продукции и снятия с производства устаревших.

Лесной питомник это питомник где осуществляется выращивание посадочного материала.

Выращивание саженцев в лесном питомнике осуществляется на производственных участках учреждения, а в бухгалтерском учете организации применяется счет 20 «Основное производство».

По дебету счета 20 «Основное производство» отражаются прямые расходы, связанные непосредственно с выращиванием саженцев, выполнением работ и оказанием услуг, а также расходы вспомогательных производств, косвенные расходы, связанные с управлением и обслуживанием основного производства, и потери от брака. Прямые расходы, связанные непосредственно с выращиванием саженцев, выполнением работ и оказанием услуг, списываются на счет 20 «Основное производство» с кредита счетов учета производственных запасов, расчетов с работниками по оплате труда и др.

По кредиту счета 20 «Основное производство» отражаются суммы фактической себестоимости завершенной производством продукции, выполненных работ и услуг. Эти суммы могут списываться со счета 20 «Основное производство» в дебет счетов 43 «Готовая продукция», 40

«Выпуск продукции (работ, услуг)», 90 «Продажи» и др.

Учет затрат в отрасли выращивания саженцев в питомнике лесничества ведется по следующей номенклатуре статей:

- 1) оплата труда с отчислениями на социальные нужды;
- 2) семена и посадочный материал;
- 3) удобрения минеральные и органические;
- 4) средства защиты растений;
- 5) содержание основных средств, в том числе:
  - 6) работы и услуги;
  - 7) нефтепродукты;
  - 8) организация производства и управления
  - 9) прочие затраты.

Учет затрат на производство в питомнике ведут по номенклатуре статей, установленных для растениеводства. В отличие от других подотраслей растениеводства в питомниках лесничества с целью отражения всех количественных и качественных изменений, происходящих с растениями за весь период выращивания, ведут также количественный (оперативно-технический) учет на карточках, который имеет непосредственную связь с бухгалтерским учетом затрат.

По первой статье учитывают все виды денежных и натуральных выдач, носящих характер заработной платы (оплаты труда), работникам различных категорий, чей труд затрачен непосредственно на выращивание саженцев.

Затраты труда по этой статье отражают в учреждении в денежном измерении - суммы начисленной заработной платы и в трудовом количестве затраченных часов.

На статью «Семена и посадочный материал» относят израсходованные под саженцы семена и посадочный материал. Затраты семян отражают в двух измерителях в натуральном – количество (кг) и в денежном.

Стоимость израсходованных семян отражают в данной статье в балансовой оценке; покупных - по ценам приобретения плюс расходы за доставку, собственного производства, перешедших с прошлого года – по фактической себестоимости,

текущего года - по плановой себестоимости с корректировкой в конце года до фактической.

В статье «Удобрения» включают учет внесенных под саженцы все виды удобрений (минеральные, органические). Органические удобрения учитываются и в натуральных измерителях (в тоннах), и в денежных, по оценке на основании фактической себестоимости производства.

Статья «Средства защиты растений» предназначена для отражения затрат на борьбу с сорняками, вредителями и болезнями саженцев, различных средств химической защиты растений. Затраты препаратов отражают по количеству и по стоимости приобретения.

По статье «Содержание основных средств» отражают затраты на техническое обслуживание и эксплуатацию, амортизацию и ремонт (либо отчисления на ремонт) основных средств. Относят на эту статью

расходы на оплату труда персоналу, обслуживающему основные средства.

На данную статью относят затраты на ремонт основных средств, использованных на выращивание саженцев.

По статье «Работы и услуги» ведут учет выполненных в растениеводстве работ и услуг вспомогательными производствами своего предприятия, а также сторонними организациями.

В статье «Организация производства и управления» учитывают суммы отраслевых и общбригадных расходов растениеводства, которые относятся сюда путем распределения со счета 25 «Общепроизводственные расходы» пропорционально установленной базе. Сюда же перечисляют путем распределения суммы общехозяйственных расходов со счета 26 «Общехозяйственные расходы».

В табл. 1 представим отдельные операции по учету затрат на выращивание саженцев.

Т а б л и ц а 1

Хозяйственных операций по учету затрат на выращивание саженцев

№ п/н	Хозяйственных операций	Корреспондирующие счета		Документы
		Дебет	Кредит	
1	Со склада выписаны семена для посадки ели, дуба	20	10/7	Требование накладная
2	Со склада выписан дизель для заправки бензопилы	20	10/3	Требование накладная
3	Со склада выписаны органические удобрения	20	10/2	Требование накладная
4	На склад возвращены неиспользованные семена	10/7	20	Бухгалтерская справка
5	Со склада выписана спецодежда	20	10/9	Требование накладная
6	Начислена заработная плата рабочим за посадку ели, дуба	20	70	Табель учета рабочего времени
7	Начислены страховые взносы с заработной платы рабочих	20	69	Ведомость начисления страховых взносов
8	Списана фактическая себестоимость выращивания ели, дуба	43	20	Бухгалтерская справка
9	Списана калькуляционная разница методом красное сторно	43	20	Бухгалтерская справка
10	В конце месяца распределены и списаны затраты вспомогательного производства	20	23	Бухгалтерская справка
11	Распределены и списаны общепроизводственные расходы	20	25	Бухгалтерская справка
12	Распределены и списаны общехозяйственные расходы	20	26	Бухгалтерская справка

Источник: разработано авторами

В статье «Прочие затраты» учитывают те затраты, которые не вошли в предыдущие статьи (износ спецодежды и спецобуви, страховые платежи по страхованию посевов и т.п.).

Также для учета затрат в растениеводстве используется счет 23 «Вспомогательные производства». В частности на данном счете отражаются затраты на поливку саженцев, на ремонт техники, также сюда включаются затраты по содержанию и эксплуатации собственного легкового и грузового автотранспорта, затраты по содержанию и эксплуатацию энергетических производств (хозяйств), вырабатывающих различного рода энергию для производственных нужд.

Также ведется учет расходов на содержание и эксплуатацию оборудования на собирательно-распределительном счете 25 «Учет общепроизводственных расходов», субсчет 1 «Расходы по содержанию и эксплуатации машин и оборудования». Здесь отражают расходы с кредита материальных, расчетных счетов, амортизации основных средств.

Учет общехозяйственных расходов ведут на собирательно-распределительном счете 26 «Общехозяйственные расходы». Сюда относится заработная плата начальников производственных участков, главного инженера.

В конце месяца произведенные косвенные расходы (затраты вспомогательно-производства, общепроизводственные и общехозяйственные) списываются на затраты основного производства пропорционально заработной плате рабочих.

Синтетический учет ведется в журнале-ордере №10 и Главной книге. Данные в журнал-ордер переносятся из производственного отчета. Журнал-ордер №10 построен по принципу шахматной ведомости: кредитуемые счета расположены по вертикали, а дебетуемые, представляющие систему счетов учета затрат на производство, по горизонтали. Итоги сводки по цехам производственного учета и вспомогательного производств записывают в первой его части. Также записывают данные общепроизводственных расходов и затрат по содержанию и эксплуатации машин и

оборудования. Затем подсчитывают итоги по горизонтали и вертикали. Данные журнала-ордера № 10 служат основанием для расчета затрат на производство по экономическим элементам и расчета себестоимости саженцев. Итог затрат по корреспондирующим счетам из журнала-ордера № 10 переносят в его продолжение - журнал-ордер № 10/1, где отражаются обороты по кредиту тех же счетов, но в корреспонденции с дебетом производственных счетов. Итоги суммируют и получают общую сумму оборотов по кредиту счетов для записи в Главную книгу.

Учету затрат на выращивание саженцев подлежат отдельные аналитические счета по годам закладки и наименованиям саженцев в разрезе элементов производственных затрат. Аналитические счета, учитывающие затраты по полям сеянцев, сгруппированы в один счет - «Посевное отделение», а те, по которым учитывают затраты по полям выращивания саженцев, - в счет «Школа», затраты по производству черенков для прививки - в счет «Плантации и маточники».

Учет затрат по каждой школе ведется в следующем порядке. Затраты отдельного года находят отражение на аналитических счетах, открываемых для каждого года отдельно, в разделе статей затрат: первый год (поле сеянцев), второй год (поле окулянтов), третий год (поле однолеток), четвертый год (поле двухлеток).

В первый год закладки растений открывают «Карточку количественного учета» и ведут ее в течение всего периода их выращивания. В нее заносят данные о наименовании отдельных пород, об их количестве, о занимаемой каждой породой площади, данные о фактическом отпаде и отбраковке, подтвержденные осенней инвентаризацией. Количественные изменения растений оформляют актами, которые служат основанием для бухгалтерских записей (проводок). До осенней инвентаризации растения, находящиеся в посевном отделении, учитывают по размеру занимаемой ими площади, а затем после пикировки - по площади и по отдельным породам (в тыс. штук). Учет саженцев в штуках ведут с момента их закладки.

На аналитические счета по годам закладки относят прямые затраты по уходу за саженцами. Общие затраты для данной школы относят на общий для этой школы счет, с которого их распределяют в конце года на счета по годам закладки пропорционально площади питомника, отведенной под каждый год посадки. При частичной выкопке сеянцы и саженцы, оставшиеся в поле, отражают как незавершенное производство.

В школе плодовых культур саженцы выращивают в течение четырех лет. Затраты, учтенные по полю сеянцев, в конце года переносят на аналитический счет поля второго года выращивания и т.д. В конечном итоге затраты, учтенные по четвертому году выращивания, плюс затраты первых трех лет выращивания составляют полную себестоимость выращивания саженцев.

Если часть сеянцев и саженцев продают (реализуют) до полного срока их выращивания в питомнике, то их приходу на субсчет 43-1 «Готовая продукция растениеводства» с кредита субсчета 20-1 «Растениеводство» по плановой себестоимости. На эту сумму уменьшают затраты по соответствующему полю в разрезе статей затрат.

Недоразвитые и непривитые саженцы оценивают по ценам возможной продажи. Эту сумму направляют на уменьшение учтенных затрат. На количество погибших саженцев уменьшают валовой выход продукции в количественном выражении. В результате себестоимость саженцев, предназначенных для продажи, увеличивается.

Объектами бухгалтерского учета в питомнике лесничества являются:

- поля размножения - школа сеянцев (посевное отделение);
- поля формирования (начиная с первого поля и дали соответственно по годам посадки).

В зависимости от потребности выпуска того или иного вида продукции определяют количество школ и возраст выпускаемой продукции, который колеблется до 3 лет. За это время растения про-

ходят через несколько отделений (посевное) и школ (первая, вторая и т.д.). При этом перевод из посевного отделения в школу и из одной школы в другую происходит в период не менее одного календарного года. До полной готовности продукцию выращивают обычно несколько лет.

Продукцией посевных отделений являются выкопанные для посадки сеянцы (однолетние и двухлетние), как высаженные в хозяйстве, так и прикопанные или реализованные.

Затраты по выкапыванию сеянцев и саженцев относят только на выкопанные сеянцы и саженцы, а все остальные издержки распределяются между сеянцами (или саженцами), выкопанными и оставленными в поле на выращивание (по данным осеней инвентаризации питомника). Оставленные на выращивание сеянцы и саженцы составляют незавершенное производство питомников, переходящих на следующий год.

Объектами калькуляции являются сеянцы и саженцы. Для определения их себестоимости по отдельным группам сортов необходимо общую сумму затрат по каждому участку распределить между выкопанной продукцией и оставшейся в грунте для дальнейшего доращивания. Затраты распределяют пропорционально количеству растений. С учетом суммы затрат, приходящихся на выкопанную продукцию и оставшуюся в «прикопе», определяют себестоимость 1000 штук сеянцев и саженцев. Затраты, приходящиеся на сеянцы, окулянты, однолетние и двухлетние саженцы, находящиеся в грунте, переходят на следующий год как незавершенное производство.

В табл. 2 произведем расчет затрат, относящихся к фактической себестоимости сеянцев и саженцев.

По окончании года выявляют себестоимость сеянцев. Их фактическая себестоимость складывается следующим образом: $(980000 - 140000) / (280 + 220) = 840000 / 400 = 2100$ руб. за 1 тыс. шт.

Расчет затрат, относящихся к фактической себестоимости семян и саженцев (цифровой материал условный)

Сводные данные аналитического учета затрат, руб.	Сводные данные количественного учета
Посевное отделение	
Сальдо затрат на начало года 280000,00	Выкопано за год семян (в плановой оценке)
Затраты отчетного года 700000,00	180 тыс. шт. по 3500 руб. за 1 тыс. шт. = 630000 руб.
В т.ч. по выкапыванию саженцев 140000,00	Все выкопанные семена высажены в питомнике
Итого 980000,00	На выращивание (незавершенное производство 220000,00)
Сальдо затрат на начало года 560000,00	Выкопано за год семян (в плановой оценке)
Затраты отчетного года 1540000,00	250 тыс. шт. по 7000 руб. за 1 тыс. шт. = 1750000 руб.
В т.ч. по выкапыванию саженцев 210000,00	из них - реализовано 150 тыс. шт., прикопано - 100 тыс. шт.

Источник: разработано авторами

При этом оставшиеся на выращивании семена войдут в состав незавершенного производства = 46200 (220 x 2100), а выкопанные оценены в фактическом размере затрат - 518000 руб. (180 x 2100 + 140000). Разницу между плановой оценкой выкопанных семян (630000 руб.) и их фактической себестоимостью (518000 руб.) необходимо откорректировать (в данном случае методом «красного сторно») следующей записью:

дебет счета 20-1, аналитический счет «Питомник»;

кредит счета 20-1, аналитический счет «Питомник. Поле саженцев» на сумму 112000 (красным сторно) (518000 - 630000).

После этих записей в регистры учета, на аналитическом счете «Поле семян» останется сальдо - 462000 руб., равное фактической себестоимости оставшихся на выращивании семян, а сумма затрат, отраженная по дебету аналитического счета «Поле саженцев-однолеток», уменьшится на 112000 руб. и составит 1988000 x (2100000 - 112000).

Очередной этап - составление калькуляции фактической себестоимости саженцев по следующему алгоритму:

$(1988000 - 210000) / (250 + 150) = 1788000 / 400 = 4445$ руб. за 1 тыс. шт.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. После расчета фактической себестоимости оставшиеся на выращивании саженцы (в незавершенном

производстве) должны быть оценены в 666750 (4445 x 150), а выкопанные - в сумме 1111250 руб. (4445 x 250). Сумма коррективы плановой себестоимости саженцев до фактической составит 638750 (111125 - 175000), а на тысячу штук - 2555 руб. Корректировочная бухгалтерская запись будет иметь следующее содержание:

дебет субсчета 10-8 «семена и посадочный материал»

(2555 x 100).....255500 руб. (красным)

дебет субсчета 90-1 «Продажи продукции растениеводства (питомника)»

(2555 x 150)..... 383250 руб. (красным)

кредит субсчета 20-1 «растениеводство, аналитического счета «Питомник. Поле Саженцев-однолеток»..... 638750 руб. (красным).

После данной проводки в регистры учета на аналитическом счете «Поле саженцев-однолеток» останется сальдо в сумме 666750 руб., равной фактической себестоимости саженцев, оставшихся на выращивании.

Фактические затраты на содержание питомника за вычетом расходов по выкапыванию распределяются между выкопанными и оставшимися на выращивании сеянцами и саженцами пропорционально их себестоимости по реализационным ценам, а затраты по выкапыванию относят на выкопанные семена и саженцы.

Литература

1. *Алборов Р.А.* Управленческие аспекты бухгалтерского учета биологических активов / Р.А. Алборов, С.М. Концевая, Г.Я. Остаев, Е.В. Захарова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2012. - № 5. – С. 49-52.
2. *Алборов Р.А.* Управленческий аудит затрат в кормопроизводстве / Р.А. Алборов, С.М. Концевая, Г.Я. Остаев, Т.Н. Лубова. В сборнике: Бухгалтерский учет и аудит в системе экономических методов управления материалы Всероссийской научно-производственной конференции, посвященной 20-летию кафедры бухгалтерского учета и аудита ФГОУ ВПО "Ижевская государственная сельскохозяйственная академия". под общей редакцией: Р.А. Алборова, С.В. Бодриковой. – Ижевск, 2006. – С. 53-57.
3. *Васильева Г. Н.* Оценка эффективности использования средств инвесторов в инновационную деятельность. Коллективная монография / Г. Н. Васильева, К.В. Павлов и др. – Ижевск: Издательство «Шелест», 2015. – 200 с.
4. *Концевая С. М.* Контрольно-аналитическое обеспечение управления затратами в сельском хозяйстве / С. М. Концевая, Г.Я. Остаев // Материалы Всероссийской научно-практической конференции «Новая экономическая стратегия промышленно развитого региона». – Ижевск: Федеральное агентство по образованию, ГОУ ВПО Ижевский государственный технический университет, Правительство Удмуртской Республики, Институт экономики УрО РАН, 2008. – С. 290-292.
5. *Костенкова Н.К.* Совершенствование контрольно-оценочного механизма управления организацией / Н.К. Костенкова, С. Н. Суетин и др. – Ижевск: НОУ ВПО «КИГИТ», 2012. – 104 с.
6. *Котлячков О.В.* Развитие моделей формирования затрат в системе управления сельскохозяйственным производством / О.В. Котлячков, Н.В. Котлячкова // Сборник научных статей по итогам Пятой Международной научно-практической конференции «Информатика, математическое моделирование, экономика». – Ижевск, 2015. – С. 201-205.
7. *Котлячков О.В.* Развитие системы учета затрат на производство и исчисления себестоимости продукции овощеводства открытого грунта / О.В. Котлячков, Ю.В. Фролова // Материалы Всероссийской научно-практической конференции, посвященной 60-летию доктора экономических наук, профессора Р. А. Алборова В сборнике «Развитие бухгалтерского учета, контроля и управления в организациях АПК». – Ижевск: Ижевская государственная сельскохозяйственная академия, 2014. С. 63-71.
8. *Максакова М. Н.* Перспективы развития системы бухгалтерского (управленческого) учета в российской теории и практике. // Учет и статистика. – 2013. - №3 (31) – С. 92-104.
9. *Марковина Е.В.* Инструменты государственного антикризисного регулирования сельского хозяйства / Е. В. Марковина, Г. Я. Остаев, М. И. Ахметзянов // Вестник Ижевской государственной сельскохозяйственной академии. – 2012. – № 4 (33). – С. 21-24.
10. *Мишин Ю. А.* Управленческий учет: управление затратами и результатами производственной деятельности: Монография / Ю. А. Мишин. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2002. - 146 с.
11. *Остаев Г. Я.* Организация учета затрат по целевой себестоимости в сельском хозяйстве / Г. Я. Остаев // Сборник научных статей по итогам Пятой Международной научно-практической конференции «Информатика, математическое моделирование, экономика». – Ижевск, 2015. – С. 243-247.
12. *Остаев Г. Я.* Управленческий учет: учебник / Г.Я. Остаев. – Москва: изд ДИС, 2015. – 272 с.
13. *Остаев Г. Я.* Развитие управленческого учета и контроля в кормопроизводстве: монография / Г. Я. Остаев. – Ижевск: ФГБОУ ВПО Ижевская государственная сельскохозяйственная академия, 2014.
14. *Хосиев Б. Н.* Методика экономического контроля учета затрат продукции

птицеводства / Б. Н. Хосиев, Г. Я. Остаев // Известия Горского государственного аграрного университета. – 2015, Т. 52. - № 3. – С. 158-170.

References

1. *Alborov, R. A. & Kontsevaya, S. M. & Ostayev, G. Ya. & Zakharova E.V.* (2012). Administrative aspects of accounting of biological assets. *Economy of the agricultural and overworking enterprises*, 5, 49-52.

2. *Alborov, R. A. & Kontsevaya, S. M. & Ostayev, G. Ya. & Lubova T.N.* (2006). Accounting audit of expenses in a forage production. In the collection: *Accounting and audit in system of economic methods of management materials of the All-Russian research and production conference devoted to the 20 anniversary of chair of accounting and audit of FGOU VPO "Izhevsk State Agricultural Academy"*. under the general edition: R. A. Alborov, S. V. Bodrikova: Izhevsk, 53-57.

3. *Vasilyeva G. N. & Pavlov K.V.* (2015). An assessment of efficiency of use of funds from investors in innovative activity. *Collective monograph. Izhevsk: Shelest publishing house*, 200.

4. *Trailer, S. M. & Kontsevaya S. M. & Ostayev G. Ya.* (2008). Control and analytical ensuring management of expenses in agriculture. *New economic strategy of industrially developed region materials of the All-Russian scientific and practical conference. Federal agency by training, Public Educational Institution of Higher Professional Training Izhevsky state technical university, Government of the Udmurt Republic, Institute of economy OOUO RAHN*, 290-292.

5. *Kostenkova, N. & Isvain S.* (2012). Improvement of the control and estimated mechanism of management of the organization. *Izhevsk: NOU VPO "KIGIT"*, 104.

6. *Kotlyachkov, O. V. & Kotlyachkova N.* (2015). Development of models of formation of expenses in a control system of agricultural production. *Informatics, mathematical modeling, economy the Collection of scientific articles following the results of the Fifth International scientific and practical conference*, 201-205.

7. *Kotlyachkov, O. V. & Frolova Yu.V.* (2014). Development of system of the accounting of costs of production and calculation of cost of products of vegetable growing of an open ground. *Development of accounting, control and management in the agrarian and industrial complexes organizations materials of the All-Russian scientific and practical conference devoted to the 60 anniversary of the Doctor of Economics, professor R. A. Alborov. I. Sh. Fatykhov responsible for release; Izhevsk state agricultural academy*, 63-71.

8. *Maksakova, M. N.* (2013). Prospects of development of system of the accounting (administrative) account in the Russian theory and practice. *Account and statistics*, 3 (31), 92-104.

9. *Markovina, E. & Ostayev, G. Ya. & Akhmetzyanov M. I.* (2012). Instruments of the state anti-recessionary regulation of agriculture. *Bulletin of the Izhevsk state agricultural academy*, 4 (33), 21-24.

10. *Mishin, Yu.A.* (2002). *Management accounting: management of expenses and results of a production activity: Monograph. – Moscow: Business and Service publishing house*, 146.

11. *Ostayev G. Ya.* (2015). Organization of the accounting of expenses at target prime cost in Agriculture. *Informatics, mathematical modeling, economy the Collection of scientific articles following the results of the Fifth International scientific and practical conference*, 243-247.

12. *Ostayev, G. Ya.* (2015). *Management accounting: textbook. Moscow: prod. of DIS*, 272.

13. *Ostayev, G. Ya.* (2014). Development of management accounting and control in the forage production: *monograph. Izhevsk. FGBOU VPO Izhevskaya state agricultural academy*.

14. *Hosiyev, B. & Ostayev G. Ya.* (2015). Technique of economic control of the accounting of expenses of production of poultry farming. *News of Mountain state agricultural university. T. 52, 3, 158-170.*

Котлячков О. В., Остаєв Г. Я., Марковина Е. В.

Особливості методики обчислення собівартості продукції лісорозсадниками

У статті розглядається особливості методики обчислення собівартості продукції лісорозсадників, об'єкти обліку витрат, ефективність використання і споживання витрат. Дослідження і обґрунтування методичних аспектів формування витрат на виробництво продукції лісорозсадників, калькулювання її собівартості має важливе теоретичне і практичне значення. У статті особлива увага приділяється обліку витрат на виробництво та обчислення собівартості продукції лісорозсадників, які в свою чергу займають центральне місце для бухгалтерів, менеджерів та інших керівних працівників, так як правильний і своєчасний облік витрат дає можливість аналізу причин відхилень з тим, щоб своєчасно вжити заходів щодо запобігання погіршенню діяльності організації, або навпаки розширення кола збуту продукції, проведення заходів в сторону намітив зменшення витрат на виробництво.

Ключові слова: облік витрат, методика, витрати, обчислення собівартості, лісорозсадник.

Kotlyachkov O. Ostaev G., Markovina E.

Features methodology for calculating the cost of production nurseries

The article discusses the features of methodology for calculating the cost of nursery products, cost accounting objects, cost efficiency and consumption. Research and study of methodological aspects of the formation of the cost of production of nursery products, its cost calculation has important theoretical and practical significance. The article obos attention is paid to the account of expenses for production and calculation of the cost of nursery production, which in turn are central for accountants, managers and other executives as well as the correct and timely accounting of costs makes it possible to analyze the causes of deviations in order to take timely measures to prevent the deterioration of the organization, or on the contrary expanding the range of sales, in the event parties planned reduction of production costs.

Keywords: cost accounting, methods, costs, calculation of cost, nursery.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Стаття подана
23.03.2016 р.*

UDC 658.5

ZHYTNYI P., LUKYANOVA O.

ANALYSIS THE PRACTICAL ASPECTS OF ENTERPRISE ACCOUNTING POLICE

It is researched non-standard situations occurrence conceptual framework and economic unit accounting policy practical aspects for economics stochasticity conditions. It is disclosed economic sectors peculiarities impact on routine technological processes divergences. It is also suggested recommendations for practical non-standard situations negative effect reducing in economic unit business activity during accounting policy forming for stochasticity conditions. The stochasticity is correlated to non-standard management decisions risk that can not be calculated in the most of accounting processes. In the same time correct accounting policy forming makes an impact to accounting systems operating and also financial and economic activity management effectiveness and long term strategy development.

Keywords: analysis, economics stochasticity, practical aspect, non-standard situation, conceptual framework, accounting policy, economic unit.

Problem statement. Modern economic relations are characterized by non-stability, stochasticity high level and predictability low level which define economic units' business functioning special terms. The stochasticity is correlated to non-standard management decisions risk that can not be calculated in the most of accounting processes. In the same time correct accounting policy forming makes an impact to accounting systems operating and also financial and economic activity management effectiveness and long term strategy development.

The stochasticity problem as nowadays accounting methodology component needs further researches.

Mentioned above give relevance rationale for theoretical and methodological researches, stochasticity terms accounting policy tools and methodic forming, and economic processes management non-standard solutions.

Analysis of recent studies and publications. Accounting policy as economical definition was spread recently in the international accounting practice. This explains why a lot of scientists are interested in accounting policy research field.

The accounting policy theoretical and methodic aspects were enlightened in dissertation projects by L. Z. Shneydman [1], L. A. Leonova [2], A. V. Yanchev [3], M. A. Ivanov [4], I. N. Syisoeva [5], joint scientific papers [6], individual ones by P. Y. Zhytnyj [7], M. T. Shchyrba [8], articles by L. M. Kindratska [10], P. Ye. Zhytnyy [9; 11–14], O. Yu. Lukyanova [11–14] and other is-

sues by B. A. Rayzberg, L. Sh. Lozovskiy, E. B. Starodubtseva [15], O. I. Volkova [16], L. P. Habarova [17], R. A. Alborov [18], M. I. Kuter [19], etc.

It is possible to make conclusions based on authors' researches that are mentioned above that economic formation shift and market-oriented communications switch caused accounting effectiveness reducing for its clients. Also accounting goal was transformed (when it was appeared different forms of properties, it became ineffective to orientate on state as a base user). Foreign countries accounting experience use (which was formed in market-oriented economy terms) determines accounting policy applying for domestic accounting approach [6, p. 186].

Modern economic units can form accounting policy by themselves but it is not always suitable for nowadays business relations requirements. Accounting policy value is less evaluated that it should be. Now it is seemed to be more formal tool than real one [9]. This explain why accounting is not realizing its informational, control and analytical functions and not satisfying proprietors, managers, creditors and other users demands [8, p. 11].

At the same time there are precedents when enterprises protects their business and strengths that has legal effect and can be used during solutions on economic activity. These points are not included into accounting police regulation document.

It is partially reasoned by the fact that peculiar business information is confidential

and contains commercial, economic and technological secrets which are not allowed to be publicized. Also these data can largely influence on economical state of enterprise and its financial results level which must be included in accounting (financial statements).

Regulatory document [20, item 3] allows publicize economic unit accounting policy completely or partially in accordance to current legislation, constituent documents or on their own initiative. It excludes confidential information loss. At the very moment both accounting policy content and composition must provide rational support of accounting and compromise between owner interests protection and information entirety for external clients [6, p. 197].

Singling out the unresolved parts of the overall problem. In nowadays market competitive environment entrepreneur must have not only retrospective routine data which makes base for economic unit financial state analysis but also get information from current and further events. It caused by enterprise need to choose independently development tactics and strategy taking into account stochasticity elements with non-standards solutions that depends on specific and aim of activity.

This problem researches enlighten that accounting policy components, methodic, technical and organizational aspects are plural ones and needs complete investigation for domestic economy conditions [8, p. 161]. It confirms the relevance and appropriateness of the chosen research direction.

The aim of the article is to substantiate further development conceptual basics of organizational and technical, and practical recommendations for accounting policy forming in stochasticity with the aim to reduce practical non-standard situations negative impact to economic unit business activity.

Presentation of the main material of the research. Any business functioning depends on accounting system operating provides to management informational base and enterprise financial and economical activity from a start-up till the elimination.

Economical processes unpredictable stochasticity impacts on accounting correctness. Stochasticity includes:

1. Situations which are caused by natural environment, climate and other processes which can be solved by prediction and further adapting.

2. Objectives uncertainty and multi criteria for political instability terms.

3. Uncertainty which is correlated to different subjects' activity and their possibility to effect on decisions consequences in order to minimize losses and profit rate increase.

4. Analytical parameters precision indicators that depend on the current assets turnover rate, etc.

For example, liquidity analytical performance can not accurately assess enterprise financial condition, as the assets liquidity and liabilities maturity in accordance to balance sheet can be determined approximately. Thus, stocks liquidity depends on their quality (turnover, share scarce, materials and products). Accounts receivable liquidity also depends on its turnover, late payments share and bad debts. Therefore, liquidity evaluating accuracy radical increase can be achieved with internal review taking into account stochasticity elements.

Thus, uncertain environment decision-making process is complex and multifaceted. Accounting policy should be based on finding alternative directions in the aim to make rational unconventional solutions. Their content depends on personnel qualifications which connected to economic unit accounting and analytical functions. Decision makers must understand strengths, limitations of each approach and decision-making procedures and know how to choose the best option in any situation [2, p.41].

Accounting and analytical personnel potential qualification impacts to ability to solve practical non-standard problems.

Economic unit accounting policy practical aspects arise at money circuit production stage which is advanced directly into business process [16, p. 166]. At this stage it is continued to advanced value created by products in value of used inventory, than it is made advance for salaries and related expenses, and fixed assets transferred, etc. Industry specific production process also must be taking into account as routine business operations, production related costs and materials character-

istics non-standard deviations impact to economic unit final results.

M. I. Kuter notes that when accountant began to avoid assumptions and reflect not only the obvious facts there is space for interpretation, group interests and accounting policy. Business process participants realize their interests, set certain objectives to be achieved (or not to be achieved) with selecting accounting policies [19, p. 542–543].

Accounting policy practical aspects increase accountants activities in operational process, enhance their role in financial and business strategy development. Nowadays there is no methodical support for management decisions under uncertainty. Economic units must be mostly focused on the points in accounting policy which are fixed in internal regulation by management [20]:

- accounts operating chart;
- primary accounting documents forms;
- assets and liabilities evaluation methods;
- accounting information rules and workflow processing technology;
- economic operations procedure control.

Economic operations control order [20, item 4] is implemented inadequately in business practice. Internal process control significance is increasing, also it is required economic unit further improvement in accounting information organization, analysis and use, also accounting policy control function strengthening. It must be one of the tools to identify abnormal situations and prevent their negative impact on internal processes. This approach is not contrary to the normative documents requirements [20, item 6]; economic unit accounting policy must provide:

- all economic activities facts must be specified in accounting (completeness requirement);
- economic activity must be noted timely in financial statements accounting records (timeliness requirement);
- willingness to recognize expenditures and commitments in accounting more than possible income and assets, avoiding hidden reserves creation (diligence requirement);
- economic activity accounting records must be made correlated to economic sub-

stance and conditions (substance over form demand), etc.

Entity's accounting policy elements choice influencing factors range is broad and covers both aggregated characteristics and economic activity indicators, especially inventory items use [6, p. 201].

Industrial stocks are economic unit current assets part; it is not included in production process and not admitted in processing [15, p. 113]. It is primary component of economic cycle and cause of non-standard situations which must be noted during accounting policy forming.

Inventory management system control functions gain requires analytical accounting and practical problems solution.

This research paper object is non-standard situations accounting organizing problem for uncertainty conditions, it is need to consider their reasons for entity's accounting policy formation occurrence and impact in more details.

It is needed to mention that practical aspects of accounting policy are more researched than theoretical ones [10].

Different industries manufacturing practice has its own peculiarities in the very points how to take into account defects, consignments, raw materials quality, their change depending on external factors influence, their impact to cost increasing, production capacity, efficiency reducing, storage rules violation, raw materials and commodities spoiling in storage process, etc. All these cause non-standard situations in accounting.

Non-standard situations and events accounting policy task is to create conditions economic unit management information support on feedstock quality according to established standards, materials, components, spare parts, etc., which are intended for use in the economic process and business internal infrastructure optimal use. The aim of this information is to prevent unnecessary costs occurrence at all economic process stages. All these need information which was formed in accounting policy and thorough analysis.

In this area primary urgency is non-standard situations parameters evaluating problem during accounting policies forming period. Current assets assessment reliability

depends on inventory quantity, quality and precision characteristics. Incorrect assessment causes errors in economic indicative criteria parameters, which characterize current assets use in economic process, etc. Only objective assessment gives economic process facts correct understanding [3, p. 64].

The simplest and the most common evaluation method for stochasticity terms are project parameters adjusting. Values are set to individual or multiple indicators, than evaluating is making as for the certain information case. It also must be taken into account that higher degree of uncertainty needs greater correction value. When troubleshooting detects violations, it is necessary to make subsequent processes adjustment. This approach eliminates hidden defects and non-compliance goods possibility in production process and helps prevent financial costs growth. This method is aimed to finding accounting alternative areas in order to make rational decisions under uncertainty conditions that are an accounting policy formation practical aspects implementation important step.

Information that is mentioned above for economic activity peculiarities enlighten that main cause for accounting system practical aspects is uncertainty.

Conclusions and prospects for further research. Research indicates that current unstable market economic relations contain many drawbacks, main one is the primary cause of accounting system practical aspects when the accounting and analytical staff need to solve non-standard problems. Economic practice non-standard situations occurrence investigation in different industries revealed that their reasons are caused by their productive sector specific. Non-standard situations occurrence accounting policy task is to create conditions for enterprise management regular information and excessive costs occurrence prevent in all the stages of production process. Nowadays economic operations control procedure is one of the most important ones for accounting policy but it is still not realized correctly in economic practice. This is especially important for internal control which should be the main tool for identifying non-standard situations. In general the accounting policy practical aspects are expanding ac-

countants activities scope in the operational process, enhance its role in financial and business development strategy.

Further research will provide disclosure of conceptual and organizational economic unit accounting policy formation clauses under uncertainty.

References

1. *Shneydman L. Z.* (1995). Accounting for Russia transition to market-oriented economy): dis. project on economy synopsis. Moscow, 41.
2. *Leonova L. A.* (2004). Fixed assets accounting and reproduction (for Donbass coal mines)): dis. project on economy. Kharkov, 173.
3. *Yanchev A. V.* (2004). Accounting and analysis for fixed assets: dis. project on economy. Luhansk, 206.
4. *Ivanov M. A.* (2009). Economic unit optimal accountin analytical procuring): dis. project on economy. Saratov, 179.
5. *Syisoeva I. N.* (2013). Accounting for information forming in Ukraine confectionary industry: Dis. project on economy synopsis / I. N. Syisoeva. – Ternopil: Ternopolskiy natsionalnyiy ekonomicheskyy universitet, 19.
6. Essays on accounting and controlling. Results on accounting and controlling dissertation projects in Zhytomyr accounting scientific school: monograph. (2005). Zhitomir: Ruta, 444.
7. *Zhytnyj P. Y.* (2007). Accounting policies for financial and industrial systems terms conditions: methodology and organization : monograph. Luhansk : Volodymyr Dahl East Ukrainian National University publishing office, 352.
8. *Shchyrbaba M. T.* (2011). Financial accounting in management accounting system: monograph. Ternopil: TNEU, 338.
9. *Zhytnyj P. Ye.* (2005). Accounting forming problems and solutions. Accounting and audit). Vol. 3., 19–22.
10. *Kindratska L. M.* (2006). Practical analysis on accounting theory problems. Finance, accounting, audit. Sp. Vol., 196–202.
11. *Zhytnyj P. Ye. & Lukyanova O. Yu.* (2015). Risk management peculiarities for financial and industrial system conditions. Time description of economic reforms : the scientific

and production journal. Vol. 1 (17), 2015, 62–68.

12. Zhytnyy P. Y. & Lukyanova O. Y. (2015). Large-scale business risk and profitability management with banking institutions involvement. Time description of economic reforms : the scientific and production journal. Vol.2 (18), 59–64.

13. Zhytnyy P. Y. & Lukyanova O. Y. (2015). Financial and industrial system bank accounting and control processes organization. Conducts of Modern Science – 2015 : Materials of International scientific practical conference, 30.05 – 07.06.2015, Sheffield. – Vol. 3. Economic science, 34–38.

14. Zhytnyy P. Y. & Lukyanova O. Y. (2015). Financial and industrial system management structures interaction. Aktualne problemy nowoczesnych nauk – 2015» : Materiały XI Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, Przemysł (7–15

czerwca 2015 r.). Przemysł : Nauka i studia. – Vol. 2. Ekonomiczne nauki, 21 – 24.

15. Rayzberg B. A. & Lozovskiy L. Sh. & Starodubtseva E. B. (1998). Modern economic dictionary. – M.: INFRA-M, 479.

16. Volkova O. I. (1998). Enterprise economy. Moscow: INFRA-M, 416.

17. Habarova L. P. (2000). Accounting for 2000. Moscow: Buhgalterskiy byuletен, 272.

18. Alborov R. A. (1995). Economic unit accounting choice: rules and practical recommendations. Moscow: DIS, 80.

19. Kuter M. I. (2002). Accounting theory: tutorial. Moscow: Finansyi i statistika, 640.

20. Regulative document on accounting. PBU/1/2008 «Organization accounting». (2009). Min fina RF 06/10 2008. – №106n. Federal authorities bill collection bulletin, 10.

Житний П. Є., Лук'янова О. Ю.

Аналіз прикладних аспектів облікової політики підприємства

У статті розглянуті концептуальні засади виникнення нестандартних ситуацій та прикладних аспектів облікової політики підприємства в умовах невизначеності. Розкрито вплив галузевих особливостей на формування відхилень від заданих технологічних процесів. Дано практичні рекомендації щодо зниження негативного впливу прикладних нестандартних ситуацій на господарську діяльність організації, які повинні знайти відображення при формуванні облікової політики підприємства в умовах невизначеності.

Ключові слова: аналіз, невизначеність, прикладний аспект, нестандартна ситуація, концептуальні засади, облікова політика, підприємство.

Житний П. Е., Лукьянова Е. Ю.

Анализ прикладных аспектов учетной политики предприятия

В статье рассмотрены концептуальные основы возникновения нестандартных ситуаций и прикладных аспектов учетной политики предприятия в условиях неопределенности. Раскрыто влияние отраслевых особенностей на формирование отклонений от заданных технологических процессов. Даны практические рекомендации по снижению негативного влияния прикладных нестандартных ситуаций на хозяйственную деятельность организации, которые должны найти отражение при формировании учетной политики предприятия в условиях неопределенности.

Ключевые слова: анализ, неопределенность, прикладной аспект, нестандартная ситуация, концептуальные основы, учетная политика, предприятие.

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, Директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Київ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. of Economics, Director of the Institute of economic and legal research Lugansk branch National academy sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

Стаття подана
12.05.2016 р.

ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Стаття присвячена дослідженню основних правил, методів, принципів і етапів управління доходами підприємств малого і середнього бізнесу. Визначено правила і основні вимоги до процесу управління доходами, які побудовані на управлінні ціновою політикою підприємства, диференціації клієнтів, сегментарном управлінні, розробці маркетингової стратегії та інших. Виконано критичний аналіз існуючих методів управління доходами підприємств і наведено порівняння методів управління доходами з прямою і зворотним зв'язком. Акцентовано увагу на аналізі такого сучасного методу управління доходами, як управління по центрам відповідальності. Визначено суть поняття центр відповідальності, його мета, відокремлені основні принципи управління і склад центрів. Розглянуто принципи управління доходами підприємств з позиції інноваційного підходу. Виділено основні з них як: системний підхід до управління; правова регламентація (законність управління); соціальна орієнтація і розвиток конкурентних переваг. Підкреслено, що сучасний інноваційний підхід до управління доходами підприємств передбачає отримання додаткового доходу - непрямого - за рахунок ефективної реклами, організаційної політики, вкладення коштів в корпоративну соціальну відповідальність, ІТ-технологій, логістику. Розроблено основні етапи управління непрямими доходами, які послідовно пов'язують напряму «визначення доцільності управління непрямими доходами», «оптимізація структури контурів зворотного зв'язку» і безпосередньо напрямок «управління непрямими доходами». Обґрунтовано, що при визначенні доцільності управління непрямими доходами необхідно концентрувати увагу на формування єдиної інформаційної бази управління доходами і враховувати при цьому роль зовнішнього середовища. Зазначено, що основними принципами управління непрямими доходами є цільова спрямованість на досягнення довгострокового кінцевого результату - підвищення доходу підприємства.

Ключові слова: управління доходами, правила, принципи, методи, центри відповідальності, інноваційний підхід, непрямі доходи, етапи управління.

Постановка проблеми. Сучасний підхід до розвитку ринкових відносин істотно підвищує актуальність і значимість управління виробничими системами, розставляючи нові пріоритети, які безпосередньо пов'язані з підвищенням ефективності діяльності підприємств і особливо малого та середнього бізнесу.

Сьогодні на перше місце виходить не тільки забезпечення беззбиткової діяльності суб'єктів ринкових відносин, а й стійкий довгостроковий розвиток підприємств, створення реальних матеріальних передумов для цього.

У жорстких умовах ринкової конкуренції, діяльність підприємств малого і середнього бізнесу залежить від величини отриманих доходів. Пріоритетність цього показника пов'язана, перш за все, об'єктивною необхідністю отримання доходу в достатній кількості, що забезпечує покриття поточних витрат від операційної, інвестиційної, фінансової діяльності, непрямих витрат, а також отримання прибутку підприємств.

Доходи в порівнянні з прибутком первинні, є самостійною категорією, що вимагає управління з позиції їх формування та використання. Розподіл доходів підприємств малого та середнього бізнесу має здійснюватися з урахуванням забезпечення мотивації персоналу до творчої праці, довіри споживачів до підприємства та до його продукції, досягнення найбільш сприятливих умов для стійкого зростання ефективності виробництва, зокрема, за рахунок збільшення доходів підприємств.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Дослідження економічної природи доходів, методологічні принципи їх формування та розподілу постійно перебувало в полі зору вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: І. Ансоффа, А. Сміга, Дж. Хікса, Дж. Кларка, К. Маркса, Ф. Найта, І. Фішера, А. Маршалла, Дж. Кейнса, М. Туган-Барановського, Л.В. Балабанова, І.А. Бланка, А. Б. Бутник-Сіверського, А.І. Данильчук, В. маршові, К.В. Павлова, А.Н. Тридід, О.Б. Чернеги, М. Чумаченко, Ю. Цал-Цалко та ін.

Разом з тим, сучасний стан напрацювань ще недостатньо приділяє уваги дослідженням в напрямку здійснення класифікації принципів і методів управління доходами в діяльності підприємств. Це стає основою для розробки методології оцінки доходів в системі управління конкурентними перевагами з точки зору прийняття ефективних рішень в менеджменті.

Метою статті є дослідження основних правил, методів, принципів і етапів управління доходами підприємств малого і середнього бізнесу та обґрунтування рекомендацій щодо організації та вдосконалення процесу управління в напрямі підвищення ефективності їх діяльності в сучасних умовах розвитку ринкових відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне управління економікою - це таке управління, при якому всі його методи стимулювання, важелі та інструменти налаштовані так, щоб інтереси суспільства, кожної громади на будь-якому рівні (підприємства, галузі і т.д.) були узгоджені з загальнодержавними цілями і спрямовані на вибір оптимальних шляхів реалізації. При цьому визначення методів оцінки і особливостей формування та використання доходів в умовах ринку є фундаментальною проблемою сучасного управління економікою [13, с. 166].

Для кожного підприємства першочерговим завданням стає створення ефективного і безперервного механізму управління доходами (з урахуванням особливостей їх формування, розподілу і використання).

Диференціація доходів на рівні до- сить умовного переходу мікроекономічних відносин в макроекономічні, дозволяє судити про долю кожного суб'єкта підприємницьких відносин в регіональному та національному доходи. Тому, найбільш визначальним, істотним виступає участь підприємств у процесі поділу праці, суспільному виробництві, розподілі, відносин власності тощо.

Отже, основними вимогами до процесу управління доходами є:

- Високий динамізм системи управління доходами,
- Взаємозв'язок із загальною системою управління підприємством,
- Облік змін зовнішнього середовища,
- Аналіз фінансового стану, ресурсного потенціалу,
- Орієнтованість на стратегічні цілі розвитку.

В ході цього процесу за допомогою певних методів і процедур (посадових інструкцій, спеціальних довідників, підготовки і навчання кадрів, виробничої програми) діяльність співробітників спрямовується на досягнення цілей підприємства. Таке управління має назву адміністративне.

Керівництво підприємства найчастіше цікавлять доходи саме з позиції прийняття стратегічних рішень. В цьому випадку простого бухгалтерського відображення виручки і адміністративного управління недостатньо.

З позиції менеджменту в теорії управління доходами склалися сім основних правил [8], наведені в табл. 1.

Т а б л и ц а 1

Основные правила управления доходами

Увага на ціни	Потреби ринку	Ринкові сегменти	Цінні клієнти	Точна інформація	Спожвчий цикл	Всі можливості
Зосередження уваги не так на витрати, а на ціни, врівноважує попит і пропозицію	Зосередження не так на величину витрат, а на потреби ринку, встановлюючи ціну	Здійснення продажу не на всьому ринку, а на окремих його сегментах	Необхідність додержання своєї продукції і послуг для більш цінних клієнтів	Приймаючи рішення, необхідно спиратися не на свої припущення і досвід, а на вичерпну, достовірну та своєчасну інформацію	Визначення споживчого циклу кожного з продуктів	Постійне відстеження, чи всі можливості використані для збільшення доходів

Джерело: розроблено автором на підставі [8]

Перераховані вище правила управління доходами побудовані на управлінні ціновою політикою підприємства, диференціації клієнтів, сегментарном управлінні, розробці маркетингової стратегії і т. Ці правила реалізуються за допомогою методів менеджменту, маржинального аналізу та інших. Вони об'єктивні в сучасних умовах конкуренції і економічної нестабільності, але, на наш погляд, вимагають розширення, обґрунтування і розробки на їх основі оптимального курсу дій підприємства з управління доходами. Для визначення шляхів вдосконалення та розробки нових сучасних методів управління доходами зробимо критичний аналіз існуючих методів.

Більшість аналітиків [6, 9] вважають, що для збільшення доходів підприємства існує кілька шляхів:

- Збільшення обсягу реалізованої прибуткової продукції,
- Збільшення ціни продукції при існуючому обсязі,
- Збільшення виручки, завдяки збільшенню якості продукції, що випускається тощо.

Пріоритетним завданням управління доходами підприємства є визначення оп-

тимального шляху подальшого розвитку цих напрямків. З цієї позиції найважливішу роль для збільшення обсягу реалізації і продажу на підприємстві на наступні періоди полягає в плануванні доходів. У прийнятті обґрунтованих управлінських рішень допомагає зіставлення запланованих величин доходів з фактичними їх показниками. Наступний фактор - структуризація підприємства за певними видами доходів, по територіальним сегментам отримання доходів, а також центрами відповідальності. Також велику роль в управлінні доходами підприємства відіграє стимулювання і мотивація персоналу.

В економічній літературі [4, 5, 10] зустрічається, на нашу думку, досить актуальне поділ управління доходами на управління з прямою і зворотним зв'язком.

Управління доходами зі зворотним зв'язком (табл. 2) включає контроль рівня доходу і обсягу реалізації продукції, досягнутого в порівнянні з нормативним, а також здійснення будь-яких коригувальних дій, якщо це необхідно, в разі відхилення.

Т а б л и ц я 2

Порівняння методів управління доходами з прямою і зворотним зв'язком на підприємствах

Визначення	Методи	
	З прямим зв'язком	Зі зворотним зв'язком
Сутність	<ul style="list-style-type: none"> - Даються оцінки очікуваної реалізації продукції і отриманого доходу до того чи іншого моменту в майбутньому, - Якщо ці оцінки відрізняються від запланованих показників, то приймають відповідні дії, щоб звести до мінімуму ці відмінності 	<ul style="list-style-type: none"> - Контроль за реалізацією продукції і рівня доходу, досягнутого в порівнянні з необхідним, - Здійснення будь-яких коригувальних дій в разі відхилення, якщо це необхідно
Мета	встановити контроль до того, як виникають будь-які відхилення від необхідної величини доходів	порівняння рівня фактичного доходу з планованим
Результати використання	можливі помилки можуть бути попереджені, тобто зроблені кроки, щоб уникнути їх	упущення розпізнаються згодом, коригування про-водять для того, щоб досягти необхідної величини доходу
Приклади	складання плану, бюджету доходів. Коли результати віддалені від необхідних, розглядаються варіанти дій до тих пір, поки план не буде складений так, щоб можна було досягти необхідних результатів	зіставлення фактичних і запланованих доходів для виявлення відхилень і здійснення коригувальних дій з метою узгодження майбутніх результатів з бюджетними показниками

Джерело: розроблено автором на підставі [13]

Метою управління з прямим зв'язком є встановлення контролю і розробка певних заходів до того моменту, як виникнуть будь-які відхилення від необхідної величини доходів. Замість того, щоб порівнювати фактичну реалізацію з нормативної, проводиться оцінка очікуваної реалізації продукції і отриманого доходу до певного моменту часу в майбутньому. Ще одним сучасним методом управління доходами, який застосовують як зарубіжні, так і українські підприємства, є управління доходами по центрах відповідальності. Центр відповідальності - це сегмент (зона індивідуальної відповідальності) підприємства, в якому певний керівник відповідає за роботу сегмента (зони), таким чином, як це зафіксовано в організаційній структурі підприємства.

Основний принцип управління по центрах відповідальності полягає в тому, що по кожному центру уваги лише ті доходи, на які значно впливає керівник цього центру відповідальності.

Мета такого управління - збір даних про доходи по кожному центру відповідальності для віднесення відповідальності за відхилення від плану на конкретне відповідальна особа. Як правило, за відповідний короткий проміжок часу, кожен менеджер по центру відповідальності отримує звіт про виконання плану, в якому відображається інформація про відхилення за різними статтями і видами доходів.

На підприємствах економісти виділяють три центри відповідальності. Схеми управління по центрах відповідальності представлена в табл. 3.

Т а б л и ц я 3

Центри відповідальності при управлінні доходами підприємства

Центри відповідальності на підприємстві - мета - збір даних про доходи по кожному центру відповідальності для віднесення відповідальності за відхилення від плану на конкретне відповідальне обличчя		
Центр прибутку або доходів	Центр витрат	Центр інвестування
Зміст		
менеджер відповідає за надходження від реалізації і відповідні витрати	менеджер відповідає за витрати, які перебувають під його контролем	менеджери відповідають за прийняття рішень по капіталовкладеннях, можуть впливати на розмір інвестицій

Джерело: розроблено автором на підставі [11]

Для того, щоб можна було адекватно оцінити відхилення, виявити їх причини, встановити відповідальних за ці відхилення і вжити заходів з приводу коригування, необхідно стежити за достовірністю інформації, яка представлена в звітах по центрах відповідальності. Всі відмінності між фактичними і запланованими доходами обов'язково повинні бути відображені.

Слід звернути особливу увагу на питання управління підприємством з точки зору інноваційної теорії доходів і на необхідність подальшого дослідження в даному напрямку. Як зазначено вище, управління доходами є елементом менеджменту підприємства. Тому, принципи управління доходами з позиції інноваційного підходу представлені в таблиці 4, спираються на відповідні принципи управління економікою.

Виділимо основні з них, з точки зору інноваційного підходу до управління доходами:

- Системний підхід до управління;
- Правова регламентація управління (законність управління);
- Соціальна орієнтація управління;
- Розвиток конкурентних переваг.

На основі перерахованих вище принципів управління доходами сформулюємо основні вимоги до цього процесу, наведені в табл. 5:

- Комплексність прийняття управлінських рішень;
- Суцільна інтегрованість;
- Орієнтація управління доходами на стратегію розвитку підприємства;
- Альтернативність в прийнятті рішень;
- Висока динаміка управління.

Т а б л и ц я 5

Принципи управління доходами підприємств з позиції інноваційного підходу

Принцип	Зміст
Системний підхід до управління	розгляд економічного об'єкта як цілісної системи, або сукупності взаємопов'язаних елементів (підсистем), яка має свій вхід (ресурсний потенціал), вихід (реалізацію мети), і взаємозв'язок із зовнішнім середовищем
Процесний підхід	розгляд управління як серії взаємопов'язаних дій (функцій управління), які реалізуються в певній послідовності
Ситуаційний підхід	визнає, що прийоми, які використовує керівник, повинні змінюватися в залежності від ситуації
Правова регламентація управління	базою є нормативно-правові основи при визначенні, обліку, розподілу доходів підприємства
Соціальна орієнтація управління	корпоративна соціальна відповідальність, підвищення добробуту населення, працівників, якості життя і т.д.
Розвиток конкурентних переваг	управління непрямими доходами (отримання додаткових доходів від реклами, логістики, використання інформаційних технологій)

Джерело: розроблено автором на підставі [13, с. 56]

Підвищення рівня доходу підприємства, як правило, можливо здійснювати за рахунок:

- Управління асортиментом випуску продукції, для чого заздалегідь проводиться ранжування номенклатури в порядку їх рентабельності, підготовки до випуску перспективних видів продукції і припинення випуску нерентабельних виробів;
- Розробки термінів і порядку впровадження нових технологій і заміни застарілих і зношених основних засобів;
- Оцінки та аналізу привабливості інвестиційних проектів і доцільності капіталовкладень;

- Визначення необхідності кредитів і позик, емісії акцій і іншого додаткового акціонерного капіталу;

- Розробки стратегічних і поточних планів розвитку виробництва; визначення дивідендної політики підприємства і розподіл прибутку;

- Аналізу надійності постачальників і замовників.

Використання при оцінці ефективності діяльності підприємства критерію «непрямий дохід» дозволяє вийти на новий, якісно вищий рівень підготовки рекомендацій для оперативного і стратегічного управління доходом підприємства.

Т а б л и ц я 5

Основні вимоги до процесу управління доходами підприємств

Вимоги	Зміст
Комплексність	наявність взаємозв'язку між прийняттям рішень з приводу управління доходами, передбаченням та обліком впливу прийнятих рішень на загальні результати діяльності
Інтегрованість	із загальною системою управління підприємством системи управління доходами
Орієнтація на стратегію розвитку	стратегічний напрям розвитку підприємства, його головна мета діяльності (місія) повинна правильно визначати всі пріоритети і цілі управління доходами, кожне рішення з приводу останніх повинно бути погоджено з місією підприємств
Альтернативність	наличие многовариантности в определении критериев и факторов влияющих на политику управления доходами предусматривает альтернативность в принятии решений по поводу управления процессами формирования, распределения и использования доходов
Висока динаміка	на різних етапах управлінської діяльності динамізм впливу факторів зовнішнього середовища, особливо зміни кон'юнктури ринку, породжує необхідність використання нових управлінських рішень

Джерело: розроблено автором на підставі [13, с. 58]

Сучасний інноваційний підхід до управління доходами підприємства передбачає отримання додаткового доходу - непрямого - за рахунок ефективної реклами, організаційної політики підприємства, вкладення коштів в корпоративну соціальну відповідальність, інформаційно-комп'ютерних технологій, логістики.

Ми вважаємо, що необхідно приділяти особливу увагу саме непрямій складовою формування доходу, ефективне управління якої є передумовою закріплення ринкових позицій, конкурентоспроможності та унікальних переваг підприємства.

На нашу думку, непрямі доходи, це ті доходи, які впливають на ефективність

діяльності не безпосередньо, але які в сучасних умовах мають дуже суттєвий вплив на загальний рівень доходів і прибутковості підприємства. До них можна віднести доходи від формування іміджу або бренду підприємства, від залучення нових клієнтів або партнерів, нарешті, від наявності у працівників підприємства так званого корпоративного духу.

Отже, висока роль і особлива значимість доходів в розвитку підприємств визначили необхідність створення дієвого механізму на основі сучасних методів управління ними. Основні методи і прийоми управління доходами представлені в табл. 6

Т а б л и ц я 6

Методи та прийоми управління доходами

Звичайні методи	Методи з позиції інноваційного підходу
управління номенклатурою продукції шляхом припинення виробництва нерентабельної продукції і підготовки до випуску перспективних виробів	відділення бізнес-процесів, які не приносять додаткового доходу, і вкладення додаткових коштів, оптимізація тих процесів, які є ефективними і створюють свою частку вартості
методи і прийоми визначення дивідендної політики підприємства і розподіл прибутку	методи управління корпоративною соціальною відповідальністю, приведення інтересів підприємства у відповідність з інтересу-ми його зовнішніх і внутрішніх груп стейк-холдери
розробка порядку та строків заміни зношеного і застарілого обладнання та впровадження нових технологій	методи управління логістикою шляхом наукового обґрунтування ефективності потоків збуту і постачання активів
розробка оперативних і довгострокових планів розвитку виробництва	інтенсифікація внутрішньому і зовнішньому інформаційному обміну на основі створення інформаційно-аналітичних систем і широкого застосування ІТ-технологій
оцінка привабливості і доцільності реалізації інвестиційних пропозицій і проектів, аналіз надійності замовників і постачальників	впровадження сучасних видів реклами і PR-технологій відповідно до вимог споживачів, оцінка їх ефективності, відстеження інформації щодо змін на ринку і нових споживчих цінностях
визначення необхідності кредитів і позик, емісії акцій і іншого додаткового акціонерного капіталу	формування організаційної культури шляхом заохочення успіху кожного працівника у формуванні єдиної команди, стимулювання ініціативи, мотивації праці, довіри персоналу

Джерело: розроблено автором на підставі [13, с. 61]

В основі управління непрямыми доходами підприємства повинна бути стратегія формування і затвердження довіри споживачів до підприємства, оскільки інтернет-технології, реклама, організаційна культура і корпоративна соціальна відповідальність підприємства є факторами формування довіри.

На нашу думку, інтернет-технології та реклама здатні забезпечити зростання довіри і в короткостроковому періоді, а організаційна культура і корпоративна

соціальна відповідальність - в довгостроковому.

При визначенні доцільності управління непрямыми доходами, в першу чергу, необхідно сконцентрувати увагу на підборі показників для такої оцінки, і, з огляду на роль зовнішнього середовища, оцінити вплив на діяльність підприємства саме непрямій складової доходів.

На наступному етапі, з огляду на той факт, що інтернет-технології, реклама, організаційна культура підприємства та кор-

поративна соціальна відповідальність приносять додатковий дохід, перш за все, за рахунок підвищення довіри до підприємства або до певних видів продукції, що випускається на ньому, розраховується віддача (зростаюча або спадна) від певного механізму реалізації довіри до підприємства.

Поява непрямих доходів також можлива при делегуванні певних функцій, специфічних для даного підприємства, іншій фірмі, яка займається певним видом діяльності професійно. Тобто актуальною є поява доходу від логістичного, рекламного і інтернет-аутсорсингу. Саме ефективність такого роду непрямих доходів розраховується на наступному, третьому етапі «Управління непрямими доходами». На цьому ж етапі проводиться аналіз чутливості механізмів реалізації довіри до підприємства і розробка стратегії інтенсивності використання механізмів реалізації довіри.

Основними принципами управління непрямими доходами, які необхідно покласти в основу концепції, є: цільова спрямованість на досягнення довгострокового кінцевого результату господарської діяльності, підвищення доходів підприємств малого і середнього бізнесу.

Висновки. З метою поглиблення теоретичної складової сучасних підходів до управління доходами підприємств здійснено узагальнення і систематизацію наукових підходів вітчизняних і зарубіжних шкіл до класифікації основних правил управління доходами. Автором здійснено критичний аналіз існуючих методів управління доходами підприємств, вироблено їх порівняння, визначені принципи управління доходами підприємств з позицій інноваційного підходу, сформульовані основні вимоги до процесу управління доходами підприємств.

Запропоновано розглядати непрямі доходи як складові доходи підприємства, які сформовані під дією непрямих факторів, вплив яких на ціну і обсяг випуску продукції є опосередкованим і які забезпечують досягнення стратегічних цілей, встановлення конкурентних переваг на ринку і зростання ділової репутації

підприємства. Зростання рівня непрямих доходів відбувається за рахунок інтенсифікації інформаційного обміну, рекламних акцій, розвитку організаційної культури підприємства, підвищення його ділової репутації, іміджу підприємства, довіри до його продукції.

Управління доходами з позицій інноваційного підходу грає важливу роль і вимагає подальшого дослідження, аналізу можливостей застосування інструментів як - управління прямими, так і непрямими доходами на підприємствах малого та середнього бізнесу.

Література

1. *Ансофф И.* Стратегічне управління / И. Ансофф. - Сокр. Пер. с англ. - М. : Економіка, 1989. – 519 с.
2. *Балабанова Л.В.* Управління конкурентоспроможністю підприємств на основі маркетингу : монографія / Л.В. Балабанова, В.В. Лисевич. - Донецьк : Дон ГУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2004. – 147 с.
3. *Бутнік-Сіверський О.Б.* Інноваційний дохід підприємства від використання інтелектуальної власності / Ефективна економіка [Електронний ресурс] – 2011. - №12 Режим доступу <http://www.economv.navka.com.ua/index.php?Operation^1&iidM048>
4. *Данильчук О. І.* Сучасні підходи до формування корпоративної стратегії підприємства ЗЕД [Електронний ресурс] / О. І. Данильчук. - Режим доступу : <http://vwww.rusnauka.com/10NPE2011/Economics/282730.doe.htm>.
5. Державне управління проблеми адміністративно-правової теорії та практики / [Електронний ресурс] / заг. ред. В.Б. Авер'янова. - Режим доступу : <http://www.pravo.vuzlib.net/book z 1 101 page 1.html>.
6. *Макаровська Т.П.* Економіка підприємства [Електронний ресурс] / Т.П. Макаровська. - Режим доступу : <http://fingal.com.ua/content/view/519/39/1/1/>.
7. *Маршев В.* Зміни й виміри в управлінні організацією [Електронний ресурс] / В. Маршев. — Режим доступу : <http://mars.udsu.ru/cgi-bin/cls/iournal-content-2653>.

8. *Роденко Д.* Идеология управления доходами [Электронный ресурс] / Д. Роденко. – Режим доступа: <http://www.marketingua.com/artless.pdp?artcleid=348>.

9. *Тридід О.М.* Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства: монографія. – Харків: Вид. ХДЕУ, 2002. - 364с.

10. *Федулова Л.І.* Менеджмент організацій [Електронний ресурс] / Л.І. Федулова. — Режим доступу : <http://pidruchniki.com.ua/19991130/mencdzhment/mened/.hmentorganizatsiy-fedulova1i>.

11. *Череп А. В.* Управління витратами підприємств харчової промисловості в ринкових умовах господарювання : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 - економіка і управління підприємствами / Алла Василівна Череп. - Національний університет харчових технологій, Київ, 2008. - 420 с.

12. *Чернега О.Б.* Управління конкурентоспроможністю в умовах трансформації економічних відносин / О.Б. Чернега. - Донецьк: НЭП НАН України, 1999. - 448 с.

13. *Шмиголь Н.М.* Управління доходами підприємств харчової промисловості : монографія / Н.М. Шмиголь. - Запоріжжя : ЗНУ; Дике поле 2011. - 305 с.

14. *Юданов А.Ю.* Конкуренція : теорія й практика / А.Ю. Юданов. - М. : ГНОМ-ПРЕСС, 1998. – 384 с.

References

1. *Ansoff, I.* (1989). Strategic Management. Moscow Economics, 519.
2. *Balabanov, L. & Lysevych, V.* (2004). Management of competitiveness of enterprises based marketing: monograph. Donetsk: Don HUET them. M. Tugan-Baranowski, 147.
3. *Butnik-Seversky, O.* (2011). Innovation income of the company from using IP / efficient economy [electronic resource].

Яценко А. В.

Принципы и методы управления доходами предприятий малого и среднего бизнеса

Статья посвящена исследованию основных правил, методов, принципов и этапов управления доходами предприятий малого и среднего бизнеса. Определены правила и основные требования к про-процесса управления доходами, которые построены на управлении ценовой политикой предприятия, дифференциации клиентов, сегментарном управлении, разработке маркетинговой стратегии и

From:<http://www.economv.navka.com.ua/index.php?operation^l&iidM048>

4. *Danylchuk, A.* (2011). Modern approaches to formation of corporate business strategy FEA [electronic resource]. From: <http://vwww.rusnauka.com/10NPE2011/Economics/282730.doe.htm>.

5. *Averyanova, V.* The State Department issues administrative law theory and practice / [electronic resource] / common. Ed. From: <http://www.pravo.vuzlib.net/bookz1101page1.html>.

6. *Makarovskaya, T.P.* Enterprise Economy [electronic resource] / TP Makarovskaya. - From: <http://fingal.com.ua/content/view/519/39/1/>.

7. *Marshev, B.* Changes in management and inspection of the organization [electronic resurs] / V. Marshev. - Access: <http://mars.udsu.ru/cgi-bin/cls/iournal-content-2653>.

8. *Rodenko, D.* Ydealohtyya management income [electronic resource]: From <http://www.marketingua.com/artless.pdp?artcleid=348>.

9. *Trydid, A.M.* (2012) Organizational economic mechanism of strategic enterprises. Monograph. Kharkiv: HDEU, 364.

10. *Fedulova, L.* Management organizations [electronic resource] / LI Fedulova. - From: <http://pidruchniki.com.ua/19991130/mencdzhment/mened/.hmentorganizatsiy-fedulova1and>.

11. *Skull, A.* (2008). Management costs of the food industry in market conditions, thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.04 - Economics and Management. – National University of Food Technologies, Kyiv, 420.

12. *Chernega, O.B.* (1999). Management competitiveness in terms of transformation of economic relations. Donetsk: НЭР Sciences of Ukraine, 448.

13. *Shmyhol, H.M.* (2011). Office lady incomes-food industry: monograph. .Zaporizhzhya: News; Wild Field, 305.

14. *Yudanov, A.J.* (1998). Competition: Theory and Practice. Moscow: HNOM- Press, 384.

других. Применен критический анализ существующих методов управления доходами предприятий и приведены сопоставимых ния методов управления доходами с прямой и обратной связью. Акцентируется внимание на анализе такого современного метода управления доходами, как управление по центрам ответственности. Определена суть понятия центр ответственности, его цель, отделенные основные принципы управления и состав центров. Рассмотрены принципы управления доходами предприятий с позиции инновационного подхода. Выделены основные из них как: системный подход к управлению; правовая регламентация (законность управления); социальная ориентация и развитие конкурентных преимуществ. Современный инновационный подход к управлению доходами предприятий предусматривает получение дополнительного дохода - непрямого - за счет эффективной рекламы, организационной политики, вложение средств в корпоративную социальную ответственность, ИТ-технологий, логистику. Разработаны основные этапы управления косвенными доходами, которые последовательно связывают направления «определения целесообразности управления косвенными доходами», «оптимизация структуры контуров обратной связи» и непосредственно направление «управление косвенными доходами». Обгрунтовано, что при определении целесообразности управления косвенными доходами необходимо концентрировать внимание на формирование единой информационной базы управления доходами и учитывать при этом роль внешней среды. Указано, что основными принципами управления косвенными доходами является целевая направленность на достижение долгосрочного конечного результата - повышение дохода предприятия.

Ключевые слова: управление доходами, правила, принципы, методы, центры ответственности, инновационный подход, косвенные доходы, этапы управления.

Yatsenko A.

Principles and methods of revenue small and medium businesses

The article investigates the basic rules, methods, principles and stages of revenue management for small and medium-sized businesses. Defined rules and basic requirements for the revenue management process, which are based on the management of the price policy of the enterprise, customer differentiation, segmental management, development of marketing strategy and others. It made a critical analysis of the existing yield management techniques of enterprises and provides a comparison of revenue management techniques and direct feedback. The attention is focused on the analysis of the modern management income as management responsibility centers. Defined the essence of the concept of responsibility center, its goal separated the basic principles of management and warehouse centers. The principles of revenue management enterprises with an innovative approach positions. The main one as a system approach to management; legal regulation (legality control); social orientation and development of competitive advantages. It was emphasized that modern innovative approach to revenue management enterprises provides for additional revenue - indirect - through effective advertising, organizational policies, investment in corporate social responsibility, IT technologies, logistics. Developed basic stages of management of indirect revenues that consistently associated lines of "determining the appropriateness of indirect management income", "optimization of the structure contours feedback" and direct the direction of "indirect revenue management." It is proved that in determining the appropriateness of management indirect income is necessary to focus on the formation of a common information base and revenue management take into account the role of the external environment. It is indicated that the basic principles of management of indirect income is targeted focus on achieving long-term outcome - increasing income of the enterprise.

Keywords: revenue management, policies, principles, methods, responsibility centers, innovative approach, indirect incomes, stages of management.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління, завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

Стаття подана
28.02.2016 р.

THE DIAGNOSTICS OF BOTH THE PERSONAL AND THE FUNCTIONAL COMPETENCES OF LEADMAN: THE CONCEPTUAL SUPPORTING

The necessity of formation of the conceptual supporting for the diagnostics of both the personal and functional competences of a team head on the basis of the socio-cultural paradigm has been substantiated. An informative diagram of the phenomenological stage of studying the opportunities for developing the potential of leadman in the new economic conditions has been provided and its main components have been disclosed: the main idea, hypotheses, research principles, and principles of transforming the research subject, research methods, recommended approaches to the quantitative-qualitative analysis. Some extensive recommendations as for selection and compiling sources for gathering the necessary and sufficient amount of the empirical information to ensure the objectivity of the research results have been provided

Keywords: leadman, conduct of subordinates, personal and functional competences, diagnostics, conceptual diagram, phenomenology, socio-cultural paradigm.

Setting of problem. A successful enterprise nowadays is a socio-economic system with its creative staff as the main resource. The labor activity by such staff takes the form of conduct. Its structural elements are the unique actions that aren't technologies. The traditional methods of leader's inspiring the subordinates do not work for them. A leadman has less to manage their conduct, than to influence on their willingness for performing the duties prescribed by the regulations, as well as independently discovering the new original solutions to the nonstandard situations. In these circumstances, there are higher demands on the competences of a person, which would direct the nonstandard activity of the subordinates, possessing unique knowledge and skills. In addition to the competence to qualitatively implement the functional duties, a leadman must be able to build informal relations with subordinates, create positive emotional team environment. This competence depends on the personal characteristics of a leadman, which secure a personal contact with each subordinate, determining the potential professional advantages of each of the latter to delegate a nonstandard problem, solving of which requires use of these very advantages. In this regard, the scientific substantiations of the conceptual framework for diagnosing the personal and functional competences of a team head to determine reserves for developing his potential in the new conditions have sufficient relevance.

Analysis of the latest research and publications. An analysis of publications with the close research subjects has testified that the formulated problem is a multidisciplinary one. Its relevance, on the one hand, and the complexity of its solution, on the other hand, have been described by sociologists, specialists in strategic management, organizational conduct, organizational learning, etc. So, for example, the famous sociologist I. Wallerstein specifies that patterns of social systems, consisting of the people whose behavior cannot be predicted, has not yet received scientific explanations [1, p. 5]. The famous financier G. Soros, who has the gift of resolving the nonstandard issues of the human interaction with the environment, which is becoming complicated, recommends that in the management of such interaction not only scientifically based tools, but also intuition be used [2, p. 57]. The specialist for the latest management technology R. Salmon believes that in order to determine the reasons for the nonstandard practical situations and the ways to their harmonization, one needs to change the type of thinking, create new scientific premises for studying them [3, p. 270]. In the general regard, it can be concluded that alike problems, present in any science, practically demonstrate the need for a revision of the existing paradigm. At the new level of the formation of a new paradigm, the status of scientific theories become phenomenological. The Philosophical Encyclopaedic Dictionary provides the following interpretation as to the

task of the phenomenological stage of science: uncovering the meaning of subject, which is shaded by the contradictory opinions, words and estimations [4, p. 718].

Objective of the article. Providing a conceptual framework for implementing the phenomenological stage of developing a new paradigm of the formation of leadman potential, allowing to combine the personal and functional competences

Presentation of the research material.

P. Senge, author of theories of organization development, organizational education and systems thinking, believes that phenomenological theories are natural phenomenon in science. A scientist works with them in the early stages of the development of science, when the accumulation, systematization, generalization of the factual empirical material take place [5].

In the context of updating the phenomenological theory in the sphere of humanitarian sciences, publications with definitions for their new construct – socio-cultural paradigm (culturadigm) – have appeared. This should be understood as result of humanization of science, a sample of scientific thinking, coupled with the development trends of both the professional consciousness in a specific scientific field and the socio-cultural situation.

Practice of scientific activity has showed that generating unique ideas relying on logic is sufficiently complicating. The most radical scientific ideas are not logical.

This can be evidenced for instance by the Nobel laureates recognition history. Therefore, it makes sense in studying the socio-economic issues to focus on the skill-practice, in which the source of ideas is not logic but intuition. The advantage of this source is the possibility to formulate multiple solutions to a problem that are able to co-exist, evolve, complement each other. The multidisciplinary approach, which is applied in construction of the socio-cultural paradigm, enriches its instrumentarium, meets the particular system of values and standards of conduct for the social system, in which it is introduced [6]. The specific nature of this methodological approach to harmonization of the staff activity prevents the eventual resistance by staff to the new rules.

In view of the fact that the scientific direction of consolidating both the personal and the functional competences of leadman exists at the pre-paradigm stage, it is advisable to substantiate its logical model, taking into consideration the rules and components of building a paradigm (Fig. 1). Let us consider successively the contents of the elements represented in the Fig. 1.

The main idea of this research is: «Diagnosis of both the personal and functional competences of team head, elaborated on an interdisciplinary basis, will provide creating a constructive program for the development of the leadman's competence to involve subordinate into finding new solutions to the non-standard situations».

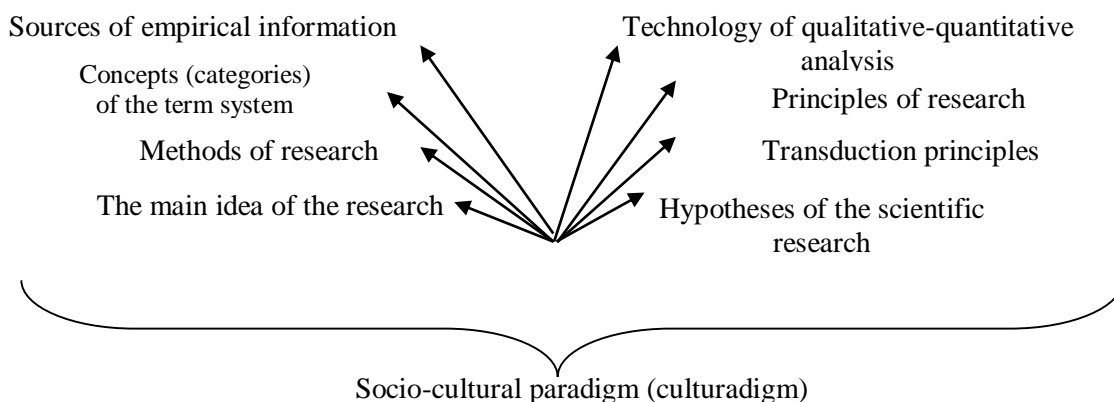

Fig. 1. Conceptual diagram of the phenomenological stage of research on the opportunities for development of the leadman's potential by combining both the personal and the functional competences

Source: developed by the author

Before formulating any research hypotheses, articulating solutions to the main idea, decision is to be made as to the interpretation of the essence of this scientific theory component. The Dictionary of Russian Language by S. I. Ozhegov defines hypothesis as a scientific supposition, which is suggested in order to have any phenomena explained [7, p. 107]. In the diagnosis of both the personal and the functional competences of leadman, hypotheses should be considered as a form of scientific cognition, by means of which possible solutions to a problem are created. Each hypothesis is focused on removing a certain contradiction between practice and science. We present some variants of such contradictions and hypotheses, the contents of which were obtained through analysis of the literature.

1. Market economy requires quick reaction by company for the unforeseen difficult situations in the labor, but the conduct-based patterns of activity of economic entities in the market economy don't have a generally accepted paradigm. Hypothesis: Using ideas of the skill-practice (socio-cultural paradigm) provides to create a conceptual model of building a new scientific theory of the effective harmonization of the company's reaction to critical situations.

2. An adequate reaction by team to critical situations requires nonstandard actions by its head. But the programs for leader training don't allocate the system of disciplines, providing the knowledge and skills to solve the nonstandard labor situations. Hypothesis: Identifying on the interdisciplinary basis the essence and contents of managerial competence, focused on solution of the nonstandard labor situations, will provide the basis to develop the methodical support for its implementation.

3. A conduct model of the staff activity implies a significant change in the sources of its activation. The managerial competence has a complex structure. Hypothesis: Increasing the complexity of contents of the managerial competence requires clarification of its structure as well as institutionalization.

4. The traditional technologies of human activity motivation do not take into account the significant differences in the con-

scious sources of their labor conduct. The motivational theory of the spiral dynamics of consciousness has the tools to solve this problem, but it is not transformed into the practice-oriented techniques. Hypothesis: Development and practical approbation of the didactic technologies of the diagnostics of conscious sources for intensifying the labor conduct will positively impact the adaptation of leadmen to the permanently changing situations of the labor conduct of subordinates.

With regard to the system of methods of researching the new subject area, it should be built on the basis of a critical analysis of methods, belonging to the sciences, technologies of which will be used. In every instance they will include the system, system-synergistic, multidisciplinary approaches, the morphology method, the methods of analysis and synthesis, the method of statistical analysis, and others.

An important addition to the hypotheses when building a scientific theory of combining both the personal and the functional competences is the formulation of a specific system of its principles. J. O'Shaughnessy defines the principles as checklists that can be used when examining a projected or an existing phenomenon [8, p. 65]. V. N. Spitsnadel notices that in the formulation of principles, there is some element of conditionality associated with the overall development of science in a particular historical period [9, p. 217].

For allocating the principles of scientific research in terms of the subject of this article, the recommendations by M. V. Mostapenko can be of use: combination of deduction and induction, studying not only the permanence, orderliness of the studied phenomenon (as a system), but also its instability, imbalance, nonlinearity (on the basis of the synergetic approach), examination and evaluation of functioning and developing of elements of the studied phenomenon, taking into consideration their interaction [10, p. 217].

As result of the analysis and synthesis of the principles for organizing a creative team, provided by R. Salmon [3, p. 244–245], the following list of principles in terms of combining both the personal and the functional competences of a team head has been allocated: ensuring equal rights in the relation-

ships between leadman and team; permanent harmonization of interests, objectives and needs of both the employee and the organization; mutual accountability of both the organization and the employee within the agreed commitments; free development of professional qualities, competences, skills of an employee.

Studying and building programs for solutions to practical problems involves working with qualitative attributes and characteristics of the studied subject, which can be obtained in the process of interpretation. Both substantiation and use of their quantitative measures increases objectivity of evaluations and comparisons largely. Interpretation of concepts is performed in three stages. At the first, theoretical stage their conceptual qualitative determination is developed, connections with the concepts and categories of other sciences are established, variants are analyzed using dictionaries. The second stage is where the empirical attributes of the studied subject are formulated, their characteristics and indicators are defined. At the third stage the means of gathering information, registration of indicators, as well as scales for measuring them, are determined.

In the process of compiling sources of empirical information, in order to ensure the objectivity of results it is necessary to implement the stage of pilot approbation, then to determine the overall population of respondents and, by abiding the rules of forming a representative sample, to gather the empirical information for a qualitative-quantitative analysis of both the personal and the functional competences of team head.

Conclusions, prospects for further research. The substantiation of conceptual foundations of both the personal and the functional competences of team head aimed at determining the reserves for developing his potential in the new conditions doesn't have a methodological support. In view of the fact that this scientific direction exists at the pre-paradigmatic stage, the article presents a substantiation of its logical model, in the composition of which the following components are allocated: the main idea, hypotheses, principles, research methods, recommended approaches to the quantitative-qualitative analysis of both the personal and the functional competences of team head. For further research on this problem it is advisable to continue towards the analysis of paradigms in the related sciences, connected to the humaniza-

tion of management, formation of its main principles, clarifying the terminological support and preparing the tools for gathering the empirical information.

Література

1. *Валлерстайн И.* Конец знакомого мира: Социология XXI века / Иммануэль Валлерстайн / Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2003. – 368 с.
2. *Сорос Дж.* Советская система: к открытому обществу / Дж. Сорос / Пер. с англ. – М. : Политиздат, 1991. – 222 с.
3. *Салмон Р.* Будущее менеджмента / Р. Салмон ; [под ред. Е. В. Минеевой]. – СПб. : Питер, 2004. – 300 с.
4. *Философский энциклопедический словарь.* – М. : Советская энциклопедия. Гл. редакция, 1983.
5. *Сенге П. М.* Новая работа лидеров / П. М. Сенге // В кн.: Д. Я. Райгородский. Психология руководства : учебное пособие для факультетов: психологических, экономических и менеджмента. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2005. – С. 663–686.
6. *Доронін А. В.* Поведінка персоналу виробничої організації. Оцінка, управління, розвиток : монографія / А. В. Доронін. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2008. – 320 с.
7. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 20-е изд., стереотип. – М., 1988. – 750 с.
8. *О'Шонесси Дж.* Принципы организации управления фирмой / Дж. О'Шонесси. – М. : ООО «МТ Пресс», 1999. – 296 с.
9. *Спицнадель В. Н.* Основы системного анализа : учеб. пособие / В. Н. Спицнадель. – СПб. : Изд. Дом «Бизнес-пресса», 2000. – 326 с.
10. *Мостапенко М. В.* Философия и методы научного познания / М. В. Мостапенко. – Л. : Лениздат, 1972. – 263 с.

References

1. *Wallerstein, I.* (2003). End of the familiar world: Sociology 1 century / Immanuel Wallerstein / Trans. from English. Moscow: Logos, 368.

2. *Soros, George* (1991). *Soviet system: an open society*. Moscow: Politizdat, 222.
3. *Salmon, P.* (2004). *Future management*. SPb.: Peter, 300.
4. *Philosophical Encyclopedic Dictionary* (1983). Moscow: Soviet Encyclopedia. Ch. edition.
5. *Senge, P.* (2005). *The new work of leaders. Psychology manual: a manual for the faculties: Psychology, Economics and Management*. Samara: Publishing House "Bachrach-M", 663-686.
6. *Doronin, A.V.* (2008). *Povedinka staff virobничої organizatsiї. Otsinka, upravlinnya, development: monograph*. Kharkiv: VD "INZHEK", 320.
7. *Ozhegov, S.I. & Shvedova, N.Y.* (1988). *Dictionary of Russian*. 20, ed., A stereotype. Moscow, 750.
8. *O'Shaughnessy, J.* (1999). *Principles of Management by the organization / J. O'Shaughnessy*. Moscow: OOO "MT Press", 296.
9. *Spitsnadel V.N.* (2000). *Fundamentals of system analysis: Textbook. Benefit / VN Spitsnadel*. SPb. Univ. House "business-press", 326.
10. *Mostapenko, M.V* (1972). *Philosophy and methods of scientific knowledge*. AL: Lenizdat, 263.

Дороніна М. С., Серіков Д. А.

Діагностика особистісної та функціональної компетентності керівника: концептуальне забезпечення

Обґрунтовано необхідність формування концептуального забезпечення діагностики особистісної та функціональної компетентності керівника колективу на основі соціокультурної парадигми. Представлена змістовна схема феноменологічного етапу дослідження можливостей розвитку потенціалу керівника в нових умовах госпо-дарювання і розкриті її основні компоненти: головна ідея, гіпотези, принципи дослідження і принципи перетворення предмета дослідження, методи дослідження, рекомендовані підходи до кількісно-якісного аналізу. Представлені змістовні рекомендації по вибору і комплектування джерел отримання необхідного і достатнього обсягу емпіричної інформації, що забезпечує об'єктивність результатів дослідження

Ключові слова: керівник, поведінка підлеглих, особистісна і функціональна компетентність, діагностика, концептуальна схема, феноменологія, соціокультурна парадигма.

Доронина М. С., Сериков Д. А.

Диагностика личностной и функциональной компетентности руководителя: концептуальное обеспечение

Обоснована необхідність формування концептуального забезпечення діагностики личностной и функциональной компетентности руководителя коллектива на основе социокультурной парадигмы. Представлена содержательная схема феноменологического этапа исследования возможностей развития потенциала руководителя в новых условиях хозяйствования и раскрыты ее основные компоненты: главная идея, гипотезы, принципы исследования и принципы преобразования предмета исследования, методы исследования, рекомендуемые подходы к количественно-качественному анализу. Представлены содержательные рекомендации по выбору и комплектованию источников получения необходимого и достаточного объема эмпирической информации, обеспечивающего объективность результатов исследования

Ключевые слова: руководитель, поведение подчиненных, личностная и функциональная компетентность, диагностика, концептуальная схема, феноменология, социокультурная парадигма.

Рецензент: Перерва П. Г. – доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Харківського національного технічного університету «ХПІ», м. Харків, Україна.

Reviewer: Pererva P. – Professor, Ph.D. of Economics, Dean of the Faculty of Economics of Kharkov National Technical University "KPI", m. Kharkiv, Ukraine.

e-mail: ppererva@yahoo.com

*Стаття подана
20.06.2016 р.*

МЕТОДОЛОГІЯ АДАПТАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНИХ МЕХАНІЗМІВ САМОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА

Розкриті концептуальні підходи до методології та принципи адаптації механізмів самозабезпечення соціально-економічних трансформацій суспільства. Підкреслено, що процеси глобалізації та інтеграції висувають вимоги до країн бути соціально відповідальними за наміри координувати свої дії та адаптувати економіку відповідно до світових соціально-економічних трансформацій. Доведено, що одним із основних показників оцінювання ефективності проведення соціально-економічної політики, що обґрунтовує необхідність здійснення трансформацій в українському суспільстві, – є місце держави у світових рейтингах. Рекомендовано демократичні механізми самозабезпечення орієнтувати на відповідність національній ідеї, спрямованій на побудову громадянського суспільства, створення морально здорової української нації.

Ключові слова: методологія, адаптація, демократичний механізм, самозабезпечення, соціально-економічна політика, трансформація, рейтинг, мінливі умови, середовище, суспільство, нація.

Постановка проблеми. Історія розвитку сучасного світу підтверджує той факт, що завжди змінювались і будуть змінюватись склад і співвідношення економічних укладів, які базуються на різних формах власності і передбачають відповідні форми розподілу та обміну [1, с. 306, 323 - 325]. Основою «нової економіки» стають не основні фонди, а людський капітал. Поняття «нова» економіка в основному пов'язане з розповсюдженням комп'ютерів, Інтернету та інших і комунікативних зв'язків, в основі якої знаходяться інші цінності – знання, інтелект, нові творчі ідеї, носіями яких є людина. Тому соціальні аспекти висуваються на перший план поряд з вирішенням економічних питань у будь-якому секторі економіки чи країни. Процеси глобалізації та інтеграції примушують ще більшість країн бути далекоглядними, соціально відповідальними за наміри координувати свої дії та адаптувати економіку відповідно до вимог і трансформацій, що відбуваються у світі.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Наразі світова [2, с. 53 – 62, 99 – 102, 109 - 114; 3, с. 19 – 127; 4, с. 171 - 230] та вітчизняна економічна наука [5, с. 344 - 374; 6, с. 297 – 371; 7, с. 14 - 23] розробила достатньо теорій, механізмів, способів і методів управління соціально-

економічним регіональним розвитком в умовах трансформаційних зрушень. Немає потреби розвивати демократичні цінності, що освоює й приймає світова спільнота [8, с. 145 - 176; 9, с. 563 – 572; 10; 11]. Але існує необхідність мати методологію їх адаптації до реальних вимог трансформації українського суспільства.

Звідси метою дослідження - є розробка методологічних підходів до адаптації демократичних механізмів самозабезпечення соціально-економічного розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одними із основних показників ефективності проведення соціально-економічної політики, які обґрунтовує та підкреслює необхідність здійснення, продовження реформ і трансформацій в українському суспільстві та адаптації різних демократичних механізмів самозабезпечення у регіонах – є місце держави у світових рейтингах, які здійснюються і оцінюються провідними міжнародними організаціями. Хоча у цьому плані в країні відбувались істотні позитивні зрушення, але високий рівень корупції, бюрократичні перешкоди у державному управлінні звели на внівець певні досягнення [12, с. 43 - 46]. Так, за:

1) рейтингом «Doing Business – 2016», що складається Світовим банком у 2014 - 2015 рр. Україна займала 83 місце з 189 країн учасниць рейтингу [12, с. 43,44] і покращала цей показник на 4 позиції. Особливе поліпшення відбулося завдяки індикатору «реєстрація підприємств» (на 40 позицій), що входить до складу вказаного рейтингу і є кращим показником навіть, ніж у Польщі. На три позиції піднялась за індикатором «реєстрація власності», а також найвищу займає індикатор «отримання кредитів», проте за показником «оподаткування» та «міжнародна торгівля» - майже не відбувається ніяких змін;

2) індексом економічної свободи, що готується дослідницьким центром Heritage Foundation і газетою The Wall Street Journal Україна погіршила свій стан на 7 пунктів і займає 162 місце з 178 досліджуваних, ставши сусідом країн з репресивною економікою яку Болівія та Бірма. Тобто за критеріями інвестиційної свободи, прав власності, державних витрат та інших – Україна є стійким аутсайдером;

3) глобальним індексом конкурентоспроможності – 2015 Україна погіршила своє становище на 3 позиції і займає 79 місце із 140 країн. Цей індекс складається із 119 показників, де найгіршими є стійкість банків (140 позиція з 140), макроекономічне середовище (134) через високу інфляцію у країні, марнотратність державних видатків (134), втрати бізнесу через загрози тероризму (133), якість доріг (132), юридична незалежність (132) і т.п. А найкращими є наявність наукових та інженерних кадрів (29), якість науково-дослідних закладів (43), кількість патентів та винаходів (50).

4) глобальним інноваційним індексом – 2015 складеним Всесвітньою організацією інтелектуальною власності, Корнелльським університетом та міжнародною бізнесшколою Insead, Україна посіла 64 місце з 141 країн світу, куди входять показники людського капіталу та досліджень (11 позиція), працівники розумової праці (13), бізнес середовища (30), світа (33) та інші. Відповідно до іншого індексу складеного виданням Bloomberg Україна займає 33 місце серед 50 найбільш інноваційних.

Тобто це підтверджує, що держава має чималий інноваційний потенціал, який недостатньо використовується;

5) індексом сприйняття корупції – 2014, що відображає оцінку рівня сприйняття корупції аналітиками і підприємцями за 10 бальною шкалою і складається компанією Transparency International, Україна займає 142 місце з 175 країн світу. Цей результат говорить, що в країні ще й досі відсутні відчутні, ефективні зміни у боротьбі з корупцією, причинами якої є монополізація бізнесу, високий рівень державних корупціонерів та неможливість здійснення довгострокового планування у зв'язку з цим;

6) індексом людського розвитку, що досліджується Організацією Об'єднаних Націй, держава займає 83 місце з 187 і належить до країн з високим людським розвитком, що вдається досягати за рахунок вищої освіти населення.

Всі вказані індекси свідчать про те, що держава перебуває довгий час у стані політичної і соціально-економічної нестабільності. Низькі позиції у більшості рейтингів свідчать про відсутність довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку держави та стимулів щодо боротьби з корупцією та подолання інших негараздів. Щодо покращення деяких позицій у рейтингу свідчить більше про недосконалість методології проведення досліджень, що характеризують, насамперед, не стільки реальний стан речей у державі, покращення державного управління й здійснення реформ, а більше відбивають очікування до змін [12, с. 47]. Наразі одних бажань та очікувань сьогодні вже недостатньо. Потрібні мати певні вміння щодо проведення реформ та подолання виявлених перешкод, у тому числі по боротьбі з корупцією. Саме нові або модернізовані демократичні механізми самозабезпечення трансформацій українського суспільства повинні відіграти суттєву роль. До таких механізмів слід віднести:

а) дерегуляцію здійснення податкової реформи, є найскладнішою головоломкою вже не для одного Кабінету Міністрів України. Ніхто не заперечує, що слід зменшувати податковий пресинг на бізнес та спростити адміністрування податків, але

механізми, що запропоновані та обговорюються наразі, викличуть, якщо не ще більший податковий тиск, то нові хвилі соціальних протестів. На що можуть сподіватись найближчим часом платники податків [13]:

великі податки у малих підприємств – встановлення єдиного соціального внеску (ЄСВ) для усіх представників малого бізнесу;

перехід від податку на прибуток до податку на розподіл прибутку (щось на кшталт вже існуючого до цього податку на доходи), встановивши його на рівні 18%;

реформу солідарної пенсійної системи: для підприємств, що перебувають на загальній системі оподаткування ставка ЄСВ протягом 2017 – 2018 має залишатися на рівні 22%, а з 2019 року – може бути знижуватись щорічно на 2% до відмітки 10%;

встановлення диференційного розміру єдиного податку від 4% до 7% за принципом чим більше обіг – тим вище ставка;

підвищення ставок ПДВ в наступні п'ять років до 23-24%, з ліквідацією майже всіх винятків і впровадженням електронного реєстру заявок на відшкодування у порядку їх надходження;

б) проведення ефективної антикорупційної політики. Не зважаючи на те, що більшість потенціальних інвесторів України чекають від теперішньої влади більше суттєвих дій щодо зниження корупції, яка пробуксовує розвиток і зростання економіки, але ця ж влада продовжує залишатись найбільш корумпованою у державі на самих вищих шаблях управління. Так за аналітичними дослідженнями, що проводились американськими комерційними та бізнес-структурами в Україні [14], найбільш корумпованими є суди (про це стверджували 87% опитаних), прокуратура (61%), локальна (39%) та центральна (31%) влада. А найбільш проблемним и аспектами, що заважають подоланню корупції є – політики та їх намагання прийти до влади (про це сказали 48% респондентів); супротив в самих органах державної влади тим реформам, що проводяться в країні (27%), а також – український менталітет (17%).

в) посилення розвитку і підтримки людського потенціалу, його культурних

цінностей й пріоритетів. В умовах соціалізації економіки – немає іншого шляху розвитку українського суспільства, окрім пошуку нових шляхів або адаптація уже існуючих механізмів самозабезпечення демократичних трансформацій у державі [11].

Щодо методології адаптації, то, якщо дотримуватись традиційного визначення методології як системи методів, що використовується для практичного пізнання та перетворення дійсності [15, с. 898], а адаптації – як процес змін за результати якого покращуються взаємовідносини чогось з оточуючим середовищем [15, с. 14], то можна сформулювати методологію адаптації демократичних механізмів самозабезпечення соціально-економічних трансформацій суспільства - як сукупність прийомів дослідження, методів пізнання, що застосовуються наразі в науці; які дозволяють перетворювати дійсність і дозволяють людині у швидко мінливих або екстремальних умовах середовища найкращим способом пристосуватися до існуючих демократичних трансформацій.

Безумовно, наразі існує велика кількість моделей, що можливо використувати у методології адаптування, але найбільш корисними слід вважати застосування біофізичних моделей у національній (регіональній) економіці [16, с. 132 - 162], бо вони найбільш ґрунтовно відбивають стан біологічних організмів, до яких відноситься і людина, та ті зміни, що відбуваються у оточуючому середовищі.

Концептуальні підходи до формування методологічних засад адаптування демократичних механізмів самозабезпечення соціально-економічних трансформацій суспільства та уявлень щодо поліпшення стану і задоволення інтересів громади, представлено на рис. 1. Щодо підтримки напрямів самозабезпечення соціально-економічних трансформацій суспільства, то тут слід орієнтуватись на відповідність «національній ідеї» [9, с. 563 – 572; 11], що спрямована на побудову громадянського суспільства та створення морально здорової української нації в контексті соціально-економічного розвитку країни

Рис. 1. Спектр уявлень результатів адаптації демократичних механізмів самозабезпечення соціально-економічних трансформацій суспільства

Джерело: розроблено автором

Висновки та напрями подальших досліджень. Виходячи з того, що демократичні механізми повинні показати шляхи та найбільш доступні права для кожного члена суспільства (регіональної громади) щодо управління соціально-економічним життям та можливості самозабезпечення свого особистого життєздатного простору, то в основі методології адаптації цих механізмів мають бути принципи:

толерантності, активної життєвої позиції людини, що передбачає відкритість у спілкуванні, терпиме ставлення до інших думок у суспільстві стосовно соціально-економічних трансформацій;

свободи вибору, яка дає можливість вільно долучатися до тієї справи, що на думку кожного громадянина є нагальною;

відповідальності перед суспільством за вчинені дії та за ті обов'язки, що несе кожен громадянин своєї нації. Не можна жити у суспільстві і бути відстороненим від нього;

співпраці – доброго, корисного взаємовідношення усіх ланок управління та

суспільства (громади) між собою задля вирішення головних задач і пріоритетів соціально-економічних перетворень;

пошуку компромісу у всьому: не можна отримати повний соціально-економічний ефект через нехтування отримання користі одним членом суспільства без врахування задоволення іншими.

Подальші дослідження будуть спрямовані на пошук спільних джерел самозабезпечення соціально-економічних трансформацій в українському суспільстві на рівні регіонів, що дозволить згуртуватися громадам на вирішенні пріоритетів, в яких є загальна зацікавленість.

Література

1. Орлова Т.В. Історія сучасного світу: Навч. посіб. / Т.В. Орлова. – К.: Знання, 2006. – 551 с.
2. Моральність капіталізму. Те про що ви не почуєте від викладачів / За ред. Тома Дж Палмера / Пер.з англ. Т. Ананченко. – К.:Основи, 2014. – 128 с.

3. Шмідт Е. Новий цифровий світ. Як технології змінюють державу. Бізнес і наше життя. / Ерік Шмідт, Джаред Коен / Пер. з англ. Г. Лелів. – Львів: Вид-во «Літопис». – 362 с.

4. Вальдфогель Д. Тиранія ринку. Чому ви не завжди можете отримати те, чого хочете / Джоель Вальдфогель / Пер. з англ. Б. Егідис. - К.: ТОВ «Темпора», 2011. – 276 с.

5. Бойченко Е.Б. Відтворення продуктивних сил в контексті розвитку регіонального соціуму: питання теорії, практики, діагностики: [монографія] / Е.Б. Бойченко. – К.: «Хай-Тек Прес», 2015. – 372 с.

6. Сотниченко Л.Л. Управління розвитком інфраструктурного забезпечення конкурентоспроможності регіону: теорія, методологія, практика: монографія / Л.Л. Сотниченко. – Одеса: ФОП Грін Д.С., 2015. – 524 с.

7. Прямухіна Н.В. Теоретико-методологічні засади розвитку регіонального економічного простору в умовах трансформаційних зрушень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук за спец. 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / Н.В. Прямухіна. – Севе-родонецьк: СНУ ім. В. Даля. 2016. – 37 с.

8. Нойхауз Н. Цінності християнської демократії / Н. Нойхауз, Х. Лангест. – Гливице (Польща): Изд-во «Вокруг нас», 2014. – 228 с.

9. Економічна безпека держави / За заг. ред. чл.-кор. НАН України О.С. Власюка, д.е.н., проф. А.І. Мокія. – Львів: Апріорі, 2013. – 836 с.

10. Дубов Д.В. Геополітичне суперництво у кіберпросторі як чинник впливу на національну безпеку України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук за спец. 21.01.01 – основи національної безпеки держави (політичні науки) / Д.В. Дубов. – Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2016. – 32 с.

11. Калінеску Т.В. Демократичні механізми самозабезпечення соціально-економічних перетворень суспільства / Т.В. Калінеску // Часопис економічних реформ. Науково-виробничий журнал. - № 3(19), 2015. – С. 69 – 74.

12. Україна у світових рейтингах // Вісник. Право знати все про податки і збори. - № 45, грудень, 2015. – С. 44 – 47.

13. Кушнірук Б. Як реформувати, коли і навіщо. Податкова головоломка для Ка-

бміну / Б. Кушнірук // Солідарність. - №4, квітень, 2016. – с. 6.

14. Hunder A. “In the past, the church was responsible for society. Now business is taking on this responsibility” / A. Hunder // The Ukrainian Week. - #4 (98). – April, 2016. – P. 27 – 29.

15. Concise Oxford English Dictionary. Eleventh edition (revised) / Edited by C. Soanes, A. Stevenson. – New York: Oxford University Press, 2009. - 1681 p.

16. Козик В.В. Застосування біофізичних моделей у практичній економіці: монографія / В.В. Козик, Ю.І. Сидоров. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 180 с.

References

1. Orlova, T.V. (2006). History of the modern world. Training textbook. Kyiv: Knowledge, 551.

2. The Morality of Capitalism. What Your Professor Won't Tell You. Edited by Tom G. Palmer. (2014). Kyiv: Bases, 128.

3. Schmidt, Eric & Cohen, Jared (2013). New digital world. As technologies change the state. Business and our life. Lviv: Printed "Chronicle", 362.

4. Waldfoegel, Joel (2011). The Tyranny of the Market. Why you can get what want not always. Kyiv: LTD «Tempora», 276.

5. Boichenko, E.B. (2015). Recreation of productive forces in the context of development the regional society: question of theory, practice, diagnostics. Kyiv: "High-Tek Press", 372.

6. Sotnichenko, L. L. (2015). The management of development the infrastructural providing of region competitiveness: theory, methodology, practice. Odesa: PPP Grin D.S., 524.

7. Pryamukhina, N.V. (2016). Theoretical and methodological grounds of regional economic area in conditions of transformational changes. Manuscript. Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 36.

8. Neuhaus, N. & Langest, H. (2014). Values of Christian democracy. Gliwice (Poland): Printed "Round us", 228.

9. Economic security of the state (2013). Edited by O. S. Vlasuk & A.I. Mokyi. Lviv: Apriori, 836.

10. Dubov D.V. (2015). Geopolitical rivalry in cyberspace as a factor of influence on

the national security Ukraine. Manuscript. Kyiv: The National Institute for Strategic Studies, 31

11. Calinescu T.V. (2015) Democratic mechanism of self assistant's socio-economic transformation of society. Time Description of Economic Reform. 3, 69 – 74.

12. Ukraine in the world rating (2015). Bulletin. Right to know everything about taxes and collections. 45, December, 44 - 47.

13. Kushniruk B. (2016). How to reform, when and why. Tax puzzle for Cabinet of Ministers. Solidarity. 4, April, 6.

14. Hunder A. (2016) "In the past, the church was responsible for society. Now business is taking on this responsibility." The Ukrainian Week. 4 (98), April, 27 – 29.

15. Concise Oxford English Dictionary. Eleventh edition (revised) (2009). New York: Oxford University Pr. Orlova, T.V. (2006). History of the modern world. Training textbook. Kyiv: Knowledge, 551.

16. Kozyk V.V. & Sidorov U.I (2011). Application of biophysical models in a practical economy. Lviv: Printed Lviv Polytechnic, 180.

Калинеску Т. В.

Методологія адаптації демократических механізмів самообеспечення соціально-економічних трансформацій общества

Раскрыты концептуальные подходы к методологии и принципы адаптации механизмов самообеспечения социально-экономических трансформаций общества. Подчеркнуто, что процессы глобализации и интеграции выдвигают требования к странам быть социально ответственными за намерения координировать свои действия и адаптировать экономику относительно мировых социально-экономических трансформаций. Доведено, что одним из основных показателей оценки эффективности осуществления социально-экономической политики, обосновывающих необходимость осуществления трансформаций в украинском обществе, – является место государства в мировых рейтингах. Рекомендовано демократические механизмы самообеспечения ориентировать на соответствие национальной идее, направленной на построение гражданского общества и создание морально здоровой украинской нации.

Ключевые слова: методология, адаптация, демократический механизм, самообеспечение, социально-экономическая политика, трансформация, рейтинг, меняющиеся условия, среда, общество, нация.

Calinescu T.

Methodology of adaptation the democratic mechanisms of self-providing to socio-economic transformations of society

It was exposed conceptual going near methodology and principles of adaptation of mechanisms of self-providing to socio-economic transformations of society. Author was underlining, that the processes of globalization and integration pull out requirements to the countries to be socially accountable for intentions to coordinate the actions and adapt an economy in accordance with world socio-economic transformations. It is well-proven that one of basic indexes the evaluation of efficiency the realization of socio-economic policy, which grounds the necessity of realization of transformations for Ukrainian society, is there a place of the state in the world rating. The democratic mechanisms of self-providing are recommended to orient on accordance to the national idea, sent to the construction of civil society, creation morally of healthy Ukrainian nation.

Keywords: methodology, adaptation, democratic mechanism, self-providing, socio-economic policy, transformation, rating, changeable terms, environment, society, nation.

Рецензент: Доронина М.С. – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідницького центру індустріальних проблем розвитку НАН України (м. Харків), Україна.

Reviewer: Doronina M. – Professor, PhD of Economic, Leading Scientific Researcher of Research centre for industrial development problems of NAS (Kharkiv, Ukraine).

e-mail: doroninams@mail.ru

*Стаття подана
12.06.2016 р.*

ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТОРГНЕННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті наведено дискурс тлумачення феномену соціально-економічного відторгнення в історичному аспекті, з виокремленням економічних, соціальних та філософських аспектів його трактування. Автором зазначено, що проблема відторгнення знаходить свою актуалізацію саме в сучасності, коли глобалізація загрожує світовій спільноті відкотом від продуктивного принципу до монетаристської в економіці, від плюралістичної системи міжнародних відносин до диктату однополярності в світовій політиці. Визначено, що претензії глобальних фінансових і політичних гравців на затвердження глобального світового порядку приводять до стану загального та глобального відторгнення. Доведено, що порушення традиційних зв'язків – сімейних, національних, трудових, духовних – призводить до знеособлення конкретної людини, що у підсумку відображається в атомізації соціально-економічного розвитку країни в цілому. Запропоновано шляхи уникнення втрати певних ідеалів, соціально-економічного сенсу існування, моральний релятивізм, що стають запорукою подолання проявів відторгненості.

Ключові слова: соціально-економічне відторгнення, ціннісні орієнтири, глобалізація, уникнення, відкрита система, самозабезпечення, мультиплікатор, синергетична взаємодія.

Постановка проблеми. У зв'язку з сучасною парадигмою суспільства споживання, до числа актуальних проблем соціально-економічного просторового розвитку відноситься проблема відторгнення людини, її підпорядкування продуктам матеріальної діяльності. Ці продукти знаходять статус домінування, який панує над людиною. Стрімке поширення відторгнення є показником зміни положення людини в суспільстві. Актуальність даного дослідження пов'язана з можливістю виявити природу виникнення та поширення феномену соціально-економічного відторгнення в контексті процесів сучасної глобалізації.

Осмислення цієї проблеми присвячені численні дослідження, які виражають прагнення тієї чи іншої історичної епохи. Відторгнення як категорія характеризує наявні якості соціально-економічного рівня розвитку суспільства, цінності та людські потреби, саме тому даний напрям дослідження залишається невичерпний та потребує сучасних тлумачень. Крім того проблема відторгнення в умовах глобалізації, в соціально-економічній трактуванні розглянута найменше.

Проблема відторгнення знаходить багато в чому нове звучання саме в сучасності, коли глобалізація загрожує світовій спільноті відкотом від продуктивного принципу до монетаристської в економіці, від плюралістичної системи міжнародних

відносин до диктату однополярності в світовій політиці. Претензії глобальних фінансових і політичних гравців на затвердження глобального світового порядку приводять до стану загального та навіть глобального відторгнення. Порушення традиційних зв'язків – сімейних, національних, трудових, духовних - призводить до знеособлення людини і атомізації соціально-економічного розвитку. Затвердження в масовій свідомості усвідомлення втрати певних ідеалів і сенсу існування, моральний релятивізм і песимізм породжують прояви відторгненості.

Аналіз феномена відторгнення в умовах розмивання ціннісних орієнтирів сучасного суспільства сприяє, по-перше, пошуку нової парадигми соціально-економічного розвитку, що враховує зростаючу роль суб'єктивного фактору в економіці і суспільстві, з одного боку, і внутрішній розлад, духовна криза суб'єкта – з іншого. По-друге, в постіндустріальному суспільстві феномен відторгнення знаходить глобальні масштаби екологічного, виробничо-технологічного, морального і індивідуального порядку. Більш того, феномен відторгнення в контексті світової економіки отримує втілення в протиставленні «золотого мільярда» і решти людства. По-третє, людина постіндустріального суспільства часто втрачає цілісне уявлення про сенс свого призначення, особистісного

існування. Руйнування традиційних соціально-економічних структур, звичних форм суспільного життя, процес відторгнення від впливу на рішення влади, результатів праці, навколишнього світу – все це передбачає необхідність сьогоденного осмислення різних форм відторгнення (соціально-економічного, екологічного, технічного, політичного, морального, глобального).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Феномен відторгнення вперше стає предметом осмислення в німецькій класичній філософії. Проблема відторгнення як питання об'єктивації абсолютного духу в природі і історичному процесі, діяльнісного відносини суб'єкта до об'єкта була однією з центральних у філософії Г.Ф. Гегеля [1]. Натомість, К. Маркс в «Економічно-філософських рукописах» [2] визначає в якості вихідного пункту аналізу класових суспільних відносин проблему відторгненої праці.

Протягом ХХ століття соціально-філософська рефлексія проникала в конкретні прояви феномена відторгнення в різних культурах і окремих сферах соціально-економічної дійсності. Значний внесок у дослідження проблеми відторгнення внесла теорія екзистенціалізму, де проблема відторгнення вирішувалася під кутом зору руйнівного впливу на світ людини різних його форм – економіки, техніки, держави, та інше [3]. У М. Бердяєва феномен відторгнення займає центральне місце в осмисленні об'єктивації реальності, в якій людина втратила «ієрархічне місце у всесвіті» [4]. Л. Шестов, вбачаючи коріння відторгнення в логоцентрістському світогляді, вважав, що розум і наука не представляють цінності для особистості і тому роблять її рабом необхідності, а відтак – відторгнутим від власного прояву [5].

Таким чином, проблема відторгнення має певну традицію у вітчизняній і зарубіжній філософії та соціології. Однак економічна складова феномену відторгнення ще й досі недостатньо виокремлена та досліджена. Крім того, в останні десятиліття економічна реальність обернулася новою стороною – поширенням тенденцій глобалізації, що спонукає змінювати ракурс досліджень у вектор економічного осмислен-

ня з урахуванням глобалістики як комплексного наукового напрямку. Глобалізація вивела феномен відторгнення за межі суб'єкт-об'єктних відносин в сфері трудової діяльності - на рівень відносин чинників світової економіки і політики. Це дає підставу визнати еволюцію відторгнення як соціально-економічного феномену сучасності і необхідності нового етапу в його дослідженні.

Метою роботи є змістовний аналіз феномена соціально-економічного відторгнення в контексті поширення сучасних процесів глобалізації.

В основу дослідження покладено принцип розуміння відторгнення як сучасного соціально-економічного феномена. Методологічною підставою дослідження виступає, по-перше, діалектичний метод, що дозволяє виявити внутрішню логіку розвитку феномену відторгнення в зв'язку зі змінною соціально-економічною реальністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домарксистські економічні вчення розглядали категорію «відторгнення» як процес відторгнення свідомості, не виходячи за межі останнього. Так, у Гегеля відторгнення, поряд з категорією заперечення, є основним поняттям, за допомогою якого він представляє метаморфозу розвитку світового духу від «чистого буття» до «абсолютної ідеї» [1]. Однак, вже в концепціях Фейєрбаха відторгнення набуває антропологічного характеру [6, с. 22].

К. Маркс, на відміну від Гегеля, надавав відторгненню іманентного статусу, підкреслюючи тимчасовий, перехідний його характер. Саме К. Маркс пропонує власний, соціально-орієнтований «ракурс» бачення проблеми відторгнення і не менш оригінальний шлях її вирішення. Тобто, їм вперше зроблено аналіз відторгнення як соціально-економічного явища. Джерело відторгнення К. Маркс бачив у зовнішньому чиннику - діяльності, здійснюваній в системі суспільних відносин.

У марксизмі відторгнення виступає в двох значеннях: вузькому і широкому. У першому випадку – як соціально-класове поняття, що розкриває одну з глибинних сторін життя в умовах антагоністичних то-

вариств. У більш широкому значенні - це відторгнення праці. Згідно з К. Марксом, як виникнення відторгнення, так і його подолання носить закономірний характер [2]. Усунення відторгнення, за трактуванням К. Марксу, можливо на основі соціальних перетворень і революційної трансформації суспільства.

Проблематика соціально-економічного відторгнення органічно увійшла в розробку теми відторгнення в сучасних дослідженнях, зокрема і авторських [7, с. 103-107] в контексті розробки методології економічного обґрунтування причин відторгнення в різноманітних його аспектах.

Сучасна епоха за багатьма параметрами різко відрізняється від попередніх епох і, перш за все, тим, що до традиційних соціально-економічних проблем існування людини додається принципово новий аспект – глобалізація та її наслідки.

Сьогодні дуже чітко простежуються тенденції до технологічної, економічної, фінансової та організаційної інтеграції в планетарному масштабі. Глобалізація супроводжується тенденцією до соціально-економічного нівелювання будь-яких цивілізаційних структур. Тому глобалізація тягне за собою нову ситуацію існування людини. Однак, сучасна форма глобалізації породжує і нарощує глибинні протиріччя. Глобалізація несе в собі чимало позитивних рис, відкриває безмежні можливості для зростання продуктивності праці і ефективності виробництва, оптимального розподілу праці в масштабі планети, підвищенню рівня життя основної маси населення, інтеграції всіх видів телекомунікаційних та інформаційних послуг в єдині корпоративні, територіальні, загальнонаціональні та загальносвітові мережі.

Однак, всі позитивні характеристики глобалізації супроводжуються і негативними її особливостями. Швидкість, з якою відбуваються в сучасному світі технологічні прориви, може в найкоротші терміни перетворити новітній винахід в застарілий і непотрібний. Не кожна країна може вважати себе частиною нової загальносвітової системи, заснованої на швидкому переміщенні капіталу, нової інформаційної відк-

ритості світу, комунікаційному зближенні, але практично всі держави (як і промислові компанії) перебувають під тиском, бо вони повинні адаптуватися до викликів глобалізації.

Іншими словами, глобалізація створює широкий ряд переваг для одних країн і одночасно загроз для інших. На даному етапі розвитку суспільства посилюються процеси соціальної нерівності і зростання бідного населення, зростає нерівномірність в розподілі економічних, інформаційних і енергетичних ресурсів на користь розвинених країн, в той час як демографічний вибух переживають зовсім інші, країни, що розвиваються.

В умовах сучасної мінливої соціально-економічної реальності складається система всесвітньої гегемонії в економіці окремих, перш за все, розвинених країн (нова якість ринку, грошей, капіталу). Глобалізація дає новий імпульс країнам, що концентрує у себе фундаментальні та прикладні дослідження, передові виробничі та інформаційні технології. Проте, слаборозвинені країни не в змозі не тільки створювати нові технології, але і використовувати вже наявні науково-технічні досягнення.

Жодна велика соціально-економічна проблема не може бути сьогодні продуктивно розглянута поза контекстом глобалізації. Глобалізація сучасного життя стає не просто деяким зовнішнім фоном, а й найважливішим практичним чинником змін життя в будь-якій країні в новому тисячолітті. Глобалізація ставить питання про збереження не тільки природи, соціально-економічних відносин, а й проблему самовиживання відкритих систем.

Однією з найнебезпечніших соціально-економічних проблем у світовому масштабі є поглиблюється диференціація передових і відсталих, багатих і бідних країн і народів. Бідність в країнах третього світу змушує їх у все більшій мірі долати її за рахунок знищення екологічних ресурсів. Глобалізація докорінно змінює звичні стереотипи. У світі, де немає таких жорстких національних кордонів, бідність набуває глобального масштабу.

Наслідком глобалізації є тенденції і процеси ерозії національних кордонів і

ступеня взаємодії і взаємозумовленості життя людських суспільств. Перемішування рас і народів в процесі глобалізації вже призводить в сучасному світі до того, що в окремих регіонах, деяких країнах «титульні нації» перестають бути переважаючими, що створює ґрунт і потенційну загрозу для етнічних конфліктів.

Процеси глобалізації та інтеграції внесли серйозні зміни в розвиток людства, поступовий рух країн і континентів. При цьому ступінь індивідуально-особистісного вибору людиною соціальної спільності, найбільш близькою для нього, зростає. У сучасному суспільстві реалізуються тенденції зміни цінностей. При цьому, трансформується не тільки образ людського світу, але і ставлення ним до ціннісних орієнтирів.

Одним з вирішальних умов розвитку сучасного суспільства в умовах трансформації ринкової системи сучасного світу стає людський фактор. В результаті гри ринкових сил в умовах глобалізації в учасників цієї боротьби і їх конкурентів, з одного боку, виникає страх, пов'язаний з постійним відчуттям того, що їх робоче місце і благополуччя можуть бути втрачені раптово під впливом економічних, соціальних, політичних та інших чинників. З іншого боку, людина ринкової системи орієнтується в основному на накопичення кількісних показників, часто на шкоду власному духовному розвитку.

Вибір і здійснення найбільш значимої діяльності індивідом, в контексті масової культури, піднімає її соціальний рейтинг, як у власних очах, так і в очах оточуючих. Людина ототожнюється іншими людьми з тим видом діяльності, яким вона займається. Іншими словам, цінний для соціуму не сама людина, а та лише та діяльність, яку вона здійснює.

Як результат цього, людина досить часто відчуває себе «функцією», яка існує в суспільстві і цікава суспільству лише як своєрідний автомат із задоволенням певних чийось потреб. У цьому сенсі можна говорити про тотальне або «загальне» соціально-економічне відторгнення.

Сьогодні поширення і використання інформації стає не тільки визначальним в

економічній сфері, а й впливає на всі інші галузі соціально-економічної діяльності та на соціальну стратифікацію. Поширення нових інформаційних технологій, радикально змінює не тільки можливості отримання інформації, а й впливає на середовище проживання людини. Сучасна ситуація дає якісно іншу модель світоустрою. Світова спільнота переживає сьогодні складний, суперечливий етап глобалізації суспільних процесів.

Більшість дослідників виділяє два аспекти глобалізації: з одного боку, універсалізація та гомогенізація життєвого світу, відданість спільним культурним цінностям. З іншого - природно зростає взаємозв'язок, інтеграція окремих форм суспільного життя, головним наслідком якої є розмивання державних кордонів під напором транснаціональних управлінських структур, міждержавних органів та громадських об'єднань.

Отже, під впливом процесів глобалізації формується єдиний, цілісний універсальний соціум. Ще й до тепер досить складно уявити масштабні наслідки глобалізації. Зрозуміло, що глобалізацію не можна розглядати в статистиці, це тривалий процес з незаданій динамікою в розвитку. Крім того, поряд з позитивними тенденціями глобалізації, процес далекий від завершення і суперечливий, він несе в собі і негативні, перетворюючись в глобалізм, який кидає виклик, в тому числі, національної та державної самобутності.

На зміну стійкою геополітичній структурі світу прийшов період перманентної нестабільності, викликаній прагненням деяких держав встановити новий світовий порядок, який би відрізнявся яскраво вираженою однополярністю, нав'язуванням волі окремої групи промислово розвинених країн всім іншим державам і народам.

Спроби вестернізації країн і народів, що володіють власною національно-культурною ідентичністю, в умовах небувалої за масштабом експансії північноатлантичної цивілізації по всьому світу, зустрічають з їхнього боку природний відсіч. Власну ідентичність, помірний ізоляціонізм ці країни розглядають як неодмінні

умови модернізації, на основі місцевих суспільно-культурних традицій, історично досягнутих морально-етичних цінностей.

Глобалізація продукує досить суперечливу ситуацію. В цих умовах найважливішим фактором розвитку для всіх країн в процесі глобалізації є збереження національної ідентичності та національних пріоритетів. Знижуючи бар'єри між суверенними державами, глобалізація в той же час трансформує внутрішню потребу цінності самотності, специфіки, неповторності кожної об'єднаного «одиниць».

У сучасному світі чітко спостерігаються зворотні інтеграції процеси - зростання національної самосвідомості, відродження прагнень до зміцнення державності в межах національних кордонів. Інтернаціоналізація світового економічного простору супроводжується вибуховою хвилею націоналізму, локальних конфліктів. Тобто, в умовах наростання конфліктного потенціалу регіонів глобалізація стає не тільки фактором геополітичного впливу, але і необхідним засобом компенсації загроз національній безпеці будь-якої країни.

Глобалізаційні процеси на сучасному етапі розвитку поки не розкрили повністю свій потенціал. В умовах глобалізації відбуваються корінні і стрімкі зміни історичних констант, дуже складні і суперечливі процеси ціннісних трансформацій. Глобалізація не тільки відкриває нові горизонти перед людською спільнотою, а й сприяє пошуку позитивних альтернатив і виробленні історично перспективних варіантів у розвитку людства.

Виклики і проблеми глобалізації мають загальний фокус і концентруються навколо питання людського виміру та самого процесу глобалізації, і майбутнього глобального суспільства. Світова спільнота виявилася на сьогодні в ситуації альтернативних рішень і вибору, який ще треба зробити.

Висновки та напрями подальших дослідження. Соціально-економічне від-

торгнення є історично зумовленим феноменом, витоки якого були закладені в капіталістичному способі виробництва. В умовах глобалізації соціальний спектр феномену відторгнення розширюється, включаючи, крім економічного, політичне, культурне і духовне відторгнення. Різні форми прояву відторгнення свідчать про його багатогранності і багатовимірності, демонструють потенційний і актуальний стан відторгнення людини в його діяльності, коли людина перетворюється на механізм, а продукт її творіння - в самостійну силу, панівну над людиною та навіть ворожу їй. Через феномен відторгнення можливо характеризувати різні рівні відторгнення і розглядати їх в синергетичному взаємозв'язку, цілісності, а також досліджувати проблеми життєдіяльності людини в комплексі.

Різні підстави відторгнення обумовлюють і різні його рівні і форми його прояву. Саме опанування соціально-економічного відторгнення в різні періоди розвитку суспільства свідчить про те, що відторгнення має певні константи, однак при цьому змінює свої властивості. Відторгнення може бути як одиничним, локальним так і тотальним. Відторгнення як категорія багатовимірна, вона має безліч форм свого прояву, які видозмінюються разом зі зміною суспільства, знаходячи щоразу іншу форму, але зберігаючи свою сутність.

Зміст соціально-економічного відторгнення, форми його прояву впливають із сутності людини, яка проявляється, принаймні, на трьох рівнях природному (біологічному), соціальному (колективному) і особистісному (індивідуальному). Виходячи з цього, можна говорити і про різні рівні відторгнення: природний, соціальний, індивідуальний.

Соціально-економічне відторгнення виступає сьогодні як універсальна і багатогранна категорія, що охоплює широкий спектр соціальних, економічних, психологічних процесів і станів, що характеризують відношення людини з людиною, суспільством і світом. Відторгнення в

сучасному суспільстві набуло менш жорсткі та витончені форми, при цьому ліквідація одних форм відторгнення не означає його усунення, формуються нові форми, до того невідомі суспільству.

Подолання відторгнених станів залежить від економічних можливостей, якими володіють окремі люди, групи, соціальні страти суспільства, людство в цілому. Межі таких можливостей в кожен даний період історії визначаються станом знань, техніки і характером, рівнем організації соціального і економічного життя суспільства.

Отже, в умовах глобалізації сучасного світу феномен соціально-економічного відторгнення зазнає трансформації. Місце людини в процесі глобалізації змінюється настільки швидко, що призводить до переоцінки традиційних соціальних цінностей та економічних переваг. Тенденції сучасної глобалізації досить суперечливі, але негативні наслідки глобалізації наразі не наводять приклади фатального характеру. Саме тому конгруентність цивілізації і гуманізації в контексті глобалізації цілком можлива і це може бути оптимальним шляхом до прогресу з урахуванням видозмін феномену відторгнення.

Література

1. Гетель Г. В. Ф. Основи філософії права або природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. — К. : Юніверс, 2000. — С. 17.
2. Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года и другие ранние философские работы / К. Маркс . — М.: Академический проект, 2010. — 330 с.
3. Cooper David E. Existentialism: A Reconstruction (2nd). Oxford, UK: Blackwell, 1999. — 231 p.
4. Бердяев Н. А. Философия неравенства. Письма к недругам по социальной

философии. — Париж: YMCA-Press, 1990. — 231 с.

5. Исцеление для неизлечимых: Эпистолярный диалог Льва Шестова и Макса Эйттингона / Сост., подг. текста В. Хазана, Е. Ильиной; вст ст. и ком. В. Хазана. — М.: Водолей, 2014. — 280 с.

6. *Wartofsky Marx W.* Feuerbach Cambridge University Press, 1977. — 202 p.

7. Лихоносова Г.С. Роль соціодинаміки в тенденціях соціально-економічного відторгнення / Г. С. Лихоносова // Журнал економічних реформ. — 2016. — № 1(21). — С. 103 – 107.

8. Камю А. Избранное: Сборник / Сост. и предисл. С. Великовского. — М.: Радуга, 1988. — 464 с.

References

1. Hegel, G. V. F. (2000). Basics philosophy of law or natural law and gosudarstvovedenie. Translate with Osadchuk R. and M. Kushnir. Kyiv: Universe, 17.
2. Marx, K. (2010). Economic and Philosophical Manuscripts of 1844 and other early philosophical works. Moscow: Academic Project, 330.
3. Cooper, David E. (1999). Existentialism: A Reconstruction (2nd). Oxford, UK: Blackwell, 231.
4. Berdyaev, N.A. (1990). Philosophy of inequality. Letters to the enemies of Social Philosophy. Paris: YMCA-Press, 231.
5. Khazan, V. & Ilina E. (2014). Healing for incurable: epistolary dialogue Lev Shestov and Max Heytingona. Moscow: Aquarius, 280.
6. Marx, W. Wartofsky. (1977). Feuerbach Cambridge University Press, 202.
7. Likhonosova, G. (2016). Sociodynamics role in socio-economic trends excludion. Time description of economic reforms, 1 (21), 103 – 107.
8. Camus A. (1988). Favorites: Collection / Comp. and foreword. C. Velikovsky. Moscow: Rainbow, 464 p.

Лихоносова А. С.

Феномен социально-экономического отторжения в контексте современной глобализации

В статье приведены дискурс толкование феномена социально-экономического отторжения в историческом аспекте, с выделением экономических, социальных и философских аспектов его трактовки. Автором отмечено, что проблема отторжения находит свою актуализацию именно в современности, когда глобализация угрожает мировому сообществу откатом от продуктивного принципа к монетаристской в экономике, от плюралистической системы международных отношений к диктату однополярности в мировой политике. Определено, что претензии глобальных финансовых и политических игроков на утверждение глобального мирового порядка приводят к состоянию общего и глобального отторжения. Доказано, что нарушение традиционных связей – семейных, национальных, трудовых, духовных – приводит к обезличиванию конкретного человека, в итоге отражается в атомизации социально-экономического развития страны в целом. Предложены пути предотвращения потери определенных идеалов, социально-экономического смысла существования, моральный релятивизм, что становятся основой преодоления проявлений видторгненности.

Ключевые слова: социально-экономическое отторжение, ценностные ориентиры, глобализация, предотвращение, открытая система, самообеспечение, мультипликатор, синергетическое взаимодействие.

Likhonosova G.

The phenomenon of social and economic exclusion in the context contemporary globalization

The article presents the discourse interpretation of the phenomenon of social and economic exclusion in historical perspective, of distinguishing economic, social and philosophical aspects of his treatment. The author stated that the problem of rejection finds its actualization is nowadays, when globalization threatens the world community of productive setback to the principle of monetarist economy, pluralistic system of international relations to the dictates of unipolarity in world politics. Determined that claims global financial and political players in the global world order approving leads to a state of general and global rejection. We prove that the violation of traditional ties - family, national, human, spiritual - leads to the depersonalization of the individual that shows up in the atomization of social and economic development of the country. Ways to avoid the loss of certain ideals, social and economic meaning of existence, the moral relativism that are key to overcoming manifestations vidtorhnennosti.

Keywords: social and economic exclusion, values, globalization, avoiding open system, self-multiplier, a synergistic interaction.

Рецензент: Ходаківський Є. І. – доктор економічних наук, професор кафедри «Економічної теорії та інтелектуальної власності» Житомирського національного агроекологічного університету, м. Житомир, Україна.

Reviewer: Khodakivskiy E. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of Economics theory and intellectual property Department Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr, Ukraine.

e-mail: ecos@znau.edu.ua

Стаття подана
13.06.2016 р.

БАЗОВІ ДЕФІНІЦІЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто соціальні та економічні аспекти формування кадрової політики підприємства через взаємозв'язок соціального, інтелектуального та людського капіталів. Визначені напрями розробки кадрової політики. Встановлено співвідношення між соціальним, людським та інтелектуальним капіталом підприємства та їх взаємодію. Узагальнено підходи до трактування людського, інтелектуального та соціального капіталів, які є взаємопов'язаними, а їх складові в результаті інтеграції стають структурними елементами один одного, мають як спільні, так і специфічні риси. Охарактеризовано процес формування стратегії соціального розвитку підприємства.

Ключові слова: соціальний розвиток, людський капітал, інтелектуальний капітал, соціальний капітал, генерування, капіталізація, перетворення.

Постановка проблеми. Кардинальні зміни останніх десятиліть в національних економічних відносинах потребують глобальних перетворювань й у соціальній сфері. Це, насамперед, стосується суспільної, колективної та індивідуальної поведінки на виробництві. Соціальні протиріччя в колективі підприємства спроможні значно вплинути на фінансово-економічний стан та зменшити очікуваний результат від прийняття стратегічних рішень підприємством. За таких умов людина (колектив) стає ключовим фактором успіху та динамічного розвитку підприємства, як «активний» ресурс підприємства забезпечує використання «пасивних» (матеріальних, фінансових, природних, технічних та ін.) на засадах раціональності та ефективності відповідно до обраної стратегії розвитку. Саме тому питання формування, нагромадження, а головне - використання людського ресурсу, такі актуальні сьогодні, а їх вирішення залежить від кадрової політики підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномасштабним теоретичним і практичним питанням формування та реалізації стратегії соціального розвитку підприємства присвячено наукові праці вітчизняних учених – Н.А. Балтачєєвої, О.О. Коваль, А.П. Міщенко, В.В. Пастухова, П.Ю. Петрова, В.С. Пономаренка, О.М. Тридіда, М.О. Кизима, І.В. Смоліна та зарубіжних вчених – А.М. Петрова, П. Сенге, Є.М. Складар, І.О. Зверковича.

Разом з тим нові економічні мови зумовлюють оновлення соціальних цінностей, установок, які відповідно впливають на зміни у стратегії соціального розвитку.

Необхідність уточнення категоріального апарату формування та реалізації стратегії соціального розвитку набуває актуальності та потребує відокремлення у відносно самостійний предмет дослідження, що і визначає мету даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація кадрової політики поєднує як соціальний, так і економічний аспекти, тому що вони є частинами єдиного динамічного процесу розвитку підприємства, а її ефективність залежить від деталізації та розуміння його дефініцій, визначення пріоритетних відповідно до умов функціонування. Сталий економічний розвиток та посилення конкурентоспроможності підприємства - це очікуваний результат реалізації кадрової політики шляхом ефективного використання соціального, людського й інтелектуального капіталів.

Науковцями кадрова політика підприємства розглядається у широкому та вузькому сенсі [1, с. 35]: 1) сукупність правил і норм, цілей і уявлень, які визначають напрямок і зміст роботи з персоналом; 2) набір конкретних правил, побажань і обмежень у взаєминах людей і організації. Таке розуміння дозволяє стверджувати, що основною метою реалізації кадрової політики є формування додаткових конкурентних переваг підприємства шляхом розвитку соціального, людського та інтелектуального капіталу у контексті визначеної стратегії розвитку підприємства через застосування певних заходів: зниження кількості звільнень з причин незадоволення роботою; розробка та впровадження науково-обґрунтованих методик відбору та наймання працівників; розширення про-

грам ротації та стажування кадрів; удосконалення методик навчання та впровадження новітніх; практика переведення перспективних працівників підприємства на управлінські посади; заходи зі збереження перспективних працівників; своєчасне підвищення кваліфікації та випереджальне навчання та ін.

Водночас при розробці кадрової політики виділяються наступні напрями: підвищення ефективності праці персоналу; соціальної захищеності колективу; підтримання корпоративної культури та лояльності персоналу до підприємства; мотивація персоналу до досягнення місії та цілей підприємства; забезпечення якісних умов праці; підвищення рейтингу підприємства

на ринку праці; створення умов для самоорганізації персоналу та ін.

Щодо понять соціального, людського та інтелектуального капіталу, то вони є досить новими для сучасної економічної науки, перші напрацювання у цьому напрямі з'явилися у другій половині ХХ століття у працях П. Бурдье, Дж. Коулмена, Г. Беккера, Т. Шульца, С. Кузнеця, Л. Едвінсона, Л. Меллуні, серед відомих вітчизняних економістів - О. Кендюхов, О. Малишко, В. Базилевич, Н. Гавкалова та ін.

Відповідно до мети дослідження необхідно визначити співвідношення між соціальним, людським та інтелектуальним капіталом підприємства та їх взаємодію (рис. 1).

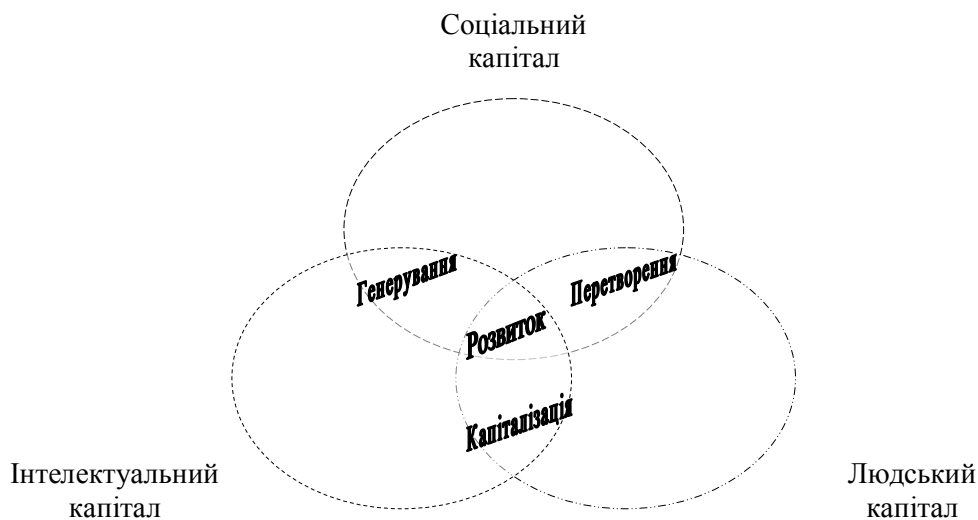

Рис. 1. Схема взаємодії соціального, людського та інтелектуального капіталів підприємства

Джерело: розроблено автором

Як бачимо з рис. 1 кожен з капіталів є складовою іншого та взаємодіє один з одним через такі процеси як генерування, перетворення, капіталізація.

Генерування передбачає народження, виробництво, відтворення, створення та збудження, що проявляється при взаємодії між соціальним та інтелектуальним капіталами через такі складові як програмне забезпечення, організаційну структуру, ко-

рпоративну культуру, креативне мислення та соціальну відповідальність.

Процес перетворення відбувається при взаємодії людського та соціального капіталів – передбачає суттєві зміни форми та властивостей, що проявляється через такі складові: мотивація, соціальні норми, етичні принципи, загальна культура, мобільність та ін.

Що стосується капіталізації, то її основною властивістю є перетворення засобів в додатковий капітал, а реалізується цей процес через наступні складові людського та інтелектуального капіталів: знання, навички, уміння, здібності, таланти, креативне мислення та ін. Необхідно зазначити, що кожен з означених процесів призводять в кінцевому підсумку до розвитку відповідного виду капіталу.

Розглянемо більш детально визначення та складові соціального, людського та інтелектуального капіталів. Так, П. Бурдє трактує соціальний капітал як соціальні зв'язки, які можуть виступати ресурсом отримання вигод [2, с. 60-75]. Ф. Факуяма [3, с. 45] визначає соціальний капітал як певний потенціал суспільства або його частини, що виникає як результат наявності довіри між його членами. Але найбільш цікавим є погляд Дж. Коулмена, який розглядав соціальний капітал як потенціал взаємної довіри і взаємодопомоги, що виникає у відносинах між людьми, а також, що соціальний капітал виробляє людський капітал [4, с. 122-139].

Категорія «людський капітал» формувалась поступово і трактувалась спочатку як інтелект, здоров'я, знання, навички, якісна і продуктивна праця, якість життя. Подальші дослідження дозволили розширити визначення – інтенсивний продуктивний чинник економічного розвитку, розвитку суспільства і сім'ї, що включає освічену частину трудових ресурсів, знання, інструментарій інтелектуальної й управлінської праці, місце існування і трудової діяльності, що забезпечують ефективно і раціональне функціонування людського капіталу, як продуктивного чинника розвитку [5, с. 26-29].

Беккер Г. одним з перших переніс поняття людського капіталу на мікрорівень і визначив його як сукупність навичок, знань і умінь людини [6, с. 9-49]. У теоретичному аспекті слід розрізняти поняття «людський капітал» за трьома рівнями [7]:

- на особистому – знання та навички, які людина сформувала шляхом вкладення коштів в здобуття освіти, професійної підготовки, практичного досвіду і завдяки

яким вона може надавати цінні виробничі послуги, здійснювати кваліфіковану працю;

- на мікроекономічному – сукупна кваліфікація та професійні здібності всіх працівників підприємства, сформовану внаслідок вкладання коштів у навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовку, удосконалення умов праці і відпочинку;

- на макрорівні – включає накопичені вкладення в такі галузі діяльності, як освіта, професійна підготовка і перепідготовка, служба профорієнтації та працевлаштування, оздоровлення, соціальних гарантій та забезпечення тощо, є суттєвою частиною національного багатства країни.

Узагальнення підходів до трактування «людського капіталу» дозволило дійти висновку, що він має статичний характер, що визначається на певний момент часу та характеризує як «сукупність», «відповідний стан», «накопичення».

Інтелектуальний капітал – вартість сукупності наявних інтелектуальних активів, зокрема, інтелектуальної власності, природних і придбаних інтелектуальних здібностей і навичок, а також накопиченої бази знань і корисних відносин з іншими суб'єктами [8, с. 38]. Результатом поєднання інтелектуального і людського капіталів є формування інтелектуальної складової людського капіталу, яка проявляється через реалізацію людиною її творчих здібностей, креативного способу мислення, дотримання моральних цінностей, культури праці та ін.

Інтелектуальний капітал підприємства – сукупність інтелектуальних ресурсів (матеріальних і нематеріальних) і здатностей до їх реалізації, що визначають спроможність підприємства розвиватись на основі інформації і знань [9, с. 35-42].

Отже, соціальний, людський і інтелектуальний капітали є взаємопов'язаними, в результаті чого їх частини в результаті інтеграції стають структурними елементами один одного, а також мають спільні риси: невіддаленість від свого носія – людини, довгостроковість користування, потреба в інвестиційних витратах, можливість морального старіння, збільшення у процесі використання. Але при цьому слід вказати на специфічні риси, притаманні тільки

конкретному виду капіталу: так, для соціального капіталу – втілюється не в певних об'єктах або суб'єктах, а в соціальних відносинах та не являється власністю суб'єкта, що його використовує. Людський капітал втілюється в певних об'єктах, на стадії використання його можливо тільки орендувати, він не є власністю підприємства. Для формування інтелектуального капіталу необхідні певні обсяги інвестиційних витрат, має і матеріальну форму у вигляді патентів, ліцензій, товарних знаків, технічного та програмного забезпечення, організаційної структури.

Перетворення людського капіталу в інтелектуальний можливо за умов впровадження інструментів стратегічного управління, тобто розробки та реалізації стратегії соціального розвитку підприємства.

Також важливим є визначення стратегії соціального розвитку та соціальної політики підприємства. Так, під стратегією соціального розвитку слід розуміти – сукупність рішень, що визначають тип і структуру колективу працівників, а також характер взаємодії з його акціонерами [10, с. 28-32].

Слід зазначити, що соціальні принципи знаходяться у тісному зв'язку з місією підприємства, тобто його соціально-історичним призначенням: сутністю діяльності, суспільною потребою у виготовленні продукції (послуг). Відповідно соціальні норми та стандарти визначаються техніко-економічними характеристиками діяльності підприємства. Також, на формування стратегії соціального розвитку впливає і наявний соціальний ресурс підприємства, що переважно має економічне вираження – забезпечення соціальних гарантій працівникам неможливе без фінансового забезпечення.

Тісний зв'язок між соціальним та фінансовим забезпеченням Коваль О.О. характеризує таким чином [11, с. 185-189]: потреба в плануванні соціального розвитку визначається тим, що збільшення соціальних витрат підприємства відображається в збільшенні особистого доходу працівників та більш сприятливих умовах роботи, які є додатковим стимулом для підвищення

продуктивності праці і, як наслідок, підвищення прибутковості підприємства.

Процес формування стратегії соціального розвитку підприємства є складним та проходить три стадії: діагностика рівня соціального розвитку; розробка та реалізація стратегії соціального розвитку підприємства; моніторинг.

Відповідно до першої стадії необхідно визначити зовнішні та внутрішні фактори впливу на стратегію соціального розвитку підприємства: ресурсні можливості підприємства, рівень організаційної структури та лояльності персоналу, мотивація персоналу, тенденції вітчизняного та світового ринку праці, імідж підприємства, соціальна інфраструктура, трудова дисципліна, ініціативність персоналу та ін. Також на першій стадії бажано провести експрес-діагностику рівня соціального розвитку підприємства. Результатом закінчення першої стадії буде створення соціального паспорту підприємства, який включатиме певні розділи: соціальна структура персоналу підприємства, умови праці персоналу підприємства, безпека праці робітників, система компенсацій, соціальних заохочувань, трудову дисципліну, соціальну інфраструктуру, реалізація зовнішніх програм соціальної відповідальності підприємства.

На другій стадії здійснюється: формування цілей щодо підвищення рівня соціального розвитку, визначення та генерування стратегій соціального розвитку, оцінка адекватності стратегії соціального розвитку загальній стратегії підприємства, вибір стратегії соціального розвитку, розробка та впровадження заходів підвищення рівня соціального розвитку відповідно до обраної стратегії, реалізація стратегії соціального розвитку.

Оцінка адекватності стратегії соціального розвитку базується на принципах: тісноти зв'язку із загальною стратегією розвитку підприємства, інноваційності та ініціативності, мотивації персоналу, врахування життєвого циклу підприємства, гнучкості, «самокритичності» (чітке визначення потенційних можливостей), інвестування в розвиток персоналу. Проведена оцінка є підґрунтям для вибору стратегії

соціального розвитку підприємства. Головним важелем в реалізації стратегії соціального розвитку безперечно є заробітна плата працівників.

Остання третя стадія передбачає проведення процедури моніторингу. Моніторинг стратегії соціального розвитку підприємства пропонується розглядати як, систему спостереження й аналізу змін, що характеризується постійністю і регулярністю здійснення. Процес моніторингу, дозволяє надати керівникам підприємств необхідну інформацію в зручній наочній формі з указівкою вузьких місць і переваг обраної стратегії соціального розвитку, що забезпечує своєчасну реакцію на зміну кон'юнктури ринку праці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи викладене можна зробити висновок, що виокремлення стратегії соціального розвитку підприємства як самостійної функціональної стратегії є необхідністю, проголошеною реаліями сьогодення. В умовах соціально-орієнтованої економіки, відчутних інфляційних процесів, особливого значення набуває соціальна захищеність персоналу, мотивація щодо ефективної реалізації загальної стратегії розвитку підприємства, а визначення головних її дефініцій дозволить створити певні умови для виникнення синергетичних ефектів від вдалої управлінської діяльності.

Подальше дослідження повинно бути спрямоване на принципи та критерії щодо розробки стратегій соціального розвитку підприємств, пошук заходів щодо створення можливостей зростання соціального потенціалу та розкриття існуючих резервів в діяльності підприємств.

Література

1. *Грещак М. Г.* Внутрішній механізм підприємства : [навч. посібник] / М.Г. Грещак. – К. : КНЕУ, 2001. – 228 с.
2. *Бурдье П.* Формы капитала : [Электронный ресурс] / П. Бурдье // Экономическая социология. – 2002. – № 5. – Т. 3. – С. 60-75. – Режим доступа : <http://www.ecsoc.mssec.ru>.

3. *Фукуяма Ф.* Доверие : социальные добродетели и путь к процветанию : [пер. с англ.] / Ф. Фукуяма. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730, [6] с.

4. *Коулман Дж.* Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122 – 139.

5. *Корчагин Ю. А.* Широкое понятие людского капитала : [науч. издание] / Ю.А. Корчагин. – Воронеж : ЦИРЕ, 2009, с. 356.

6. *Becker G.* Human Capital / G. Becker // Journal of Political Economy. – 1962. – № 10. – Р. 9-49.

7. *Новоїтенко, І. В.* Економічна сутність та механізм формування людського капіталу / І. В. Новоїтенко, О. Б. Лазаренко // Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у ХХІ столітті : програма і матеріали 77 міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів, 11-12 квітня 2011 р., Київ. – К. : НУХТ, 2011р. – Ч. 3. – С. 101-102.

8. *Леонтьев Б. Б.* Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б. Б. Леонтьев. – М. : Издательский центр «Акционер», 2002. – 200 с.

9. *Ілляшенко С. М.* Інноваційний менеджмент : [підручник] / С.М. Ілляшенко. – Суми : ВТД – Університетська книга, 2010. – 334 с.

10. *Балтачєєва Н.А.* Особливості формування стратегії соціального розвитку підприємства в сучасних умовах / Н.А. Балтачєєва // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – №4. – Т.2. – С. 28–32.

11. *Коваль О.О.* Удосконалення планування соціального потенціалу підприємства / О.О. Коваль // Прометей. – 2008. – №3 (24). – С. 185–189.

References

1. *Hreschak, M.G.* (2001). The internal mechanism of the enterprise : a tutorial. Kyiv : KNEU. 228.
2. *Bourdieu, P.* (2002). Forms capital. Economic sociology, 5, 60–75.

3. *Fukuyama, F.* (2004). Trust: social virtue and the path to prosperity. Moscow: "Ermak", 730.

4. *Coleman, J.* (2001). The social and human capital. Public Sciences and modernity, 3, 122–139.

5. *Korchagin, Yu. A.* (2009). Broad notion of human capital. Voronezh : ZIRA, 2009, 356.

6. *Becker, G.* (1962). Human Capital. Journal of Political Economy, 10, 9-49.

7. *Naboichenko, I. V., Lazarenko, A. B.* (2011). Economic nature and the mechanism of human capital formation. Scientific achievements of young people – problem-solving power of humanity in the XXI century : program and materials 77 international sci-

entific conference of young scientists, post-graduates and students. Kiev: NUFT, 3, 101-102.

8. *Leontiev, B. B.* (2002). Price of intelligence. Intellectual capital in the Russian business. Moscow : Publishing center «Shareholder», 200.

9. *Illyashenko, S. M.* (2010). Innovation management : a tutorial. Sumy : Unversites book, 334.

10. *Baltacheeva, N. A.* (2008). Features of formation of strategy of social enterprise development in modern conditions. Bulletin of Khmelnytsky national University, 2, 28-32.

11. *Koval, A. A.* (2008). Improving the planning of social potential of an enterprise. Prometheus, 3 (24), 185-189.

Ушенко Н. В., Кушал И. Н.

Базовые дефиниции стратегии социального развития

Рассмотрены социальные и экономические аспекты формирования кадровой политики предприятия через взаимосвязь социального, интеллектуального и человеческого капиталов. Определены направления разработки кадровой политики. Установлено соотношение между социальным, человеческим и интеллектуальным капиталом предприятия и их взаимодействие. Обобщены подходы к трактовке человеческого, интеллектуального и социального капиталов, которые являются взаимосвязанными, а их составляющие в результаты интеграции становятся структурными элементами друг друга, имеют как общие, так и специфические черты. Охарактеризован процесс формирования стратегии социального развития предприятия.

Ключевые слова: социальное развитие, человеческий капитал, интеллектуальный капитал, социальный капитал, генерирование, капитализация, преобразование.

Ushenko N., Kushal I.

The basic definition of strategy of social development

Examines the social and economic aspects of formation of personnel policy of the enterprise through the interrelation of social, intellectual and human capital. It identifies directions of development of personnel policy. The relationship between social, human and intellectual capital of the enterprise and their interaction. Generalized approaches to the interpretation of human, intellectual and social capital that are interrelated and their components in the results of the integration become structural elements to each other, have both common and specific features. Described the process of formation of strategy of social development of the enterprise.

Keywords: social development, human capital, intellectual capital, social capital, generating, capitalization, conversion.

Рецензент: Труніна І. М. – доктор економічних наук, професор кафедри «Економіка» Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук, Україна.

Reviewer: Trunina I. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of Economy Department Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk, Ukraine.

e-mail: secr@kdu.edu.ua

Стаття подана
13.06.2016 р.

УДК 332 (470.6)

БЕЛЯЕВ А. А.

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ВОЛГОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ РОССИИ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье рассмотрены тенденции инвестирования в Волгоградской области, определены основные направления модернизации инвестиционной стратегии региона. Автор отмечает, что одна из стратегических задач для области сегодня – формирование эффективной системы привлечения инвестиций и сопровождения инвестиционных проектов на территории региона, увеличение объема привлекаемых инвестиций, направленных на реализацию проектов в приоритетных направлениях хозяйствования, создание сопутствующей инфраструктуры, согласно стандарту АСИ. Результатом модернизации инвестиционной стратегии должно стать вхождение Волгоградской области в тридцатку лучших регионов Российской Федерации для ведения бизнеса, согласно рейтингам ведущих аналитических агентств и институтов развития.

Ключевые слова: Волгоградская область, инвестиции, инвестиционный климат, инвестиционные проекты, стратегия, модернизация.

Постановка проблемы. Модернизация инвестиционной стратегии способствует повышению качества жизни населения Волгоградской области (староиндустриального региона Южного федерального округа России), эффективному развитию реального сектора экономики, модернизации регионального социально-экономического комплекса, росту конкурентоспособности отечественных товаров, работ и услуг на российском и мировом рынках [1; 2].

Хорошие результаты инвестирования в развитие бизнеса в промышленности, на транспорте, в сельском хозяйстве, строительстве, на потребительском рынке являются характеристикой взвешенной последовательной политики администрации Волгоградской области, обеспечившей взаимодействие территориальных федеральных органов власти, органов местного самоуправления, предприятий, ученых и общественности [3; 4].

Анализ последних исследований и публикаций. Как теоретические, так и практические аспекты регионального инвестирования нашли отражение в работах ученых и практиков Юга России, в числе которых В.В. Батманова, С.С. Евдокимова, Н.П. Иванов, К.О. Климкова, И.В. Митрофанова, Е.В. Родионова, Е.В. Чепрасов, Л.С. Шаховская и др.

Статистической базой статьи послужили данные интернет-ресурсов: официального портала Губернатора и Администрации Волгоградской области, Инвестиционного портала Волгоградской области, Стратегии социально-экономического развития Волгоградской области до 2020 года и других источников.

Цель статьи – исследовать основные современные тенденции осуществления инвестиционной деятельности в Волгоградской области Южного федерального округа.

Изложение основного материала исследования. Важнейшим приоритетом инвестиционной политики Волгоградской области является обеспечение сбалансированного социально-экономического развития муниципальных образований региона. Сегодня для повышения инвестиционной привлекательности муниципальных образований Волгоградской области проведена модернизация, а именно:

- разработаны инвестиционные паспорта территорий;
- формируются перечни инвестиционных проектов, свободных земельных участков и незадействованных мощностей;
- внедрен стандарт АСИ;
- проводятся семинары с руководителями муниципальных образований Волгоградской области [5; 6].

В ближайшей перспективе планируется оказать содействие муниципальным образованиям Волгоградской области в разработке документов стратегического планирования, которые будут базироваться на комплексном анализе текущего социально-экономического состояния. В дальнейшем использование инструментов регулирования территориальной дифференциации должно способствовать не только решению текущих финансовых проблем муниципальных образований Волгоградской области, но также поддерживать их долгосрочное развитие.

По итогам 2014 г. объем экспорта составил 4,2 млрд долларов США, что на 8,3% меньше, чем в 2013 г., и в два раза больше, чем в 2009 г. Объем экспорта в страны СНГ при этом сократился на 20%, а объем экспорта в страны дальнего зарубежья снизился на 1,4%. При этом объем экспорта в страны дальнего зарубежья больше объема импорта из стран СНГ в 9,4 и больше объема экспорта в страны СНГ в 2 раза [7; 8].

В 2014 г. наибольшие объемы экспортных поставок, осуществленных участниками внешнеэкономической деятельности Волгоградской области, приходятся на Италию (37,1% стоимости), Украину (20,4%), Турцию (6,6%), США (3,9%), Азербайджан (3,5%), Нидерланды (2,1%).

По итогам 2014 г. объем импорта составил почти 1,752 млрд долларов США, что на 43% больше, чем в 2013 г., и в 2,6 раза больше, чем в 2009 г. Импорт товаров для волгоградских потребителей в 2014 г. также осуществлялся преимущественно из стран вне СНГ. Объем импорта из стран СНГ при этом снизился на 28%, а объем импорта из стран дальнего зарубежья возрос на 80%.

В 2014 г. наибольшие объемы импортных поставок в Волгоградскую область были осуществлены из Италии (17,7%), Испании (10,3%), Германии (9,7%) и Украины (9,5%). Наибольшую долю в структуре импорта Волгоградской области занимает оборудование, при этом его доля возросла в 2010 - 2014 гг. с 14 до 58% [7; 8].

В 2014 г. в целом по региону объем инвестиций в основной капитал составил более 175 млрд рублей. По сравнению с 2010 г. эта цифра выросла вдвое. Сейчас Волгоградская область занимает третье место в Южном Федеральном округе по объему инвестиционных вложений. Однако этот потенциал задействован не в полной мере, считают эксперты. «Инвестиционная стратегия Волгоградской области на период до 2020 года» содержит ряд важных мероприятий по улучшению инвестиционного климата в регионе [9].

Модернизация стратегии предусматривает создание так называемых «точек роста» за счет реализации крупных инвестиционных проектов. Среди них – строительство предприятия глубокой переработки зерна кукурузы мощностью 133 тыс. тонн в год компанией «НьюБио», создание оптово-распределительного центра для переработки и сбыта сельхозпродукции ООО «Сталинград», реализация проекта по комплексному освоению территории «Родниковая долина» и «АхтубаСитиПарк» и др.

Ключевыми показателями эффективности реализации модернизации к 2020 г. станет рост инвестиций в основной капитал до 319 млрд рублей, создание новых рабочих мест, увеличение производительности труда [10; 11].

В рамках повышения эффективности деятельности организаций региона планируется создать Центр инжиниринга, Центр субконтрактации и Центр импортозамещения. Расширению партнерских отношений волгоградских предприятий с зарубежными странами (ШОС, БРИКС, АТЭС, «Таможенный союз») будет способствовать деятельность Центра поддержки экспорта. Реализацию мероприятий планируется вести за счет средств регионального и федерального бюджетов.

За 2015 г. в Волгоградской области освоено инвестиций 193,3 млрд руб., что в действующих ценах на 5,8% выше уровня 2014 г. В соответствии с Указом Президента РФ от 07.05.2012 № 596 «О долгосрочной государственной экономической политике», показатель «увеличение объема инвестиций к внутреннему валовому про-

дукту» должен быть достигнут к 2018 г. до 27%. В 2014 г. данный показатель составил 26,5%, в 2015 г. – 26% [10–12].

В 2015 г. в соответствии с Постановлением Губернатора Волгоградской области от 05.07.2012г. (в редакции от 04.06.2015г.) № 563 «Об установлении персональной ответственности за практическую реализацию инвестиционных проектов и осуществление электронного мониторинга хода реализации инвестиционных проектов на территории Волгоградской области» установлена персональная ответственность за практическую реализацию 298 инвестиционных проектов. Проекты классифицируются по 3 категориям: приоритетные в ЮФО (4 проекта), имеющие социально-экономическое значение для развития региона (39 проектов) и муниципальных образований Волгоградской области (255 проектов). Общий объем инвестиций по данным проектам составляет более 420 млрд руб., в ходе реализации которых будет создано около 12 тыс. новых рабочих мест [10–12].

В 2015 г. в рамках модернизации стратегии реализовано более 40 инвестиционных проектов, в том числе в сфере промышленности – 10; в сельскохозяйственной сфере – 28 проектов; прочие – 3 проекта. Для сравнения, в 2014 г. было реализовано 6 инвестиционных проектов с общим объемом инвестиций 8,26 млрд рублей: ООО «ИНТЕСМО» – 1,4 млрд руб., ООО Фирма «ЭМПИКС» – 0,68 млрд руб., ООО «Санаторий Эльтон-2» – 0,988 млрд руб., ОАО «РИТЭК» – 2,6 млрд руб., ООО «Агрокомплекс «Волжский» – 1,9 млрд руб., ООО «Волга Индастри» – 1,3 млрд руб.).

В числе крупных проектов, открывшихся в 2015 г., – строительство завода по изготовлению сэндвич-панелей с объемом производства 2000000 кв.м в год», реализуемый ООО «ИЗОПАН РУС». Возведение завода заняло два года, а сумма вложенных инвестиций составила порядка 25 млн евро. Завод предоставляет более 100 рабочих мест жителям Волгоградской области. Это одно из современных

предприятий, являющееся уникальным для строительной отрасли России [10; 12].

Еще один заметный проект – организация производства наноструктурированного гидроксида и оксида магния на ЗАО «НикоМаг», реализуемый ЗАО «НикоМаг» с объемом инвестиций 4,2 млрд руб. [12].

В 2016 г. запланировано к реализации около 40 инвестиционных проектов в различных сферах, в том числе: в промышленности – 16 проектов, сельского хозяйства – 23 проекта, здравоохранения – 1 проект; с объемом инвестиций 295,2 млрд руб.

В 2015 г. была продолжена работа по оказанию инвесторам государственной поддержки в формах, предусмотренных региональным законодательством. От реализации проектов с государственной поддержкой уже идут отчисления в консолидированный бюджет области. Так, за 2014 г. перечислено 1,609 млрд руб.; за 2015 г. – более 2 млрд руб., в 2016 г. планируется получить около 3,981 млрд руб.

В целях создания более благоприятных условий для ведения бизнеса в регионе, в 2015 г. был принят закон Волгоградской области от 30.06.2015г. № 85-ОД «Об установлении критериев, которым должны соответствовать объекты социально-культурного и коммунально-бытового назначения, масштабные инвестиционные проекты, для размещения (реализации) которых земельные участки предоставляются в аренду без проведения торгов», позволяющий инвестору, во-первых, ускорять процесс получения земельных участков, во-вторых, снижать расходы на их приобретение [10; 11].

В целях реализации значимых для региона проектов в 2015 г. между Администрацией Волгоградской области и инвесторами было подписано 5 соглашений о социально-экономическом сотрудничестве на общую сумму свыше 192 млрд руб. (соглашения заключены с ООО «Т2 Мобайл» (ТЕЛЕ2) – 3 млрд руб., ООО «ТОРГОВЫЙ ДОМ «ВСЕОБЩИЙ МИР» – 118,6 млрд руб., ООО «Заречье» – 2,94 млрд руб., ООО «Родниковая долина» – 67,9 млрд руб., ООО «АЕОН Корпорейшен Раша») и

1 соглашение о социально-экономическом партнерстве с ООО «ЕвроХимВолгаКалий» по строительству общественных объектов с объемом инвестиций более 6 млрд руб.

Так, в соответствии с заключенным соглашением от 02.10.2015 г. № С-194/15 о социально-экономическом сотрудничестве между Администрацией Волгоградской области и ООО «Заречье», компанией в 2015 г. создана вся инженерная инфраструктура, необходимая для ввода домов в эксплуатацию. В целях ускоренной модернизации подготовлен план первоочередных мероприятий («дорожная карта»), включающий комплекс мер, необходимых для решения выявленных проблем и достижения установленных показателей эффективности [12]. Сегодня проект «дорожной карты» проходит процедуру публичного обсуждения с представителями делового сообщества, экспертами, предпринимателями и инвесторами.

Государственно-частное партнерство (далее – ГЧП) является одним из наиболее эффективных механизмов привлечения частных инвестиций в государственные проекты. Основным результатом проводимой деятельности стало более активное вовлечение органов исполнительной власти Волгоградской области, органов местного самоуправления и предпринимательского сообщества региона в данную форму взаимодействия.

Кроме того, ведется подготовка к реализации и реализация инвестиционных проектов путем заключения концессионных соглашений в рамках Федерального закона от 21.07.2005 № 115-ФЗ «О концессионных соглашениях», общей суммой более 100 млрд руб. В их числе проекты:

- строительство и эксплуатация автомобильной дороги «Обход г. Волгограда. Южная часть», сметная стоимость строительства объекта составляет около 20 млрд руб.; по этому проекту сегодня комитетом транспорта и дорожного хозяйства Волгоградской области ведется работа в нескольких направлениях по возможности заключения концессионных соглашений: работа с потенциальными инвесторами по вопросу строительства и эксплуатации ав-

томобильной дороги «Обход города Волгограда. Южная часть» в рамках государственно-частного партнерства; прорабатывается вопрос о возможности включения автомобильной дороги «Обход города Волгограда. Южная часть» в Программу деятельности государственной компании «Российские автомобильные дороги» на долгосрочный период до 2020 г.;

- проектирование, создание и эксплуатация имущества для санаторно-курортного лечения на территории Волгоградской области (п. Эльтон); объем частных инвестиций составит 0,5 млрд. руб;

- создание комплексной системы безопасности дорожного движения, обеспечивающей видеоконтроль дорожной ситуации, фотовидеофиксацию нарушений правил дорожного движения, контроль перевозки крупногабаритных и тяжеловесных грузов на территории Волгоградской области; объем частных инвестиций – 23 млрд руб.;

- модернизация систем холодного водоснабжения и водоотведения на территории г. Волгограда, объем частных инвестиций – 58,0 млрд руб.;

- модернизация объектов теплоснабжения, тепловых сетей, централизованных систем горячего водоснабжения, холодного водоснабжения и водоотведения, отдельных объектов таких систем, находящихся в муниципальной собственности г. Волгограда [10–12].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, старопромышленный регион – Волгоградская область – отличается высоким инвестиционным потенциалом и есть хорошие перспективы для дальнейшего увеличения объемов инвестирования. К тому же регион характеризуется умеренным экономическим риском, что обеспечивает условия инвестиционной привлекательности. Примером эффективности проводимой инвестиционной политики является ежегодный рост объемов инвестиций в региональный социохозяйственный комплекс за счет всех источников финансирования. Совершенствование инвестиционной стратегии региона в рамках модернизации общей системы стратегического планирования и

внедрения стандарта, разработанного Агентством стратегических инициатив (Стандарт АСИ) позволит создать более благоприятные условия для привлечения инвестиций в область.

Литература

1. *Батманова В.В.* Тенденции и перспективы развития промышленного комплекса Волгоградской области / В. В. Батманова // Региональная экономика. Юг России. – 2016. – № 1. – С. 43 – 50.

2. *Евдокимова С.С.* Эффективность реализации приоритетных инвестиционных проектов в Волгоградской области / С.С. Евдокимова // Региональная экономика. Юг России. – 2014. – № 4. – С. 92 – 99.

3. *Иванов Н. П.* Изменение инвестиционного климата в регионах ЮФО в 2011-2013 гг. / Н. П. Иванов, Е. В. Чепрасов // Региональная экономика. Юг России. 2013. – № 2. – С. 73 – 78.

4. *Митрофанова И. В.* Управляемое социально-экономическое развитие регионов и округов России: мифы и рефы стратегического менеджмента / И. В. Митрофанова // Менеджмент и бизнес-администрирование. – 2010. – № 4. – С. 62 – 71.

5. *Павлов К. В.* Особенности и факторы модернизации старопромышленных регионов / К.В. Павлов // Региональная экономика. Юг России. – 2014. – № 2. – С. 18 – 25.

6. *Родионова Е.В.* Внедрение стандарта АСИ в регионах ЮФО / Е. В. Родионова // Региональная экономика. Юг России. – 2014. – № 1. – С. 74 – 79.

7. Инвестиционный портал Волгоградской области. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.investvolga.com> (дата обращения 07.04.2016).

8. Итоги совершенствования инвестиционного законодательства Волгоградской области. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.investvolga.com/results/2014_year/Realz_proekt_2014/ (дата обращения 08.04.2016).

9. *Шаховская Л. С.* Внедрение актуальных инструментов модернизации социально-экономического комплекса Волгоградской области как стратегический ресурс развития / Л.С. Шаховская, К. О. Климкова //

Региональная экономика. Юг России. – 2013. – № 2. – С. 79 – 83.

10. Официальный портал Губернатора и Администрации Волгоградской области. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.volganet.ru/> (дата обращения 05.03.2016).

11. Постановление Правительства Волгоградской области от 9 декабря 2013 года № 696-п «Об утверждении государственной программы Волгоградской области «Экономическое развитие и инновационная экономика» на 2014 – 2016 годы». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/410802331> (дата обращения 08.04.2016).

12. Стратегия социально-экономического развития Волгоградской области до 2020 года // Комитет экономики Администрации Волгоградской области. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://economics.volganet.ru/export/sites/economics/folder_2/folder_3/downloads/Strategiya_VO_do_2020_goda.pdf. (дата обращения 07.04.2016).

Referenses

1. *Batmanova, V.V.* (2016). Tendencies and prospects of development of an industrial complex of the Volgograd region. Regional economy. South of Russia, 1, 43-50.

2. *Evdokimova, S.S.* (2014). Efficiency of implementation of priority investment projects in the Volgograd region. Regional economy. South of Russia, 4, 92-99.

3. *Ivanov, N.P. & Cheprasov, E.V.* (2013). Change of investment climate in regions of the Southern Federal District in 2011-2013. Regional economy. South of Russia, 2, 73-78.

4. *Mitrofanova, I.V.* (2010). The operated social and economic development of regions and districts of Russia: myths and reeves of strategic management. Management and business administration, 4, 62-71.

5. *Pavlov, K.V.* (2014). Features and factors of modernization of old industrial regions. Regional economy. South of Russia, 2, 18-25.

6. *Rodionova, E.V.* (2014). Introduction of the standard of Agency strategic initiatives in regions of the Southern Federal District. Regional economy. South of Russia, 1, 74-79.

7. Investment portal of the Volgograd region. From: <http://www.investvolga.com>.

8. Results of improvement of the investment legislation of the Volgograd region. From at: http://www.investvolga.com/results/2014_year/Realz_proekt_2014/.

9. *Shahovskaja L.S. & Klimkova K.O.* (2013). Introduction of actual instruments of modernization of a sotsiokhozyaystvenny complex of the Volgograd region as strategic resource of development. *Regional economy. South of Russia*, 2, 79-83.

10. Official portal of the Governor and Administration of the Volgograd region. From at: <http://www.volganet.ru>.

11. The resolution of the government of the Volgograd region of December 9, 2013 No. 696-p "About the statement of a state program of the Volgograd region "Economic development and innovative economy" for 2014 - 2016"]. From at: <http://docs.cntd.ru/document/410802331>.

12. Strategy of social and economic development of the Volgograd region till 2020. Committee of economy of Administration of the Volgograd region. From at: http://economics.volganet.ru/export/sites/economics/folder_2/folder_3/downloads/Strategiya_VO_do_2020_goda.pdf

Беляев А. А.

Інвестиційні процеси у Волгоградській області Росії: тенденції та перспективи

У статті розглянуті тенденції інвестування у Волгоградській області Росії, визначено основні напрямки модернізації інвестиційної стратегії регіону. Автор зазначає, що одне зі стратегічних завдань для області сьогодні - формування ефективної системи залучення інвестицій та супроводу інвестиційних проектів на території регіону, збільшення обсягу залучених інвестицій, спрямованих на реалізацію проектів в пріоритетних напрямках господарювання, створення супутньої інфраструктури, відповідно до стандарту АСИ. Результатом модернізації інвестиційної стратегії повинно стати входження Волгоградської області Росії в тридцятку кращих регіонів Російської Федерації для ведення бізнесу, згідно з рейтингами провідних аналітичних агентств та інституцій розвитку.

Ключові слова: Волгоградська область, інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційні проекти, стратегія, модернізація.

Belyaev A.

Investment processes in the Volgograd region of Russia: tendencies and prospects

In article investment tendencies in the Volgograd region are considered, the main directions of modernization of investment strategy of the region are defined. The author notes that one of strategic tasks for area today – formation of effective system of attraction of investments and support of investment projects in the territory of the region, increase in volume of the attracted investments directed to implementation of projects in the priority directions of managing, creation of the accompanying infrastructure according to the ASI standard. Inclusion of the Volgograd region to thirty of the best regions of the Russian Federation for business, according to ratings of the leading analytical agencies and institutes of development has to become result of modernization of investment strategy.

Keywords: Volgograd region, investments, investment climate, investment projects, strategy, modernization.

Рецензент: Митрофанова И. В. – доктор экономических наук, профессор кафедры мировой и региональной экономики Волгоградского государственного университета, г. Волгоград, Российская Федерация.

Reviewer: Mitrofanova I. – Professor, PhD of Economics, Professor of World and regional economy Department of Volgograd state university, Volgograd, Russian Federation.

e-mail: mitrofanova@volsu.ru

*Статья подана
13.06.2016 р.*

ЭФФЕКТИВНЫЕ РЕШЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ ВОДОПОТРЕБЛЕНИЯ В КРУПНОМ ГОРОДЕ

В статье на примере Ижевска, являющегося крупным городом, рассматриваются социально-экономические и экологические проблемы водопотребления, а также предлагаются методы и способы их эффективного решения. Анализ существующих проблем в данной сфере и определение направлений ее развития осуществляется с учетом использования методов принятия управленческих решений и определения их экономической эффективности. Особенно важно при этом использовать выявленные этапы процесса разработки решений, ориентированных на использование научных методов. Представлены механизмы и направления повышения надежности работы систем водоснабжения и водоотведения в крупном городе. Осуществлена оценка динамики финансово-экономических показателей развития системы городского водоснабжения, а также предложены мероприятия, реализация которых позволит обеспечить надежное снабжение население крупного города питьевой водой в соответствии с требованиями современных санитарных норм. Рассмотрены также экологические последствия ликвидации складов с токсичными и отравляющими веществами.

Ключевые слова: региональные особенности, управленческие решения на региональном и муниципальном уровнях, социально-экономические и экологические проблемы водопотребления, эффективное решение проблем, крупный город, водопотребление в городе Ижевске.

Постановка проблемы. Принятие эффективных управленческих решений – наиболее ответственная и важная область деятельности региональных и муниципальных органов власти. Подсчитано, что на уровне предприятий и объединений в среднем в год принимается около 300 документально оформленных управленческих решений.

Анализ последних исследований и публикаций. На уровне региона, являющегося субъектом Российской Федерации, исполнительными органами власти в течение года принимается более 900 управленческих решений, а на уровне исполнительных органов местного самоуправления – от 200 до 450 управленческих решений [4].

Использование методов теории принятия управленческих решений имеет большое значение для определения эффективного варианта системы водопотребления в крупном городе [6]. Дальше на примере города Ижевска – столицы Удмуртской Республики, в котором проживает более 700 тысяч человек, рассматриваются различные проблемы водопотребления и водоснабжения населения города, в том числе, чистой питьевой водой. Предложенные методы решения могут быть ис-

пользованы и в других городах и регионах страны.

Россия располагает огромными водными ресурсами и по их запасам, не только объемным, но и удельным, занимает одно из первых мест в мире и первое место в Европе. Общий объем воды только в озерах составляет свыше 106 трл куб. метров. Запасы воды в пресных озерах составляют 25 трл куб. метров, из них свыше 90% приходится на озеро Байкал. Однако проблема загрязнения и истощения водных ресурсов не только в мире, но и в России стоит чрезвычайно остро[7].

Цель статьи. Обоснование мероприятий, связанных с повышением надежности работы систем водоснабжения и водоотведения в крупном городе, причем разработка такого рода мероприятий должна осуществляться с учетом методов теории принятия управленческих решений.

Изложение основного материала исследования. Водные ресурсы - это запасы воды внутренних и территориальных морей, озер, рек, водохранилищ, подземных вод, ледников, прудов, каналов и иного рода поверхностных водоемов, которые согласно российскому законодательству представляют единый государственный водный фонд.

Экономика водных ресурсов как один из молодых разделов экономики природопользования изучает наличие, количество, качество вод по их видам, использование вод на производственные и хозяйственно-бытовые потребности. Это позволяет обеспечить контроль над качеством используемых вод, эффективностью их очистки и сбросом в поверхностные водоемы и почву, а также вводом в действие сооружений по очистке сточных вод и систем оборотного водоснабжения.

Объектами статистического наблюдения по водным ресурсам являются водопользователи различных водных источников, производящих забор воды для промышленного и сельскохозяйственного использования, а также хозяйственно-бытовых, питьевых и иного рода потребностей [5]. Статистическому наблюдению подлежат также залужение земель в прибрежных водоохраных полосах, регулирование русел малых рек и водоемов. Предметом статистического наблюдения являются отдельные предприятия, организации и учреждения всех отраслей экономики независимо от источника водоснабжения и приемников сточных вод.

Обеспеченность запасами водных ресурсов определяется отдельно для поверхностных и подземных вод в объемных показателях. Запасы возобновляемых поверхностных водных ресурсов в расчете на одного человека в России приблизительно составляют 29 тыс. куб. метров, подземных - 2 тыс. куб. метров. Во Франции поверхностные воды составляют 5 тыс. куб. метров, подземные - 0,5 тыс. куб. метров. В Италии подземные воды составляют 2,7 тыс. куб. метров, подземные - 0,2 тыс. куб. метров [2]. В статистике также учитывается количество наиболее крупных водохранилищ, их площадь водосбора и водной поверхности, а при характеристике рек помимо их длины учитываются также объем воды в основном русле и площадь бассейна.

Наличие запаса водных ресурсов характеризуется в натуральных показателях с двух точек зрения:

1. как запасы воды по видам в объемных единицах;

2. как запасы гидроэнергетических ресурсов (оцениваются по среднегодовой мощности течения рек, выраженные в кВт).

Водопотребление учитывается в объемных единицах, причем большое внимание уделяется составу водопотребителей и назначению его использования [1]. Статистическому учету подлежит объем водозабора из природных источников, т.е. количество изъятной воды из поверхностных водоемов и подземных горизонтов для ее дальнейшего использования, сюда же включается вода, получаемая при добыче полезных ископаемых, откачке грунтовых вод при строительстве, а также шахтно-рудничные воды. Не учитывается нецентрализованное изъятие воды населением из колодцев, артезианских скважин и рек. Не является водопотреблением пропуск воды через гидроузлы для шлюзования судов, выработки электрической энергии и поддержание судоходных глубин [3].

Рассмотрим основные социально-экономические и экологические проблемы водопотребления и способы их решения в крупном городе. Осуществлено это будет на примере г. Ижевска, являющегося столицей Удмуртской Республики. Снабжение почти 700 тысяч жителей города Ижевска чистой питьевой водой хорошего качества и в необходимом количестве — основная задача Муниципального унитарного предприятия «Ижводоканал». Качество воды, выходящей из очистных сооружений, соответствует российским нормативам. Другое важное направление деятельности «Ижводоканала», составляющее основу санитарного и экологического благополучия города, — это водоотведение. Комплекс инженерных сооружений и санитарных мероприятий обеспечивают своевременный сбор сточных вод от населения и промышленных предприятий, транспортирование и очистку этих вод перед сбросом в реку Иж.

Предприятие «Ижводоканал» создано для производства продукции в целях удовлетворения общественных потребностей и получения прибыли. Предприятие осуществляет забор сырой воды из источников, очистку ее на очистных сооруже-

ях водопровода, подачу потребителям, прием сточных вод, перекачку их, транспортировку и полную биологическую очистку на очистных сооружениях канализации. Тип продукции: вода и отвод стоков [8].

Таким образом, МУП «Ижводоканал» в своем развитии прошел длительную эволюцию и в настоящее время это крупное предприятие, в сферу деятельности которого входит оказание услуг по водоснабжению и водоотведению предприятиям г. Ижевска и его жителям, обеспечение качества подаваемой воды в соответствии с действующими стандартами, осуществление контроля состояния сточных вод [10]. Оно обеспечивает работу водопроводных и канализационных сетей, насосных станций, очистных сооружений, а также осуществляет ремонт и строительство объектов водопользования и коммунальных услуг.

Состояние водных ресурсов в значительной мере зависит от уровня очистки сбрасываемых сточных вод [12]. Сточные воды - это воды, сбрасываемые после использования в ходе какого-либо процесса и поэтому не представляющие непосредственной ценности для этого процесса. К сточным водам относятся: бытовые и городские воды, однако к ним не относятся охлаждающие воды. Очистка сточных вод - это такой процесс, который обеспечивает соответствие воды установленным нормам качества.

Выделяют три типа очистки:

11. Механическая (первичная) - простая механическая очистка воды от твердых или осаждаемых веществ в сточных водах без биологического воздействия;

12. Биологическая (вторичная) - очистка отфильтрованных сточных вод искусственно регулирующими биологическими процессами с помощью живых организмов, обычно это микроорганизмы;

13. Химическая (третичная) - использование специальных методов, таких, как микрофильтрация, фильтрация и химические процессы, для повышения эффективности биологической

очистки с целью удаления питательных и минеральных веществ [11].

Различают три категории сточных вод, поступающих в поверхностные водоемы:

1. Нормативно или условно чистые - это все виды производственных и коммунальных стоков, которые поступают без очистки в природные водоемы, не ухудшают нормативное качество вод в заданном участке водоема;

2. Нормативно-очищенные - это такие производственные и коммунально-бытовые стоки, которые попадают в поверхностные водные объекты после очистки на водоочистных сооружениях. При этом содержание загрязняющих веществ в таких стоках не должно превышать установленных предельно допустимых сбросов (ПДС);

3. Загрязненные, т.е. недостаточно очищенные воды или вообще без очистки. К ним относятся все промышленно-производственные и коммунальные стоки, включая залповые сбросы с содержанием загрязняющих веществ выше утвержденных ПДК, сбрасываемые в природные водные источники после недостаточной очистки или вообще без очистки. В объем таких вод не входят стоки, направляемые на поля [13].

Проблемы обеспечения населения г. Ижевска питьевой водой нормативного качества и в достаточном количестве стали в настоящее время определяющими, без решения которых невозможно сохранение здоровья населения, улучшение условий деятельности, решение многих социальных проблем, связанных с повышением уровня жизни людей, в т.ч. с развитием жилищного строительства. Новые мощности очистных сооружений водопровода не вводились более трех десятков лет; не проводилась их комплексная реконструкция. До настоящего времени эксплуатируются очистные сооружения 1932 г. строительства [14]. Кроме того, за последние годы заметно ухудшилось качество воды поверхностных источников питьевого водоснабжения. Возможности и резервы барьерных и очистных сооружений в значительной степени исчерпаны, т. к. при про-

ектировании они конструктивно не были рассчитаны на очистку воды такого высокого качества. На действующих сооружениях необходимо строительство как новых дополнительных технологических сооружений, так и модернизация уже функционирующих сооружений.

Канализация является одним из важнейших элементов санитарного благополучия населенных мест. Устройство канализации является крайне важным фактором градостроительства, позволяющим по новому решать вопросы планировки и застройки города [15]. Для соблюдения установленных условий водопользования необходимо постоянное совершенствование существующей технологической схемы очистки сточных вод и контроля за процессом очистки на всех его стадиях.

С целью повышения качества предоставления услуг по водоснабжению и водоотведению, оперативности решения организационно-технических задач, повышения технической оснащенности на предприятии принимаются текущие и перспективные планы технического перевооружения МУП "Ижводоканал" является создание условий по обеспечению потребителей доброкачественной питьевой водой, как одного из факторов санитарно-эпидемиологического благополучия, предотвращение поступления во внешнюю среду недостаточно очищенных сточных вод, обеспечение охраны окружающей среды от загрязнений, повышение эффективности, надежности и качества работы систем коммунального водоснабжения и канализации г. Ижевска [16].

К числу приоритетов плана относятся:

- улучшение качества питьевой воды за счет внедрения новых технологий на действующих сооружениях;
- улучшение качества очистки стоков на действующих городских очистных сооружениях канализации;
- повышение лабораторно-производственного контроля за качеством воды и очищенных сточных вод на всех этапах технологического цикла, включая выпуски воды в водоемы;

- снижение непроизводительных потерь воды;
- предпочтительность технических решений, прошедших практические испытания;
- экономичность [17].

В связи с этим в июне 2009 г. на тридцатой сессии Городской думы г. Ижевска была утверждена Инвестиционная программа МУП г. Ижевска «Ижводоканал» на 2010-2014г.г. Программа была разработана по Техническому заданию, утвержденному решением Городской Думы. При разработке инвестиционной программы учтены требования «Методических рекомендаций по разработке инвестиционных программ организаций коммунального комплекса», утвержденных приказом Министерства регионального развития Российской Федерации от 10 октября 2007 г. № 99 [18].

Цели программы:

- повышение надежности работы систем водоснабжения и водоотведения;
- обеспечение надежности питьевой воды в соответствии с требованиями современных санитарных норм;
- ликвидация складов с токсичными и отравляющими веществами, расположенными в черте г. Ижевска;
- обеспечение качества очищенных сточных вод в соответствии с федеральными требованиями;
- устранение сброса производственных сточных вод в поверхностные водоемы;
- обеспечение условий для развития жилищного строительства [19].

Общие затраты на реализацию мероприятий Программы превысили 725 миллионов рублей. Необходимый объем финансовых средств на реализацию части программы, направленной на улучшение качества товаров и услуг формируется частично за счет надбавки к тарифу, из городского бюджета, а также за счет собственных средств предприятия.

Основные финансово-экономические показатели МУП «Ижводоканал» за период 2007-2011 г.г. представлены в табл. 1.

**Финансово-экономические показатели МУП «Ижводоканал»
за 2007-2011г.г.**

Показатели	Годы				
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.
Выручка, тыс. руб.	690470	749929	806868	871532	933745
Затраты на производство, тыс. руб.	645550	692921	791297	864774	918372
Затраты на один рубль реализованной продукции, тыс. руб.	0,93	0,92	0,98	1,08	1,02
Фондоотдача	0,312	0,327	0,344	0,351	0,359

Источник: разработано автором

За период 2007-2011г.г. выручка от реализации продукции увеличилась на 34%. Затраты на производство продукции также увеличились – прирост составил 42%. В результате того, что себестоимость растет быстрее, чем выручка, возрастают и затраты на 1 руб. реализованной продукции – за 2007-2011г.г. прирост составил 9,2%. Фондоотдача в период 2007-2011 г.г. увеличивается – это говорит о том, что увеличивается количество выпускаемой продукции, приходящейся на единицу стоимости основных средств [20].

В табл. 2 приведены значения показателей рентабельности продаж, рентабельности капитала и рентабельности активов МУП «Ижводоканал» в динамике за период с 2007 по 2011г.г. Из этой таблицы видно, что все показатели к концу указанного периода снизились. Это означает, что эффективность использования капитала и активов предприятия падает, кроме этого, снижается также и доля прибыли в общей выручке от реализации.

Т а б л и ц а 2

Показатели рентабельности МУП «Ижводоканал» за период 2007-2011 гг.

Наименование показателя	Значение коэффициента				
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.
Рентабельность продаж	6,5	2,93	1,9	1,5	0,8
Рентабельность капитала, %	0,22	1,72	0,22	0,16	0,12
Рентабельность активов, %	0,19	1,5	0,31	0,29	0,17

Источник: разработано автором

Увеличить показатели рентабельности можно как путем увеличения выручки, повышая тарифы на услуги, так и путем сокращения себестоимости. Однако увеличение выручки на основе роста тарифов является малоперспективным мероприятием, т. к. тарифы на услуги МУП «Ижводоканал» согласовываются с Управлением имущественных отношений Администрации г. Ижевска. В связи с этим эффективнее разработать меры по снижению себестоимости путем внедрения новых технологий и заключения новых договоров. Учитывая, что доля электроэнергии в себестоимости 1 кубического метра воды составляет около 40%, для снижения затрат

на предприятии следует разработать и внедрить Программу энергосберегающих технологий.

В этой связи можно предложить осуществить внедрение системы управления водоснабжением и водоотведением на основе преобразователей частоты. Практика использования на водоподъемных и канализационных насосных станциях показала преимущество их применения. В частности, работа станций с преобразователями частоты позволяет:

- увеличить срок службы электродвигателя и приводного механизма;
- устранить возможность гидроудара и высоких пусковых токов;

- снизить эксплуатационные затраты в системах управления насосами, вентиляторами и воздухоудувками;

- регулировать скорость вращения асинхронных электродвигателей в широких пределах;

- создавать замкнутые системы асинхронного электропривода с возможностью точного поддержания заданных технологических параметров;

- уменьшить нагрузки на электрические сети и увеличить срок службы механических узлов;

- экономить электроэнергию в насосных, вентиляторных и компрессорных агрегатах;

- отказаться от дроссельного регулирования давления воды в системе водоснабжения.

Кроме частотных преобразователей, на объектах можно также использовать устройства плавного пуска асинхронных электродвигателей. Новые технологии следует внедрить на предприятии для того, чтобы дальнейшая работа МУП «Ижводоканал» стала менее затратной и более эффективной. По оценкам, вследствие реализации указанных мероприятий снижение энергоемкости производства на предприятии может составить 30%. Предложенные мероприятия, на наш взгляд, можно использовать также для повышения эффективности водопотребления и в других городах страны.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Сделан вывод о том, что на современном этапе модернизации региональной экономики, направленном на обеспечение устойчивого водоснабжения, водопотребления и водоотведения в крупном городе, целесообразно осуществить внедрение системы управления водопотреблением на основе преобразователей частоты. На объектах водопотребления также следует использовать устройства плавного пуска асинхронных электродвигателей.

Литература

1. Буржуазная региональная теория и государственно-монополистическое регулирование размещения производи-

тельных сил (критический анализ). – М.: Мысль, 1981. – 286 с.

2. *Гильдебрант В.* Ядро и равновесие в большой экономике / В. Гильдебрант. – М.: Наука, 1986. – 152 с.

3. *Гребенщиков П. И.* Макроэкономика / П. И. Гребенщиков. — СПб, 1992. – 114 с.

4. *Дедов Л. А.* Развитие хозяйственных систем: методы оценки и анализа / Л. А. Дедов. - Екатеринбург: Изд-во УрО РАН, 1998. – 221 с.

5. *Павлов К. В.* Патологические процессы в экономике / К. В. Павлов. – М.: Магистр, 2009. – 478 с.

6. *Павлов К. В.* Патоинституционализм, патоинституты, и модернизация российской экономики / К. В. Павлов // Проблемы теории и практики управления. – 2013. - №7. – С. 112-119.

7. *Павлов К. В.* Ядро экономических систем и эффективное хозяйственная политика / К.В. Павлов. – М.: Магистр, 2009. – 196 с.

8. *Павлов Ю. М.* Региональные исследования за рубежом / Ю. М. Павлов. – М.: Наука, 1973. – 322 с.

9. Региональное программирование в развитых капиталистических странах. – М.: Наука, 1974. – 411 с.

10. *Световцева М. Г.* Управление формированием экономического ядра региона: автореф. дисс. на соискание уч. степ. канд. эконом. наук. Воронеж, 2004. – 21 с.

11. *Световцева М. Г.* Анализ структуры экономического ядра региона (на материалах Курской области) / М. Г. Световцева, Э. Н. Кузьбожьев, К. В. Павлов // Известия Курского государственного технического университета. – 2003. - № 10. – С. 52-61.

12. *Солодова Е. П.* Взаимодействие государства и субъектов малого предпринимательства / Е. П. Солодова // Основы экономики, управления и права. – 2012. - №2. – С. 16-20.

13. *Строева О. А.* Проектирование инновационной инфраструктуры на микро-, мезо- и макроуровнях / О. А. Строева, И. Ю. Кузова // Теоретические и прикладные вопросы экономики и сферы услуг. – 2014. - № 2. – С. 15-26.

14. *Тараненко О. Н.* Теоретико-методологический базис повышения

эффективности института государственно-частного партнерства в системе институционального обеспечения развития региона / О. Н. Тараненко // *Пространство экономики*. – 2012. – №4-2. Т. 10. – С. 155-158.

15. *Тарарин А. М.* Налогообложение земельных участков, на которых расположены многоквартирные дома / А. М. Тарарин, И. Ю. Кутнич // *Имущественные отношения в Российской Федерации* – 2014. – №4. – С. 61-69.

16. *Шаров С. Ю.* Три подхода к оценке стоимости жилых зданий как элемента национального богатства / С.Ю. Шаров, И. М. Шнейдерман // *Вопросы статистики*. – 2015. – №1. – С. 23-28.

17. *Швецов А. Н.* Пространственная организация «информационного общества» как предмет системного анализа и объект государственного регулирования / А. Н. Швецов // *Регион: экономика и социология*. – 2012. – №4. – С. 45-66.

18. *Центр и периферия в региональном развитии* / Под. ред. О. В. Грицай. – М.: Наука, 1991. – 327 с.

19. *Чеберко Е. Ф.* Социокультурные факторы инновационного развития / Е. Ф. Чеберко, В. А. Казаков // *Проблемы современной экономики*. – 2013. – №3. – С. 56-62.

20. *Чернова Л. С.* Взаимосвязь типологии субъектов Российской Федерации и методов оценки экономического развития страны / Л. С. Чернова // *Проблемы прогнозирования*. – 2013. – №2. – С. 127-139.

References

1. The bourgeois theory of regional and state-monopoly regulation of the distribution of productive forces (critical analysis) (1981). – Moscow: Thought, 286.

2. *Gildebrant, B.* (1986). The core and balance in a large economy. Moscow: Nauka, 152.

3. *Grebenshchikov, P.I.* (1992). Macroeconomics. St. Petersburg, 114.

4. *Dedov, L.A.* (1998). Development of economic systems: evaluation methods and analysis. Ekaterinburg: Publishing House of UB RAS, 221.

5. *Pavlov, K.V.* (2009). Pathological processes in the economy. Moscow: Master, 478.

6. *Pavlov, K.V.* (2013). Patoinstitutionalism, patoinstituty and modernization of the Russian economy. *Problems of the theory and practice of management*, 7, 112-119.

7. *Pavlov, K.V.* (2009). Core of economic systems and the efficiency of economic policies. Moscow: Master, 196.

8. *Pavlov, U.M.* (1973). Regional studies abroad. Moscow: Nauka, 322.

9. Regional programming in the developed capitalist countries (1974). Moscow: Nauka, 411.

10. *Svetovtseva, M.G.* (2004). Management of formation of the region's economic core. Abstract of diss. on competition uch. step. Economy candidate. Sciences. Voronezh, 21.

11. *Svetovtseva, M.G. & Kuzbozhev, E.N. & Pavlov K.V.* (2003). Economic Analysis of the structure of the nucleus region (on materials of Kursk area). *Proceedings of the Kursk State Technical University*, 10, 52-61.

12. *Solodova, E.P.* (2012). The interaction of the state and small businesses. *Fundamentals of Economics, Management and Law*, 2, 16-20.

13. *Stroeva, O.A. & Kuzovleva, I.Y.* (2014). Designing innovative infrastructure at the micro, meso and makrolevels. *Theoretical and applied issues of the economy and services*, 2, 15-26.

14. *Taranenko, O.* (2012). Theoretical and methodological basis of increase of efficiency of the institute of public-private partnership in the development of institutional support for the region's economy. *Space of economics*. Т. 10, 4-2, 155-158.

15. *Tararin, A.M. & Kutnich, I.Y.* (2014). Taxation of land on which there are apartment buildings. *Property relations in the Russian Federation*, 4, 61-69.

16. *Sharov, S.Y. & Schneiderman, I.M.* (2012). Three approaches to the valuation of residential buildings as part of the national wealth. *Questions of Statistics*, 1, 23-28.

17. *Shvetsov, A. N.* (2012). The spatial organization of "information society" as the subject and the object of system analysis of state regulation. *Region: economy and sociology*, 4, 45-66.

18. *Gritsay, O.V.* (1991). The center and the periphery in regional development. Moscow: Nauka, 327.

19. *Cheberko, E.F. & Kazakov, V.A.* (2013). Social and cultural factors are innova-

tive development. Problems of modern economy, 3, 56-62.

20. Chernova, L.S. (2013). The relationship typology of subjects of the Russian Federation and the methods for assessing economic development. Problems of Forecasting, 2, 127-139.

Павлов К. В.

Ефективні рішення соціально-економічних та екологічних проблем водоспоживання в великому місті

У статті на прикладі м. Іжевська (РФ), що є великим містом, розглядаються соціально-економічні та екологічні проблеми водоспоживання, а також пропонуються методи і способи їх ефективного вирішення. Аналіз існуючих проблем в даній сфері і визначення напрямків її розвитку здійснюється з урахуванням використання методів прийняття управлінських рішень та визначення їх економічної ефективності. Особливо важливо при цьому використовувати виявлені етапи процесу розробки рішень, орієнтованих на використання наукових методів. Представлені механізми та напрямки підвищення надійності роботи систем водопостачання і водовідведення в великому місті. Здійснено оцінку динаміки фінансово-економічних показників розвитку системи міського водопостачання, а також запропоновані заходи, реалізація яких дозволить забезпечити надійне постачання населення великого міста питною водою відповідно до вимог сучасних санітарних норм. Розглянуто також екологічні наслідки ліквідації складів з токсичними і отруйними речовинами.

Ключові слова: регіональні особливості, управлінські рішення на регіональному і муніципальному рівнях, соціально-економічні та екологічні проблеми водоспоживання, ефективне вирішення проблем, велике місто, водоспоживання в місті Іжевську.

Pavlov K.

Effective solutions of the social and economic and environmental problems of water consumption in the large city

In the article on the example of Izhevsk, is the largest city, considered the socio-economic and environmental problems of water consumption, as well as the methods and ways of their effective solutions. Analysis of existing problems in this area and identify areas of development shall be based on the use of methods of management decisions and determine their cost-effectiveness. It is particularly important in this case to use the identified stages of the development process-oriented solutions for the use of scientific methods. Justification of measures related to improving the reliability of the water supply and sanitation in a large city, and the development of such activities should be carried out taking into account the methods of the theory of decision-making. On the basis of statistical and economic methods to analyze different aspects of the systems of water consumption of a large city. In addition, the paper used the methods of the theory make effective management decisions. The mechanism and ways to improve the reliability of the water and wastewater systems in large cities. The estimation of the dynamics of economic and financial indicators of urban water supply systems, as well as the proposed activities, the implementation of which will ensure a reliable supply of the population of a large city with drinking water in accordance with the requirements of modern sanitary norms. The ecological consequences of the elimination of warehouses with toxic and poisonous substances.

Keywords: regional features, management decisions at the regional and municipal levels, socio-economic and environmental problems of water use, effective solution to the problems, the largest city, water consumption in the city of Izhevsk.

Рецензент: Нусратуллин В. К. – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе Института экономики и социологии Уфимского центра Российской Академии наук, г. Уфа, Российская Федерация.

Reviewer: Nusratullin V. – Professor, Ph.D. of Economics, Deputy Director for Research of the Institute of Economics and Sociology, Ufa Centre of the Russian Academy Sciences, Ufa, Russian Federation.

e-mail: nvk-ufa@rambler.ru

Статья подана
18.01.2016 г.

УДК 316.422

МИТРОФАНОВА И. В., МИТРОФАНОВА И. А.

РЕГИОНЫ ЮГА РОССИИ И УКРАИНЫ: ТЕНДЕНЦИИ, ОГРАНИЧЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА¹

Исторически экономики южных регионов России и Украины были тесно интегрированы, но военно-политический конфликт 2014 г. и затягивание политического кризиса на Украине создали факторы риска для юга России, особенно для таких отраслей, как АПК, легкая промышленность, машиностроение. Уже в 2013 г. структура внешнеэкономической деятельности регионов Южного федерального округа России с Украиной претерпела трансформацию и наметилась тенденция к значительному сокращению поставок топлива. Сравнительный анализ объемов экспорта и импорта показал, что и сегодня Украина остается партнером южных регионов по экспортно-импортным контрактам по ряду товарных групп, однако отрицательная динамика заметна: снижение импорта из Южного федерального округа (ЮФО) России в Украину в 2 раза и экспорта – в 3 раза в 2015 г. по сравнению с показателями 2013 г., при этом колебания по регионам в ряде случаев более значительные. В то же время у предприятий Донецкой и Луганской областей Украины и южных компаний России немало взаимных интересов в налаживании связей с бизнес-сообществом, в частности, с приграничной Ростовской областью, поэтому регионам ЮФО России необходимо обратить внимание на возможности развития бизнеса на территории этих областей.

Ключевые слова: Южный федеральный округ, Украина, экспорт, импорт, внешнеторговый оборот, интеграция, инвестиционные проекты, риски.

¹ Статья подготовлена в рамках реализации Государственного задания на 2016 г. № 007-01114-16 ПР, проект «Сравнительный анализ социально-экономического ущерба приграничным регионам России и Украины и оценка сценариев межрегионального взаимодействия в изменившейся геополитической ситуации» Программы фундаментальных исследований Президиума РАН № 1.13 П «Пространственное развитие России в XXI веке: природа, общество и их взаимодействие. Проблемы развития полиэтничного макрорегиона в условиях дестабилизации Каспийско-Черноморского зарубежья» (0256-2015-0095).

Постановка проблемы. Затянувшийся политико-экономический кризис на Украине активировал непредвиденные факторы риска для регионов юга России. Начало конфликта привело к взрывной волне роста миграционного потока украинцев в приграничные, в том числе южные регионы России. Между тем, экономики юга России и Украины исторически всегда были тесно связаны общими инвесторами, товарными и технологическими цепочками. Общий внешнеторговый оборот ЮФО с Украиной составлял более \$4 млрд. Многие южные компании – газели, такие, как «Роствертол», НЭВЗ, «Глория Джинс» и др., имели свои постоянные интересы на Украине. Затягивание кризиса чревато масштабированием экспортного риска и для многих крупных предприятий ЮФО фактически уже закрыто «экспортное окно» [1].

Анализ последних исследований и публикаций. Анализу современного состояния экономических отношений между

Россией и Украиной, оценке потенциала модернизации экономических районов Украины посвящены работы российских и украинских ученых: Г. Нурышева, К. Павлова, В. Ляшенко, Е. Котова и др.

Специфика трансформации экономических связей между регионами Южного федерального округа России и Украиной в новых геополитических и геоэкономических условиях отражена в исследованиях ученых и практиков Юга России, в их числе: И. Калиновский, С. Кисин, Л. Котова, Г. Матишов, Н. Проценко, В. Селютин.

Информационной базой статьи послужили данные официальной статистики, а также материалы Южного таможенного управления России.

Цель статьи – выявить тенденции и ограничения, а также определить возможные перспективы экономического сотрудничества между регионами ЮФО и Украиной на среднесрочную перспективу.

Изложение основного материала исследования. Уже в 2013 г. структура тор-

говли ЮФО с Украиной заметно трансформировалась. Для сравнения: в 2013 г. регионы ЮФО импортировали украинских товаров на \$2,21 млрд, стоимость экспортных операций составила \$1,9 млрд; в 2012 г. объём импорта составлял \$2,69 млрд, а экспортировано на Украину продукции на \$1,42 млрд. Такая ситуация противоречила общероссийскому тренду: экспорт из России на Украину в 2013 г. сократился на 15%, в основном за счёт снижения поставок газа. В структуре экспорта ЮФО на Украину также доминируют углеводороды, но не газ, а нефть и нефтепродукты – и по этой статье в 2013 г. объём вывоза увеличился более чем на четверть (с \$1 до \$1,26 млрд). Основными поставщиками топлива для регионов Украины выступали Краснодарский край, Волгоградская область, где расположены крупные нефтеперерабатывающие заводы [2].

В конце 2013 г. наметилась тенденция к значительному сокращению поставок топлива из ЮФО в Украину, которая явно не сводится к сезонным колебаниям потребления горючего. В первые два месяца 2014 г. падение продолжалось: нефти и нефтепродуктов из ЮФО на Украину было вывезено на \$206,2 млн, а за тот же период 2013 г. – на \$245,4 млн. Основной вклад в это внёс Краснодарский край, у которого в 2013 г. доля углеводородного экспорта на Украину приблизилась к 80%. За первые два месяца 2014 г. торговый оборот Кубани с Украиной составил всего \$28,1 млн (почти вчетверо меньше, чем за аналогичный период 2013 г.). Одних только углеводородов из Краснодарского края в январе-феврале 2013 г. было вывезено на Украину на \$75,2 млн, к концу 2014 г. эта статья резко снизилась.

Украинский кризис негативно влияет и на состояние предприятий сырьевого сегмента экономики ЮФО, где в 2013 г. по ряду экспортных статей наблюдалась высокая динамика роста поставок на Украину. В частности, удобрений на Украину было вывезено почти на 25% больше, чем в 2012 г. (основной экспортёр – Краснодарский край), локомотивов – больше на 50%, стекла и стекольной продукции – почти в 2 раза больше (за счет Ростовской

области), а экспорт продукции плодоовощной переработки превысил показатели 2013 г. в 3 раза за счёт донских предприятий.

В углеводородном сегменте экспорта на Украину в 2013 г. активно проявила себя Ростовская область. В значительной мере этот процесс был простимулирован политикой донских властей по развитию приграничного сотрудничества в рамках проекта «Еврорегион «Донбасс», который первоначально объединял Ростовскую, Донецкую и Луганскую области.

Причем для целого ряда донских предприятий экспорт на Украину был действительно антикризисной мерой. Так, производители стеклотары начали поставлять больше своей продукции соседям в связи с ужесточением российского «пивного» законодательства и последовавшим сокращением потребления и производства пива. Например, завод «Актис» (г. Новочеркасск) в 2013 г. увеличил экспорт на Украину на 32%. Объём заказов на 2014 г. был сопоставим с 2013 г., но в начале 2014 г. некоторые колебания в процессе отгрузки продукции для украинских партнёров стали уже ощутимыми. Лишь отчасти это можно объяснить сезонностью, основную роль сыграл политический кризис на Украине.

В группе риска – машиностроение Юга, которое закупало в Украине комплектующие и узлы. Так, в 2011 г. между российской ГК «Ростех» и двигателестроительным заводом «Мотор Січ» (Запорожье) был подписан пятилетний контракт на поставку вертолётных двигателей на общую сумму \$1,2 млрд, часть из которых предназначалась для «Роствертола» (Ростов-на-Дону). Со временем украинские двигатели могут быть заменены отечественными, например, продукцией отечественной Объединённой двигателестроительной корпорации, но, как минимум, в среднесрочной перспективе.

Сегодня есть признаки некоторой стабилизации российской экономики. Но одновременно есть ряд серьезных нерешенных структурных вопросов. Ряд отраслей, в которых за 2014–2015 гг. произошло наибольшее сжатие рынка, продол-

жают оставаться в зоне риска. Это автопром, железнодорожное машиностроение, строительство, легкая промышленность» [3–5]. Так, железнодорожное машиностроение – одна сфера тяжёлой промышленности, где у Ростовской области были налажены тесные контакты с Украиной. В 2007 г. «Трансмашхолдинг», в структуру которого входит Новочеркасский электровозостроительный завод (НЭВЗ), выиграл конкурс на приобретение 76% акций основного производителя тепловозов в СНГ – компании «Лугансктепловоз». Предполагалось, что это предприятие совместно с НЭВЗом начнёт производство в г. Луганске магистральных электровозов серии 2ЭС5К «Ермак» для рынка стран дружества. Роль НЭВЗа в этом проекте заключалась в поставке более 50% комплектующих – главным образом комплектов электроаппаратов, тяговых и вспомогательных электрических машин, которых в принципе не делают в Украине. В перспективе планировалось снизить российское участие до 35–40% комплектующих, фактически воссоздав луганское предприятие, которое осталось без заказов находящихся в перманентном кризисе Украинских железных дорог.

Однако под давлением украинской группы «Приват» результаты конкурса были аннулированы, а «Лугансктепловоз» вернули на баланс Фонда госимущества Украины. «Ермак» же начали выпускать в г. Новочеркасске уже без участия несостоявшегося украинского партнёра. В 2010 г. «Трансмашхолдинг» повторно выиграл конкурс на приобретение «Лугансктепловоза», который постепенно должен был интегрироваться в состав группы, приняв на себя часть заказов для НЭВЗа. На это представители группы «Приват» оспаривают право собственности на предприятие и вопрос о контроле над заводом стоит остро.

Основное сокращение импорта с Украины в ЮФО в 2013 г. произошло за счёт значительного падения ввоза продукции металлургии, и здесь Юг существенно опередил общероссийские показатели. Если в целом по России объём импорта чёрных металлов с Украины в сравнении с

2013 г. снизился на 7,2%, а металлоизделий – на 24%, то регионы ЮФО в 2013 г. сократили ввоз украинского металла примерно на 25% (с \$943 до \$741,8 млн); по металлоизделиям снижение составило более 30% (с \$250,6 до \$170,5 млн). Основным импортёром по этим статьям являлась Ростовская область, на долю которой приходилось более 70% ввоза чёрных металлов и около 85% ввоза металлоизделий с Украины в ЮФО [1; 2].

Обеспокоенность украинских экспертов по поводу экспорта металлургической продукции в Россию понятна, как понятно и то, что добровольно украинский бизнес от российского рынка отказываться не будет. Однако проблемы прогнозируемы: со стороны российского бизнеса – в случае возбуждения антидемпингового расследования против украинской арматуры или фасона, со стороны украинского бизнеса – из-за сложной ситуации в банковской системе, что чревато проблемами с обеспечением платежей, сбоев в работе российских банков и их «дочек» в Украине. Кроме того, девальвация рубля негативно сказалась на конкурентоспособности в России украинской арматуры.

В среднесрочной перспективе перебои с поставками на металлургические предприятия могут привести к дефициту сырья, изменению работы металлургических и энергетических агрегатов, что в результате повысит их степень износа и увеличит вероятность технических аварий. Но со временем выпадающий импорт украинской продукции может быть восполнен за счёт мощностей российской металлургии. Но не исключено и резкое снижение объёмов российского металлургического экспорта на Украину и транзитных потоков в направлении украинских портов.

Сокращение украинского импорта имеет и позитивное следствие. Украинские предприятия давно держат заниженные цены по всему спектру поставок, в частности, металлу и металлоконструкциям, продуктам питания, а также рабочей силе. Поэтому активное препятствие импорту в Россию с украинской стороны навредит производителям, а российские предприя-

тия, напротив, не будут ощущать украинского демпинга.

При сохранении новым правительством Украины финансовой дисциплины значительных угроз для экономических связей российского и украинского бизнеса не было бы, контакты сохранялись бы.

Внешнеторговый оборот ЮФО в 2015 г. составил \$19,7 млрд (65,8 % к уровню 2014 г.). Положительное сальдо торгового баланса – \$5,9 млрд (2014 г. – \$9,1 млрд). Торговый дефицит по итогам 2015 г. сохранился только в Адыгее. ВЭД осуществляли 5657 участников ВЭД ЮФО (2014 г. – 5605), в том числе 4740 юридических лиц (2014 г. – 4550). Удельная стоимость, приходящаяся на одного участника ВЭД, уменьшилась в 2015 г. по сравнению с 2014 г. с 5,3 до \$3,5 млн.

В 2015 г. на страны дальнего зарубежья приходилось 87,9 % товарооборота ЮФО (2014 г. – 86,0 %). Основными торговыми партнерами (в порядке убывания стоимости товарооборота) были: Турция, Украина, Италия, Китай, Египет, Израиль, Корея, Германия.

В 2015 г. экспорт ЮФО оценивался в \$12,8 млрд (65,6 % к уровню 2014 г.). Крупнейшими торговыми партнерами в экспорте являлись (по убыванию стоимости): Турция, Италия, Украина, Египет, Корея, Израиль, Мальта, Швейцария, Саудовская Аравия. Основные объемы экспортных поставок в 2015 г. обеспечили Краснодарский край (48,0 % стоимости), Ростовская (35,1 %) и Волгоградская (13,6 %) области.

Товарная структура экспорта в основном представлена минеральными продуктами – 46,6 % стоимости (2014 г. – 55,5 %), продовольственными товарами и сельскохозяйственным сырьем для их производства – 34,8 % (2014 г. – 26,7 %), металлами и изделиями из них – 10,2 % (2014 г. – 8,3 %), химической продукцией – 4,3 % (2014 г. – 2,9 %), машиностроительной продукцией – 2,2 % (2014 г. – 3,5 %).

Экспорт нефтепродуктов осуществляли участники ВЭД Краснодарского края, Волгоградской и Ростовской областей; угля – Ростовской и Астраханской областей, битумных смесей – Ростовской и Волго-

градской областей. Основные торговые партнеры ЮФО (по убыванию стоимости): Италия, Турция, Корея, Украина, Израиль, Швейцария, Мальта.

Экспорт продовольственных товаров и сельскохозяйственного сырья (злаки, жиры, масла, остатки и отходы пищевой промышленности, овощи, табак и табачные изделия) для их производства составил \$4,4 млрд (85,5 % к уровню 2014 г.). Ведущие экспортеры сельскохозяйственных товаров – участники ВЭД Ростовской области (59,5 % стоимости) и Краснодарского края (32,5 %). Основные торговые партнеры ЮФО (по убыванию стоимости): Турция, Египет, Саудовская Аравия, Иран, Украина.

Экспорт химической продукции (продукты неорганической химии; удобрения, пластмассы и изделия из них; фармацевтическая продукция; органические химические соединения; изделия из каучука и резины, прочие) составил \$553,7 млн (98,2 % к уровню 2014 г.). Ведущие экспортеры продуктов органической и неорганической химии, каучука и резины – Волгоградская область, удобрений – Краснодарский край, пластмасс и изделий из них – Ростовская область. Основные торговые партнеры ЮФО (по убыванию стоимости): Украина, Турция, Бразилия, Венгрия, Польша, Азербайджан, США, Сербия, Германия.

В 2015 г. экспорт машиностроительной продукции составил \$283,4 млн (в 2,4 раза меньше объемов 2014 г.). В числе профилирующих товарных групп: суда, лодки и плавучие конструкции, оборудование и механические устройства, электрические машины. Ведущие экспортеры машиностроительной продукции – Ростовская область (65,1 % стоимости), Краснодарский край (24,9 %) и Астраханская область (7,5 %). Основные торговые партнеры (по убыванию стоимости): Мальта, Украина, Турция, Иран, Литва, Италия, Узбекистан, Египет, Болгария [6, с. 3-6].

В 2015 г. импорт ЮФО превысил \$6,9 млрд (66,3 % к уровню 2014 г.). Крупнейшие торговые партнеры в импорте (по убыванию стоимости): Китай, Турция, Украина, Германия, Индонезия, Италия,

Эквадор, Египет, США, Испания. Основные объемы импорта в 2015 г. обеспечили Краснодарский край (54,0 %), Ростовская (28,8 %) и Волгоградская (12,7 %) области.

Товарная структура импорта: продовольственные товары и сельскохозяйственное сырье для их производства – 40,4 % стоимости, машиностроительную продукцию – 25,0 %, металлы и изделия из них – 11,9 %, химическую продукцию – 8,4 %.

В 2015 г. импорт машиностроительной продукции (оборудование и механические устройства; суда, лодки и плавучие конструкции; электрические машины и оборудование; средства наземного транспорта) составил \$1,7 млрд (в 2 раза меньше объемов 2014 г.) Ведущие импортеры машиностроительной продукции – Ростовская область (41,7 % стоимости), Краснодарский край (26,9 %) и Волгоградская область (20,5 %). Основные торговые партнеры ЮФО (по убыванию стоимости): Китай, Германия, Италия, Украина, Испания, Румыния, США.

В 2015 г. импорт черных металлов и изделий из них составил \$822,9 млн (62,6 %

к объемам 2014 г.). Ведущие импортеры этой категории товаров – Ростовская область (38,2 % стоимости), Волгоградская область (30,9 %), Краснодарский край (27,7 %). Основные торговые партнеры ЮФО (по убыванию стоимости): Украина, Китай, Германия, Япония, Турция, Польша.

Импорт химической продукции (пластмассы и изделия из них; прочие химические продукты; экстракты дубильные или красильные; каучук, резина и изделия из них; органические химические соединения) составил \$583,8 млн (66,0 % к объемам 2014 г.). Ведущие импортеры химической продукции – Ростовская область (40,2 %), Краснодарский край (39,0 %), Волгоградская область (19,3 %). Основные торговые партнеры ЮФО (по убыванию стоимости): Китай, Германия, Турция, Италия, США, Украина, Польша, Испания [6, с. 6-9].

Украина остается партнером южных регионов по экспортно-импортным контрактам по ряду товарных групп (табл.1).

Т а б л и ц а 1

Динамика экспорта и импорта между регионами Южного федерального округа России и Украиной в 2013-2015 гг.

Экспорт, тыс. дол. США				Импорт, тыс. дол. США			
2013 г.	2014 г.	2015 г.	2015 г. к 2013 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2015 г. к 2013 г.
Республика Адыгея							
2073,8	2246,0	2572,6	124 %	2722,7	4304,1	3851,8	142 %
Астраханская область							
1520,2	527,5	1083,5	71,3 %	5700,1	3190,5	1731,2	↓ в 3,3 раза
Волгоградская область							
973848,1	817775,7	389987,4	↓ в 2,5 раза	297075,0	153921,8	69812,8	↓ в 4,26 раза
Республика Калмыкия							
615,2	Нет данных	998,8	↑ в 1,63 раза	14415,9	6266,6	170,6	↓ в 84,5 раза
Краснодарский край							
475604,01	240893,88	141343,2	↓ в 3,37 раза	356841,57	245166,66	101847,7	↓ в 3,51 раза
Ростовская область							
464564,6	296657,7	429336,7	93%	1534777,4	1086318,7	529980,9	↓ в 2,9 раз
ЮФО, млн. дол. США							
1918,2	1357,9	965,3223	↓ в 1,99 раз	2211,5	1499,2	707,395	↓ в 3,13 раза

Источник: разработано авторами на основе [15]

В 2015 г. доля Украины в экспорте Южного федерального округа России в 2015 г. составили \$965322,3 тыс (7,5%), в

импорте – \$707395 (10,5%). Основные товарные группы представлены в табл. 2.

Т а б л и ц а 2

**Основные товары и товарные группы экспорта и импорта регионов
Южного федерального округа России и Украины в 2015 году***

Наименование группы товаров	Экспорт		Импорт	
	Тыс. долла- ров США	Доля в экспо- рте ЮФО, %	Тыс. долла- ров США	Доля в импорте ЮФО, %
1	2	3	4	5
мясо и пищевые мясные субпро- дукты	11635,2	0,1	402	< 0,1
Молочная продукция, яйца птиц; мед натуральный; пищевые про- дукты животного происхождения	12236,5	0,1	841,1	< 0,1
Овощи и некоторые съедобные корнеплоды и клубнеплоды	25168,6	0,2	5,8	< 0,1
Съедобные фрукты и орехи; кожу- ра цитрусовых плодов или корки дынь	9385,3	0,1	132,3	< 0,1
Жиры и масла животного или рас- тительного происхождения и про- дукты их расщепления; готовые пищевые жиры; воски животного или растительного происхождения	15631,5	0,1	2082,3	< 0,1
Продукты переработки овощей, фруктов, орехов или прочих час- тей растений	7985,4	0,1	0	0
Разные пищевые продукты	23509,7	0,2	5167,8	0,1
Алкогольные и безалкогольные напитки и уксус	20680,6	0,2	13105,5	0,2
Остатки и отходы пищевой промышленности, готовые корма для животных	7533,8	0,1	763,2	< 0,1
Табак и пром. заменители табака	56227,7	0,4	2453,4	< 0,1
Соль, сера, земли и камень, шту- катурные материалы, известь и цемент	4089,2	< 0,1	7123,3	0,1
Топливо минеральное, нефть и продукты их перегонки; битуми- нозные вещества; воски минераль- ные	451208,1	3,5	62907,5	0,9
Продукты неорганической химии; соединения неорганич. или орга- нические драг. металлов, редкозе- мельных металлов, радиоактивных элементов или изотопов	19234,8	0,2	4238,1	0,1
Органические химические соединения	9930,9	0,1	1437,0	< 0,1
Фармацевтическая продукция	35891,9	0,3	127,9	< 0,1
Удобрения	27721,4	0,2	544,4	< 0,1
Пластмассы и изделия из них	36920,6	0,3	7573,1	0,1
Каучук, резина и изделия из них	10188,4	0,1	2210,6	< 0,1
Масса из древесины или из других волокнистых целлюлозных мате- риалов; регенерируемые бумага или картон (макулатура и отходы)	13471,4	0,1	21	

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5
Бумага и картон; изделия из бумажной массы, бумаги или картона	9823,6	0,1	55604,1	0,8
Предметы одежды и принадлежности к одежде, трикотажные машинного или ручного вязания	3626,9		13826,2	0,2
Изделия из камня, гипса, цемента, асбеста, слюды или аналогичных материалов	3569,8		11754,3	0,2
Керамические изделия	1540,2		8463,6	0,1
Черные металлы	9515,8	0,1	225885,1	3,3
Изделия из черных металлов	14632,6	0,1	35803,8	0,5
Алюминий и изделия из него	7229,3	0,1	4171,9	0,1
Реакторы ядерные, котлы и оборудование, механические устройства, их части	14962,1	0,1	137860,7	2
Электрические машины и оборудование, их части; звукозаписывающая и звуковоспроизводящая аппаратура; аппаратура для записи воспроизведения телевизионного изображения и звука, их части и принадлежности	8496,6	0,1	20795,5	0,3
Железнодорожные локомотивы или моторные вагоны трамвая, подвижной состав и их части; путевое оборудование и устройства для железных дорог или трамвайных путей и их части; механическое (включая электромеханическое) сигнальное оборудование всех видов	2167,9	< 0,1	13390,9	0,2
Средства наземного транспорта, кроме железнодорожного или трамвайного подвижного состава, и их части и принадлежности	1309,2	< 0,1	4670,4	0,1
Мебель; постельные принадлежности; матрацы; основы матрацные, диванные подушки и аналогичные набивные принадлежности мебели; лампы и осветительное оборудование, световые вывески и таблички	1858,3	< 0,1	4134,5	0,1

*с долей в экспорте или импорте ЮФО 0,1 и более

Источник: разработано авторами на основе [15]

Помимо экспортно-импортных контрактов, Украину и регионы юга России связывали совместные инвестиционные проекты, один из наиболее заметных – создание производственных площадок корпорации «Глория Джинс» в Луганской области, которая в связи с известными со-

бытиями сократила производство в этом регионе в 2013 г. на 40%.

У украинских предпринимателей давно вызывали интерес металлургия и угольная промышленность юга России. На Кубани именно на инвестиции украинского бизнеса был построен завод металлоконструкций (г. Краснодар), открытый

в 2011 г. на площадке завода им. Седина, мощностью 100 тыс. тонн продукции в год, собственник – группа «Индустриальный союз Донбасса» (ИСД). Его продукция востребована, в первую очередь, кубанским девелопментом и стройками черноморского побережья Кавказа. Кроме того, в активную стадию реализации вступило строительство крупного металлургического завода в г. Армавире (ИСД).

Несколько лет назад металлургический комбинат «Запорожсталь» приобрёл угольный комплекс в Восточном Донбассе, который включал шахту «Быстрианская № 1–2» и Шолоховскую центральную обогатительную фабрику, для добычи и обогащения коксующихся углей марки ОС. В качестве их потребителей выступали металлурги самой «Запорожстали» и Новолипецкого металлургического комбината. Шахту Быстрианская № 1–2 планировалось запустить в течение 2014 г, в её строительство собственник был намерен инвестировать 4 млрд руб.

В июле 2012 г. холдинг «Донбасская топливно-энергетическая компания» (ДТЭК) купил у компании «Ростовский антрацит» донские шахты «Дальняя», «Обуховская» (с горно-обогатительной фабрикой) и №40 с совокупными промышленными запасами угля, по разным оценкам, от 50 до 136 млн тонн. Инвестиционные планы украинского бизнеса предусматривали пятикратное (с 500 тысяч до 2,5 млн тонн в год) увеличение добычи антрацита на этих шахтах. Одним из главных покупателей энергетических углей была Новочеркасская ГРЭС, ежегодные потребности которой превышают 3 млн тонн топлива. Однако «промайданная» политическая ориентация руководителей ДТЭК, демпинговая рыночная политика украинских угольщиков, которых ранее дотировало государство, способны внести коррективы в интересы российских энергетиков. НчГРЭС вполне может переключиться на закупки антрацита у конкурирующих с ДТЭКом российских Южной угольной компании и «Донского угля» [1; 2; 7; 8].

Развитие еврорегиона «Донбасс» было одним из ключевых элементов эко-

номической политики правительства Ростовской области ЮФО. В конце января 2014 г. в Луганске состоялось присоединение к еврорегиону четвёртого участника – Воронежской области, заинтересованность в сотрудничестве проявляли Одесская, Харьковская, Днепропетровская области, а руководство Запорожской области предлагало создать ещё один еврорегион («Азов») при своём участии. В рамках еврорегиона «Донбасс» уже было заявлено несколько трансграничных проектов экономического сотрудничества, например, создание железнодорожно-автомобильных терминалов с функциями интермодальной обработки грузов и логистических центров на границе. Российская сторона предлагала также сформировать на территории Ростовской области (Миллерово и Матвеев Курган) сеть индустриальных парков, резидентами которых могли бы стать ряд сельхозперерабатывающих, логистических и горнодобывающих предприятий обеих стран [9; 10].

Но в конце февраля 2014 г. политическая обстановка в сопредельных регионах резко обострилась. Были отправлены в отставку главы Донецкой и Луганской областей, которыми в 2010-2011 гг. и было подписано с Ростовской областью соглашения о создании еврорегиона «Донбасс». Сегодня понятно, что этот мегапроект под большим вопросом, как и перспективы приграничного сотрудничества в рамках еврорегиона «Донбасс», ранее концентрирующего 40% товарооборота Ростовской области с Украиной.

В то же время, несмотря на перманентность украинского кризиса, у предприятий Донецкой и Луганской областей Украины и южных компаний России немало взаимных интересов в налаживании связей с бизнес-сообществом, в частности, с приграничной Ростовской областью.

Большинство донецких предприятий сохранили свои мощности. На сегодняшний день есть предприятия, которые находятся в зоне боевых действий, их временно пришлось остановить. Есть производства, где мощности загружены на 10–15%. Есть стратегия развития, есть чёткое понимание, в течение какого срока их мощности будут

загружены: в ближайшее время – до половины, а по ряду предприятий – до 70–80% [11].

По данным отчета совместной миссии ЕС, ООН и Всемирного банка, объем инвестиций, необходимых для восстановления Донбасса, объектов инфраструктуры, социальных объектов и тех объектов, которые серьезно пострадали, составляет \$1,5 млрд, причем основная часть указанной суммы должна пойти на восстановление инфраструктуры и социальных объектов – \$1,257 млрд., еще \$135 млн – на содействие экономическому восстановлению и \$126 млн – на гражданскую безопасность [12]. По мнению российских экспертов, указанная сумма существенно занижена.

Российскому предпринимательскому сообществу, в первую очередь, бизнесу ЮФО, необходимо обратить внимание на возможности развития бизнеса на территории Луганской и Донецкой областей Украины. В частности, донецкие власти заинтересованы в создании вблизи границы с Россией центра оптовой торговли, ориентированного на снабжение продуктами питания и товарами первой необходимости. Крайне востребованы поставки в аптечные сети двух республик лекарственных препаратов российского производства. Со своей стороны, донецкие предприятия могут сыграть хорошую роль в реализации политики импортозамещения для России.

Первые контакты по импортозамещению с российскими предприятиями уже налаживаются. Так, достигнута договоренность о поставке продукции одного из донбасских предприятий (экскаваторных зубьев из высокопрочного белого чугуна) производителю экскаваторов из Петербурга. Предприятия Донбасса готовы наладить выпуск и другой продукции из этого высокопрочного сплава для российской машиностроительной отрасли, в том числе для «Ростсельмаша», а также для предприятий угольной промышленности.

Развитие экономических связей южных регионов России с Донбассом имеет и явно выраженный гуманитарный аспект. Сейчас часть Луганской и Донецкой областей Украины находятся в ситуации экономической и энергетической блокады.

Украина не возобновила поставки газа, пытаясь оправдать такие действия разрушенными газотранспортными магистралями. Кроме того, единственным легальным способом доставки продуктов питания остается гуманитарная помощь.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. В новых геополитических условиях на фоне затяжного политического кризиса Украина, тем не менее, остается партнером южных регионов по экспортно-импортным контрактам по ряду товарных групп, однако отрицательная динамика заметна: снижение импорта из ЮФО в Украину в 2 раза и экспорта – в 3 раза в 2015 г. по сравнению с показателями 2013 г., при этом колебания по регионам в ряде случаев более значительные. Основные товарные группы экспорта в Украине из ЮФО: нефтепродукты, продукция химических производств, продовольственные товары и сельскохозяйственное сырье, машиностроительная продукция. Основные товарные группы импорта из Украины в южные регионы России: те же, включая импорт черных металлов и изделий из них. Под влиянием экономической и геополитической ситуации географическая направленность продовольственного сегмента импорта ЮФО обозначила новые тенденции: появление новых торговых партнеров (ввоз томатов из Сенегала, картофеля и лука – из Пакистана, сыров – из Аргентины, цитрусовых – из Мексики); наращивание объемов импортных поставок из отдельных стран (яблок и груш – из ЮАР, Бразилии, Чили, Македонии, Боснии и Герцеговины; овощей – из Азербайджана, Ирана).

Несмотря на утрату значительной части производственных мощностей, у сохранившихся предприятий Донецкой и Луганской областей Украины и предприятий Юга России имеются взаимные интересы по налаживанию деловых связей, причем уже есть успешные контакты по реализации политики импортозамещения.

Однако подписание Украиной европейских техрегламентов в рамках договора о евроинтеграции резко усложнит ситуацию, поскольку для перехода предприятий на новые регламенты нужны громадные

инвестиции, а людей придётся переучивать в соответствии с новыми требованиями. Прямой ущерб российской экономике от реализации соглашения об ассоциации Украины с ЕС составит порядка 100 млрд руб. Под ударом – целые сектора российской промышленности и АПК. Потери также затронут экономики Белоруссии и Казахстана. Обнуление Украиной пошлин на импорт из стран ЕС приведет к существенному росту поставок европейских товаров на украинский рынок [13; 14]. Менее конкурентоспособная украинская продукция будет вытесняться на рынок Таможенного союза, в большей степени на российский рынок. Нельзя сбрасывать со счетов также риск противозаконного реэкспорта на общий рынок Таможенного союза продукции стран ЕС под видом украинских товаров.

Литература

1. *Проценко Н.* Первые потери / Н. Проценко, С. Кисин // Эксперт Юг. – 2014. – № 10–12. – С. 13–17.
2. Кризис на Украине – это надолго. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://expert.ru/south/2014/12/krizis-na-ukraine--eto-nadolgo/> (дата обращения 12.04.2016).
3. Помощник президента: Несколько отраслей российской экономики находятся в зоне риска. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rosbalt.ru/federal/2016/05/25/1517331.html> (дата обращения 26.05.2016).
4. *Матишов Г. Г.* Украина: геостратегический разворот (уроки истории – от Эльбы 1945 г. до Миус-фронта 2014 г.) / Г. Г. Матишов. – Ростов н/Д: Изд-во ЮНЦ РАН, 2014. – 384 с.
5. *Матишов Г. Г.* Украина и Россия: книга иллюстраций взаимоотношений и истории (обстоятельства, риски, тенденции) / Г. Г. Матишов. – Ростов н/Д: Изд-во ЮНЦ РАН, 2014. – 224 с.
6. Таможенная статистика внешней торговли. Южный федеральный округ. IV квартал 2015 г. – Ростов-на-Дону: Южное таможенное управление, 2015. – 10 с.
7. *Нурыйшев Г. Н.* Современная Украина в геополитическом измерении / Г. Н. Нурыйшев // Национальная безопасность и стратегическое планирование. – 2014. – Выпуск 2 (6). – С. 9–16.
8. *Павлов К. В.* Методика оценки развития постиндустриальной и неиндустриальной моделей региональной модернизации (на примере Донбасса Украины) / К.В., Павлов, В. И. Ляшенко, Е. В. Котов, И. В. Митрованова // Известия Волгоградского государственного технического университета. Серия «Актуальные проблемы реформирования российской экономики (теория, практика, перспектива)». – 2016. – № 1 (180). – С. 122–130.
9. *Котова Л. А.* Форсайт в пространственно-экономической трансформации еврорегиона «Донбасс» / Л. А. Котова // Региональная экономика. Юг России. – 2013. – № 2. – С. 115–120.
10. *Котова Л. А.* Концепция коэволюции преобразований в еврорегионе «Донбасс» / Л. А. Котова, В. В. Селютин // Региональная экономика. Юг России. – 2014. – № 3. – С. 43–48.
11. Донбасс призвал южнороссийский бизнес // *Эксперт Юг*. 2015. №11-12 (351). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://expert.ru/south/2015/11/donbass-prizval-yuzhnorossijskij-biznes/> (дата обращения 13.05.2016).
12. *Калиновский И.* Сколько стоит восстановление Донбасса / И. Калиновский // *Expert Online*. 25 февраля 2015 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://expert.ru/2015/02/25/skolko-stoit-vosstanovlenie-donbassa/> (дата обращения 22.04.2016).
13. Путин оценил ущерб экономики России от ассоциации Украины с ЕС в 100 млрд рублей. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gazeta.ru/business/news/2014/08/26/n_6426753.shtml (дата обращения 13.04.2016).
14. *Матишов Г. Г.* Исторические и геополитические угрозы национальной безопасности. Азово-Причерноморье и Прикаспий в XXI веке / Г. Г. Матишов. –

Ростов н/Д: Изд-во ЮНЦ РАН, 2015. – 304 с.

15. Таможенная статистика внешней торговли ЮФО и его субъектов (2013-2015 гг.). Официальный сайт Федеральной таможенной службы Южного таможенного управления. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://yutu.customs.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=26313:2015-03-26-08-03-28&catid=204:2014-&Itemid=228; http://yutu.customs.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=26752:2015-06-11-06-04-53&catid=225:2015-&Itemid=261

Referenses

1. *Protsenko, N. & Kisin S.* (2014). First losses. *Expert South*, 10–12, 13–17.

2. Crisis in Ukraine – it for a long time. From: <http://expert.ru/south/2014/12/krizis-na-ukraine--eto-nadolgo/>.

3. Assistant to the President: Several branches of the Russian economy are in a risk zone]. From at: <http://www.rosbalt.ru/federal/2016/05/25/1517331.html>.

4. *Matishov, G. G.* (2014). Ukraine: a geostrategic turn (history lessons – from Elba 1945 to Mius-fronta 2014). Rostov - on - Don: Southern scientific center Publ, 384.

5. *Matishov, G. G.* (2014). Ukraine and Russia: book of illustrations of relationship and stories (circumstances, risks, tendencies). Rostov - on - Don: Southern scientific center Publ., 224.

6. Customs statistics of foreign trade. Southern Federal District. The IV quarter 2015 (2015). Rostov - on - Don: Southern customs office, 10.

7. *Nuryshv, G. N.* (2014). Modern Ukraine in geopolitical measurement. National security and strategic planning, 2(6), 9–16.

8. *Pavlov, K.V. & Liashengko, V. I. & Kotov, E.V. & Mitrofanova, I.V.* (2016). Metodik of an assessment of development of

post-industrial and neoindustrial models of regional modernization (on the example of Donbass of Ukraine). News of the Volgograd state technical university. "Actual Problems of Reforming of the Russian Economy (Theory, Practice, Prospect)" series, 1 (180), 122–130.

9. *Kotova, L.A.* (2013). Forsythe in spatial and economic transformation of the euroregion "Donbass". *Regional economy. South of Russia*, 2, 115–120.

10. *Kotova, L.A. & Selyutin, V.V.* (2014). The concept of a koevolution of transformations in the euroregion "Donbass". *Regional economy. South of Russia*, 3, 43–48.

11. Donbass has called the South Russian business (2015). *Expert South*, 11-12 (351). From at: <http://expert.ru/south/2015/11/donbass-prizval-yuzhnorossijskij-biznes/>.

12. *Kalinovsky, I.* (2015). How much is restoration of Donbass. *Expert Online*, February 25. From at: <http://expert.ru/2015/02/25/skolko-stoit-vosstanovlenie-donbassa/>.

13. Putin has assessed damages of economy of Russia from association of Ukraine with the EU at 100 billion rubles. From at: http://www.gazeta.ru/business/news/2014/08/26/n_6426753.shtml.

14. *Matishov, G.G.* (2015). Historical and geopolitical threats of national security. Azovo-Black Sea Coast and Prikaspy in the 21st century. Rostov - on - Don: Southern scientific center Publ., 304.

15. Customs statistics of foreign trade of the Southern Federal District and its subjects (2013-2015 gg.). Official website of the Federal Customs Service of the Southern Customs Department. From at: http://yutu.customs.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=26313:2015-03-26-08-03-28&catid=204:2014-&Itemid=228; http://yutu.customs.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=26752:2015-06-11-06-04-53&catid=225:2015-&Itemid=261

Мітрофанова І. В., Мітрофанова І. А.

Регіони півдня Росії та України: тенденції, обмеження та перспективи економічного співробітництва

Історично економіки південних регіонів Росії і України були тісно інтегровані, але військово-політичний конфлікт 2014 року і затягування політичної кризи на Україні створили фактори ризику для півдня Росії, особливо для таких галузей, як АПК, легка промисловість, машинобудування. Уже в 2013 р структура зовнішньоекономічної діяльності регіонів Південного федерального округу Росії з Україною зазнала трансформацію і намітилася тенденція до значного скорочення поставок палива. Порівняльний аналіз обсягів експорту та імпорту показав, що і сьогодні Україна залишається партнером південних регіонів по експортно-імпортних контрактах по ряду товарних груп, однак негативна динаміка помітна: зниження імпорту з Південного федерального округу (ПФО) Росії в Україну в 2 рази і експорту - в 3 рази в 2015 р в порівнянні з показниками 2013 року, при цьому коливання по регіонах в ряді випадків більш значні. У той же час у підприємств Донецької і Луганської областей України та південних компаній Росії чимало взаємних інтересів в налагодженні зв'язків з бізнес-спільнотою, зокрема, з прикордонної Ростовською областю, тому регіонах ПФО Росії необхідно звернути увагу на можливості розвитку бізнесу на території цих областей.

Ключові слова: Південний федеральний округ, Україна, експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот, інтеграція, інвестиційні проекти, ризики.

Mitrofanova I. V., Mitrofanova I. A.

Regions of the South of Russia and Ukraine: tendencies, restrictions and prospects of economic cooperation

Historically economies of the southern regions of Russia and Ukraine have been closely integrated, but the military-political conflict of 2014 and a tightening of political crisis in Ukraine have created risk factors for the South of Russia, especially for such branches as agrarian and industrial complex, light industry, mechanical engineering. In 2013 the structure of foreign economic activity of regions of the Southern Federal District of Russia with Ukraine has undergone transformation and the tendency to considerable reduction of supply of fuel was outlined. The comparative analysis of volumes of export and import has shown, as today Ukraine remains the partner of the southern regions in export-import contracts in a number of commodity groups, however negative dynamics is noticeable: decrease in import from the Southern Federal District to Ukraine twice and export – by 3 times in 2015 in comparison with indicators of 2013, at the same time fluctuations on regions in some cases more considerable. At the same time at the enterprises of the Donetsk and Luhansk regions of Ukraine and the southern companies of Russia there are a lot of mutual interests in establishing communications with business community, in particular, with the border Rostov region therefore business of the Southern Federal District needs to pay attention to possibilities of development of business in the territory of these regions.

Keywords: Southern Federal District, Ukraine, export, import, foreign trade turnover, integration, investment projects, risks.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой «Экономика и управление» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, head of Economy and Management Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

Статья подана
14.06.2016 г.

УЗБЕКИСТАН: ПРИОРИТЕТЫ ИННОВАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И ТЕХНИЧЕСКОГО ОБНОВЛЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Пранализирована динамика основных показателей развития промышленности и деятельность институтов инновационного обеспечения процесса модернизации, технического и технологического обновления производств промышленности. Особое внимание уделяется Фонду реконструкции и развития Узбекистана и фондам модернизации и новых технологий предприятий. Особое внимание уделяется необходимости стимулирования предприятий и их работников к инновационной деятельности, а также формированию механизма распределения прав на объекты интеллектуальной собственности, созданных в НИИ и ВУЗах республики. Авторами обозначено, что сегодня Узбекистан нуждается в эффективной стратегии и инфраструктуре коммерциализации с целью обеспечения профессионального управления интеллектуальными правами собственности. Это необходимо для удовлетворения потребности промышленности и общества, формирования отдачи от инвестиций, вкладываемых в исследования научных организаций.

Ключевые слова: модернизация, техническое и технологическое обновление производства, структурная и инвестиционная политика, Фонд реконструкции и развития, стимулирование внедрения инновационных проектов.

Постановка проблемы. Промышленность Узбекистана оказывает решающее воздействие на уровень развития производительных сил республики и является важнейшим приоритетом обеспечения устойчивого роста экономического и экспортного потенциала республики. За 2004-2013 г.г. валовая добавленная стоимость

промышленности увеличилась 2,15 до 28,8 трлн. сум, а ее удельный вес в валовом внутреннем продукте – с 17,5 до 24,2%. Объем промышленной продукции вырос с 8,12 до 64,3 трлн. сум. В промышленности образуется до 68% прибыли до уплаты налога на доход и привлекается до 37,7% инвестиций (2007 г.) (табл.1).

Т а б л и ц а 1

Основные экономические показатели развития промышленности, трлн. сум

Отрасли	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Валовой внутренний продукт, всего	12,3	15,9	21,1	28,2	38,9	48,1	62,4	78,8	97,9	119,0
в том числе валовая добавленная стоимость промышленности	2,15	3,29	4,60	5,91	9,15	11,2	14,9	18,9	23,1	28,8
удельный вес промышленности, %	17,5	20,7	21,8	21,0	23,5	23,6	23,9	24,0	24,0	24,2
Объем промышленной продукции	8,12	11,0	14,6	18,4	23,8	28,4	34,5	42,2	51,1	64,3
Прибыль до уплаты налога на доход, всего	1,03	1,84	1,84	3,20	4,56	6,02	5,96	7,72	7,70	11,5
в том числе промышленности	0,62	1,25	1,06	2,18	2,97	3,82	3,20	3,63	4,61	5,16
удельный вес промышленности, %	59,9	67,9	57,9	68,0	65,1	63,4	53,7	47,0	59,9	44,9
Инвестиции в основной капитал, всего	2,63	3,16	4,04	5,90	9,56	12,5	15,3	17,9	22,8	28,7
в том числе промышленности	0,76	1,03	1,38	2,22	3,29	3,56	4,66	6,07	7,79	9,81
удельный вес промышленности, %	29,0	32,6	34,3	37,7	34,5	28,4	30,4	33,8	34,2	34,2

Источник: Промышленность Узбекистана. Статистические сборники за 2006, 2010, 2014 г.

В результате последовательной реализации принятой программы приоритетного развития промышленности в 2011-2015 годах и отраслевых программ по модернизации, техническому и технологическому обновлению производств в структуре промышленности все большее место занимают обрабатывающие отрасли, производящие конкурентоспособную продукцию с высокой добавленной стоимостью. Сегодня эти отрасли производят более 78% промышленной продукции страны.

Анализ последних исследований и публикаций. Согласно Указу Президента РУз от 11.05. 2006 г., № УП-3751, в целях обеспечения реализации проектов по модернизации и техническому перевооружению базовых отраслей экономики, достижения динамичного, устойчивого и сбалансированного социально-экономического развития страны, а также осуществления эффективной структурной и инвестиционной политики был создан Фонд реконструкции и развития Узбекистана [1].

Доходы Фонда реконструкции и развития Республики Узбекистан формируются за счет [2]:

- поступлений от превышения мировой цены на стратегические ресурсы над ценой отсечения, устанавливаемой решениями Президента Республики Узбекистан при утверждении прогноза основных макроэкономических показателей и параметров Государственного бюджета;

- доходов от управления активами Фонда реконструкции и развития Республики Узбекистан, в том числе от размещения свободных остатков средств Фонда реконструкции и развития Республики Узбекистан;

- иных источников в соответствии с законодательством.

Средства Фонда реконструкции и развития Республики Узбекистан используются на:

- финансирование инвестиционных проектов, включенных в Государственную инвестиционную программу;

- предоставление льготных кредитов для финансирования проектов развития и реконструкции производственной

инфраструктуры для последующего размещения новых промышленных производств;

- инвестирование в уставный капитал вновь создаваемых финансовых институтов и предприятий стратегического характера с иностранными инвестициями в базовых отраслях экономики;

- осуществление в рамках утвержденных Президентом Республики Узбекистан или Кабинетом Министров Республики Узбекистан программ по модернизации, технического и технологического перевооружения ускоренного финансирования и реализации инвестиционных проектов посредством открываемых коммерческими банками кредитных линий в иностранной валюте;

- предоставление в соответствии с утвержденными государственными программами льготных кредитов для осуществления закупок новых современных зарубежных технологий, техники и оборудования, других товаров стратегического назначения;

- финансирование на грантовой основе национальных социально значимых государственных программ и проектов по формированию производственной и непроизводственной инфраструктуры;

- софинансирование с коммерческими банками инвестиционных программ (бизнес-планов) предприятий-заемщиков, в том числе позволяющих технически перевооружить производство, увеличить загрузку производственных мощностей, нарастить объемы производства конкурентоспособной продукции и ее экспорта, обеспечить рост добавленной стоимости.

В соответствии с Постановлением Президента Республики Узбекистан от 07.2008 г., № ПП-916 «О дополнительных мерах по стимулированию внедрения инновационных проектов и технологий в производство» в Узбекистане стали проводиться ежегодные республиканские ярмарки инновационных идей, технологий и проектов [3]. За 2008-2013 гг. научные учреждения и вузы заключили с производственными организациями сотни контрактов и договоров намерений о внедрении

различной отечественной инновационной продукции.

Цель статьи - проанализировать: приоритеты инновационного обеспечения и технического обновления промышленности Узбекистана.

Изложение основного материала исследования. Примером успешной интеграции науки и производства стали тесные связи научных организаций Академии наук РУз, университетов и вузов республики с НХК «Узбекнефтегаз», ГАК «Узкимёсаноат», ГАК «Узфармсаноат», ГАК «Узбекэнерго», АК «Узбекуголь», НГМК, АГМК и др.

Кроме того, согласно данному постановлению для обеспечения широкого внедрения прикладных научных разработок и инновационных технологий в производство министерствам, ведомствам, ассоциациям, компаниям и другим хозяйственным объединениям было поручено оказать содействие в создании органами хозяйственного управления и предприятиями:

- фондов модернизации и новых технологий, определив источниками их формирования часть амортизационных отчислений и чистой прибыли хозяйствующих субъектов, а также целевые поступления от заказчиков;

- структурных подразделений, а при необходимости - также проектно-конструкторских бюро, отвечающих за инновационное развитие отрасли и предприятия.

Основными задачами создаваемых структурных подразделений инновационного развития хозяйствующих субъектов определены:

- изучение международных и отечественных разработок современных оборудования и технологий с формированием на этой основе ежегодных и среднесрочных программ внедрения современных технологий в производство;

- формирование портфеля заказов на отечественные прикладные научные исследования и разработки, а также их размещение;

- внедрение результатов прикладных научных исследований и разработок в практику деятельности предприятия.

Укреплению этих связей способствовало принятие в мае 2009 г. Положения о фонде модернизации и новых технологий органов хозяйственного управления и предприятий. Это позволяет отечественным товаропроизводителям активнее модернизировать технологические процессы не только своими силами, но и привлекать к этой работе специалистов Академии наук, ВУЗов, министерств и ведомств. Кроме того, инновационному развитию способствовал принятый в республике комплекс льгот и преференций. Так, научным организациям, занимающимся разработкой инновационных проектов, предоставляются налоговые льготы, причем средства, направляемые на эти цели, освобождены от уплаты практически всех налогов, кроме единого социального платежа.

Согласно Постановлению Президента РУз от 15.12.2010 г. №ПП-1442 «О приоритетах развития промышленности Республики Узбекистан в 2011-2015 г.г. были определены основные задачи и приоритетные направления развития промышленности республики в 2011-2015 г.г. Они включают в себя [4]:

- выработку конкретной, глубоко и всесторонне продуманной долгосрочной перспективы развития структурообразующих отраслей и промышленности, осуществление на этой основе углубления структурных преобразований экономики, направленных на диверсификацию основных ее отраслей;

- обеспечение стабильности нормативных показателей и тарифов с целью повышения конкурентоспособности отечественной промышленной продукции, уменьшения зависимости развития промышленности и экономики республики в целом от изменений мировой конъюнктуры;

- дальнейшее углубление структурных преобразований в промышленности, направленных на опережающее развитие таких приоритетных отраслей, как энергетика, нефтегазохимическая, химическая, текстильная и легкая промышленность, цветная металлургия, машиностроение и автомобилестроение, фармацевтика, качественная и углубленная переработка

сельскохозяйственной продукции, производство строительных материалов, обеспечивающих повышение роли и места Республики Узбекистан в мировом разделении труда, производство конкурентоспособной продукции с высокой долей добавленной стоимости, пользующейся устойчивым спросом на мировом рынке;

– осуществление широкомасштабной модернизации, технического и технологического обновления промышленных производств, оснащение их самым современным высокотехнологичным оборудованием, ускоренное внедрение в отраслях промышленности современных научных достижений и прогрессивных инновационных технологий, расширение подготовки высококвалифицированных кадров для промышленности;

– обеспечение устойчивого роста экспортного потенциала, увеличения производства экспортноориентированной конкурентоспособной промышленной продукции, расширение ее рынков сбыта на базе дивер-

сификации производства, углубленной и качественной переработки отечественного сырья;

– неуклонное повышение эффективности промышленного производства за счет повышения производительности труда, последовательного снижения производственных затрат и себестоимости продукции, внедрения современных энергосберегающих и ресурсосберегающих технологий, совершенствования организации производства, устранения потерь и непроизводительных затрат;

– системное внедрение международных стандартов качества и технических регламентов при производстве промышленной продукции, обеспечивающих ее конкурентоспособность на внешних рынках.

В табл. 2 приведен перечень целевых показателей развития промышленности республики на 2011-2015 г.г.

Т а б л и ц а 2

Целевые показатели развития промышленности республики на 2011-2015 гг.

Наименование	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	Всего за 2011-2015 г.
Темпы роста продукции промышленности (в % к предыдущему году)	108,3	109,3	109,7	110,3	110,9	111,8	164,0
Доля промышленности в ВВП	23,9	24,1	24,8	25,8	26,8	28,0	-
Доля конечной готовой продукции в общем объеме производства	50,6	51,7	53,6	56,2	58,7	61,2	-
Объем инвестиций в промышленность, млн. долл. США	2 668,9	3 207,9	3 923,9	4 891,1	6 118,9	7 531,6	25 673,4

Источник: разработано авторами

Для обеспечения устойчивого и динамичного развития экономики республики, ускорения модернизации, технического и технологического перевооружения предприятий, организации на этой основе производства конкурентоспособной продукции с высокой добавленной стоимостью, расширения экспортного потенциала Постановлением Президента РУз от 04.10.2011 г. №ПП-1623 была утверждена Программа первоочередных мер по расширению объемов производства и освоению выпуска новых видов конкурентоспособной продукции [5]. Она включала в себя перечни инвестиционных проектов по расширению объемов производства конкурентоспособной продукции на базе действующих предприятий; производству

импортозамещающих комплектующих узлов, сырья и материалов; подлежащих ускоренной реализации за счет сокращения сроков подготовки и осуществления строительно-монтажных и пуско-наладочных работ; новых и ускоряемых инвестиционных проектов, предлагаемых к реализации с участием средств Фонда реконструкции и развития Республики Узбекистан.

При подготовке Программы особое внимание уделялось [6]:

– эффективному использованию ресурсов для создания новых и реконструкции действующих производственных мощностей, обеспечивающих повышение конкурентоспособности производимой продукции на внутреннем и мировом рынках, расшире-

ние экспортного потенциала и занятие прочного положения на мировых рынках, прежде всего в отраслях, располагающих соответствующим ресурсным потенциалом;

- формированию по этим направлениям перечня конкретных и эффективных инвестиционных проектов с коротким инвестиционным периодом в рамках программ развития промышленности, производственной инфраструктуры, транспортного и коммуникационного строительства на 2011-2015 г.г.;

- разработке и реализацию действенного механизма, обеспечивающего ускоренную процедуру осуществления всех работ по формированию необходимой проектно-сметной документации по новым инвестиционным проектам, включенным в перечень, при обязательном условии их строгого соответствия строительным нормам и правилам, а также открытия аккредитивов и авансирования производства оборудования с длительным сроком изготовления;

- дальнейшему укреплению ресурсной базы Фонда реконструкции и развития Узбекистана и расширение масштабов

его участия в финансировании инвестиционных проектов, включенных в перечень проектов, подлежащих ускоренной реализации;

- определению ведущих иностранных компаний, владеющих современными технологиями и развитой маркетинговой сетью, которых можно привлечь к совместной реализации инвестиционных проектов по созданию новых и модернизации действующих производств с последующей реализацией производимой на них продукции на мировых рынках.

В целях дальнейшей модернизации производственных мощностей действующих предприятий и укрепления промышленного потенциала республики Кабинетом Министров РУз были утверждены целевые параметры вывода из эксплуатации и обновления морально и физически устаревшего оборудования с заменой на современное, апробированное на мировом уровне опережающего внедрения на предприятиях современных и успешно апробированных на мировом уровне технологий по крупным предприятиям отраслей промышленности на 2012-2014 г.г. и последующие годы (табл. 3) [7].

Т а б л и ц а 3

Целевые параметры по выводу из эксплуатации и обновлению устаревшего оборудования на 2012-2014 гг. и последующие годы

Оборудование, замененного в 2011 году	Оборудование, заменяемое в 2012-2014 гг. в рамках сетевых графиков		Оборудование, заменяемое в рамках инвестиционных проектов		Оборудование, заменяемое после 2014 года	Оборудование, сокращаемое за счет оптимизации техпроцесса и внедрения современного оборудования
	кол-во (ед.)	стоимость (млн. долл.)	кол-во (ед.)	стоимость (млн. долл.)		
753	16 678	1 126,6	4 359	1050,2	21733	4 847

Источник: разработано авторами

Коммерческим банкам было рекомендовано выделять промышленным предприятиям долгосрочные кредиты на приобретение нового технологического оборудования взамен выбывающего.

В целях дальнейшего развития высокотехнологичных отраслей промышленности, расширения производства готовых товаров и полуфабрикатов, пользующихся устойчивым спросом на мировых и региональных рынках Указом Президента РУз от 4.03.2015 г. №УП-4707 была принята Программа мер по обеспечению структурных преобразований, модернизации и диверсификации производства на 2015-2019 г.г. Она содержит [8]:

- целевые показатели развития промышленности, диверсификации ее структуры, расширения объемов производства и ассортимента производства конкурентоспособной, экспортоориентированной продукции;

- перечень вновь начинаемых инвестиционных проектов по модернизации, техническому и технологическому обновлению производств;

- перечень новых приоритетных инвестиционных проектов для реализации с привлечением иностранных инвестиций и кредитов.

Для создания необходимых условий по дальнейшему ускоренному развитию промышленного потенциала, структурных преобразований и диверсификации национальной экономики Постановлением Президента РУз от 6.03.2015 г. была принята Программа развития и модернизации инженерно-коммуникационной и дорожно-транспортной инфраструктуры на 2015-2019 г.г. Она включает в себя сводные целевые параметры и адресный перечень проектов в разрезе отдельных ее составляющих [9].

Проведенный анализ показал, что процесс формирования институциональных основ инновационного развития национальной экономики носит динамичный характер. В законодательную базу, в рамках Концепции дальнейшего углубления демократических реформ и формирования гражданского общества в стране вносятся изменения применительно к современному этапу рыночных преобразований, что делает ее адекватной современным задачам и выбранным приоритетам. В республике формируется инновационная инфраструктура позволяющая обеспечить реализацию процесса модернизации национальной экономики.

Активизации инновационной деятельности в республике будет способствовать принятие Закона Республики Узбекистан «Об инновациях и инновационной деятельности. В проекте данного Закона предусматривается дальнейшее развитие инновационной инфраструктуры (инновационных и венчурных фондов, инновационных предприятий и др.), совершенствование системы налогообложения и кредитования, а также стимулирования участников инновационной деятельности, выполняющих приоритетные высокотехнологичные инновационные проекты и внедряющих их в отраслях экономики в целом и индустриальном комплексе в особенности.

Цели и направления инновационной политики государства определяются, прежде всего, характерной особенностью той или иной отрасли, ее производственно-экономическим потенциалом и уровнем конкурентоспособности основной продукции. Все отрасли промышленности страны в зависимости от уровня конкурентоспособности своей продукции можно разделить на три группы. Первая группа отраслей обладает большим конкурентоспособным потенциалом и работает на мировом рынке. Это от-

расли топливно-энергетического комплекса.

Отрасли второй группы производят продукцию, близкую к конкурентоспособной на мировом рынке. Это машиностроение, химическая промышленность и цветная металлургия.

Отрасли третьей группы включают в себя агропромышленный комплекс, легкую и пищевую промышленность и др. Их продукция на мировом рынке пока еще не котируется, поэтому они ориентированы главным образом на внутренний рынок.

Инновационная политика в отношении этих групп отраслей отличается по характеру, масштабам, объему ресурсов и т.д. В этой связи к основным направлениям государственной инновационной политики можно отнести:

- разработку и совершенствование нормативно-правового обеспечения инновационной деятельности, механизмов ее стимулирования;

- создание системы поддержки инновационной деятельности, развития производства, повышения конкурентоспособности и экспорта наукоемкой продукции;

- развитие инфраструктуры инновационного процесса, включая систему информационного обеспечения, систему экспертизы, финансово-экономическую систему, систему сертификации и продвижения разработок и т.д.;

- развитие малого инновационного предпринимательства путем формирования благоприятных условий для функционирования малых организаций и оказания им государственной поддержки на начальном этапе деятельности;

- совершенствование конкурсной системы отбора инновационных проектов и программ. Реализация в отраслях экономики относительно небольших и быстро окупаемых инновационных проектов с участием частных инвесторов и при поддержке государства позволит поддержать наиболее перспективные производства и организации, усилить приток в них частных инвестиций;

- реализацию приоритетных направлений, способных преобразовывать соответствующие отрасли экономики страны и ее регионов.

В Концепции инновационного развития Узбекистана на 2012-2020 годы, переход к инновационному развитию страны

был определен как основная цель государственной политики в области развития науки и технологий. Декларированы следующие приоритетные направления:

1. Развитие фундаментальной науки, важнейших прикладных исследований и разработок.

2. Совершенствование государственного регулирования в области науки и технологий.

3. Формирование национальной инновационной системы.

4. Повышение эффективности использования результатов научной и научно-технической деятельности.

5. Сохранение и развитие кадрового потенциала научно-технического комплекса.

6. Интеграция науки и образования.

Темпы освоения новых технологий прямо зависят от заинтересованности, как инвестора, так и разработчиков в правах на полученные технологии. Следовательно, необходимо четко разграничить права государства на результаты научно-технической деятельности, финансируемые из госбюджета, и права их исполнителей, с учетом необходимости стимулирования предприятий и их работников к инновационной деятельности. Также принципиально важно разделить функции хозяйствующего субъекта, реализующего права на объекты интеллектуальной собственности, и субъекта, контролирующего использование прав государства.

В настоящее время сфера охраны интеллектуальной собственности в Узбекистане регулируется такими законами, как «Об изобретениях, полезных моделях и промышленных образцах», «О правовой охране программ для ЭВМ и баз данных», «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров», «Об авторском праве и смежных правах» и др.

Законодательство обеспечивает охрану исключительных (имущественных или экономических) прав обладателя объекта интеллектуальной собственности, которое выражается в праве использования этого объекта интеллектуальной собственности по своему усмотрению в любой форме и любым способом. При этом использование другими лицами объектов интеллектуальной собственности, в отношении которых их правообладателю принадлежит исключительное

право, допускается только с согласия правообладателя.

В соответствии с постановлением «Об образовании Агентства по интеллектуальной собственности Республики Узбекистан» от 24 мая 2011 года в стране создана новая система надежной защиты прав на объекты интеллектуальной собственности. В рамках этого документа на базе Государственного патентного ведомств Республики Узбекистан и Узбекского республиканского агентства по авторским правам образовано Агентство по интеллектуальной собственности. Это предоставило широкие возможности для осуществления единой государственной политики в сфере правовой защиты и охраны объектов интеллектуальной собственности. Расширение полномочий агентства – в частности, возложение на него задач по правовой охране изобретений, полезных моделей, промышленных образцов, товарных знаков и других объектов интеллектуальной собственности, защита прав правообладателей, обеспечение охраны объектов интеллектуальной собственности – способствует повышению эффективности работы в этой сфере

Вместе с тем механизм распределения прав на объекты интеллектуальной собственности, созданных в НИИ и ВУЗах республики, довольно расплывчатый. Статьи ГК РУз в области определения правообладателя интеллектуальной собственности, созданной за счет государственных средств, противоречат друг другу. Инвесторов, особенно зарубежных, отпугивает такая неопределенность. Определенную сложность в разрешении названной проблемы добавляет неразвитость национального законодательства в вопросах регулирования отношений государства, с одной стороны, и физических и юридических лиц, с другой стороны (в том числе, изобретателей, новаторов, научно-производственных комплексов и т.п.). Действие патентного законодательства, законодательства об авторском праве и других законов, как правило, ограничивается рамками частного права, тогда как права государства, финансирующего до настоящего времени большую часть всех научно-исследовательских, опытно-конструкторских и технологических работ, фактически остаются неопределенными. В результате снижаются темпы освоения новых технологий.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Сегодня Узбекистан нуждается в эффективной стратегии и инфраструктуре коммерциализации с целью обеспечения профессионального управления интеллектуальными правами собственности. Это необходимо для удовлетворения потребности промышленности и общества, формирования отдачи от инвестиций, вкладываемых в исследования научных организаций. Инфраструктура коммерциализации должна обеспечивать привилегии по доступу к критической массе всего спектра научных исследований и быть территориально близка к результатам НИОКР, а также тесно связана с бизнесом.

Литература

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О создании Фонда реконструкции и развития Республики Узбекистан» от 11.05.2006 г., № УП-3751 // Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2006 г., № 19, ст. 161; 2009 г., № 8, ст. 76, № 22, ст. 257; 2012 г., № 11, ст. 113; 2014 г., № 29, ст. 356
2. Бюджетный кодекс Республики Узбекистан (Введен в действие с 01.01.2014 г.) ст. 48-49
3. Постановление Президента Республики Узбекистан от 15.07.2008 года № ПП-916 «О дополнительных мерах по стимулированию внедрения инновационных проектов и технологий в производство» // Ведомости палат Олий Мажлиса Республики Узбекистан, 2008 г., N 7, ст. 387
4. Постановление Президента РУз от 15.12.2010 г. №ПП-1442 «О приоритетах развития промышленности Республики Узбекистан в 2011-2015 г.г.// Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2010 г., №12 ст.529 и №50, ст. 472
5. Постановление Президента РУз от 04.10.2011 г. №ПП-1623 «О Программе первоочередных мер по расширению объемов производства и освоению выпуска новых видов конкурентоспособной продукции» // Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2011 г.
6. Распоряжение Президента РУз от 29.07.2011 г. №Р-3686 «О разработке программы мер по формированию новых и ускорению реализации утвержденных инвестиционных проектов по модернизации, тех-

ническому и технологическому обновлению производства // Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2011 г.

7. Постановление Кабинета Министров РУз от 19.04.2012 г. № 115 «О дополнительных мерах по ускоренному обновлению морально и физически устаревшего оборудования предприятий отраслей промышленности // Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2012 г., №17, ст. 190.

8. Указ Президента РУз от 4.03.2015 г. №УП-4707 «О Программе мер по обеспечению структурных преобразований, модернизации и диверсификации производства на 2015-2019 г.г.»

9. Постановление Президента РУз от 6.03.2015 г. «О Программе развития и модернизации инженерно-коммуникационной и дорожно-транспортной инфраструктуры на 2015-2019 г.г.»

References

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On establishment of the Fund for Reconstruction and Development of Uzbekistan" dated 11.05. 2006, number UP-3751. Meeting of the legislation of the Republic of Uzbekistan, 2006, number 19, Art. 161; 2009, number 8, Art. 76, number 22, Art. 257; 2012, number 11, Art. 113; 2014, number 29, Art. 356
2. Budget Code of the Republic of Uzbekistan (entered into force on 01.01.2014, the) art. 48-49
3. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan from 15.07.2008, the number PP-916 "On additional measures to stimulate innovative projection-ing and technologies in production". Sheets of Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2008, N 7, Art. 387
4. The President of the Republic of Uzbekistan Decree of 15.12.2010 № PP-1442 "On the priorities of industrial development of the Republic of Uzbekistan in 2011-2015 yy.(2010). Collection of legislation of the Republic of Uzbekistan, 12, 529 and number 50, Art. 472
5. Decree of the President of Uzbekistan from 04.10.2011, the PP-1623 "On the Program of priority measures to increase production volumes and the development of new types of competitive products" (2011). Meeting of the legislation of the Republic of Uzbekistan.
6. Order of the President of Uzbekistan dated 29.07.2011, the WF-3686 "On the

development of a program of measures to accelerate the development of new and implementation of the approved investment projects on modernization, technical and technological renewal of production. (2011). Meeting of the legislation of the Republic of Uzbekistan.

7. Resolution of the Cabinet of Ministers of 19.04.2012 of №115 «On additional measures to accelerate the renewal of obsolete equipment of industrial sectors. (2012). Meeting

of the legislation of the Republic of Uzbekistan, 17, Art. 190.

8. Decree of the President of Uzbekistan from 04.03.2015, the UP-4707 "On the Program of measures for structural reforms, modernization and diversification of production in 2015-2019 gg"

9. Decree of the President of Uzbekistan from 03.06.2015 "On the program of development and modernization of engineering and communication and road infrastructure in the 2015-2019 biennium.

Расулев А. Ф., Тростянский Д. В.

Узбекистан: приоритеты инновационного обеспечения та технического обновления промышленности

Праналізована динаміка основних показників розвитку промисловості і діяльність інститутів інноваційного забезпечення процесу модернізації, технічного і технологічного оновлення виробництва промисловості. Особлива увага приділяється Фонду реконструкції та розвитку Узбекистану і фондам модернізації та нових технологій підприємств. Особлива увага приділяється необхідності стимулювання підприємств і їх працівників до інноваційної діяльності, а також формування механізму розподілу прав на об'єкти інтелектуальної власності, створених в НДІ і ВНЗ республіки. Авторами позначено, що сьогодні Узбекистан потребує ефективної стратегії і інфраструктурі комерціалізації з метою забезпечення професійного управління інтелектуальними правами власності. Це необхідно для задоволення потреби промисловості і суспільства, формування віддачі від інвестицій, вкладених в дослідження наукових організацій.

Ключові слова: модернізація, технічне і технологічне оновлення виробництва, структурна та інвестиційна політика, Фонд реконструкції та розвитку, стимулювання впровадження інноваційних проєктів.

Rasulev A., Trostyansky D.

Uzbekistan: priorities for innovative software and technical updates industry

Pranalizirovana dynamics of the main indicators of industrial development and innovation activities of the institutions to ensure the process of modernization, technical and technological renovation of industrial production. Particular attention is paid to the Fund for Reconstruction and Development of Uzbekistan and the Fund for modernization and new technology enterprises. Particular attention is paid to the need to stimulate businesses and their employees to innovate, as well as the formation mechanism of distribution of rights to intellectual property created in the research institutes and universities of the country. The authors indicated that today Uzbekistan needs an effective strategy and infrastructure commercialization to ensure the professional management of intellectual property rights. This is necessary to meet the needs of industry and society, the formation of the return on investments made in the research of scientific organizations.

Keywords: modernization, technical and tehnologichekon update production, structural and investment policy, the Fund for Reconstruction and Development, to stimulate innovative projects.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Статья подана
19.01.2016 г.*

Співробітники СНУ ім. В. Даля визначили нові виклики соціально-гуманітарної науки в рамках Міжнародної науково-практичної конференції на базі Полтавського інституту економіки і права «Україна», 21-22 квітня 2016 р.

21–22 квітня 2016 р. в Полтавського інституту економіки і права «Україна», відбулася науково-практична конференція «Соціально-гуманітарні науки, економіка, право: нові виклики, практика інновацій», до роботи в якій були залучені співробітники кафедри «Оподаткування і соціальна економіка» та «Туризм та готельне господарство» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Напрями роботи конференції охопили досить широке коло актуальних досліджень, зокрема соціогуманітарні аспекти інтелектуального потенціалу України, теорію, методи та технології соціальної роботи з окремими групами клієнтів; становлення і розвиток правового статусу суб'єктів приватного права; наукові дослідження розвитку суб'єктів господарювання в умовах ринкової економіки; актуальні проблеми фізичної культури, спорту і здоров'я людини; сучасні проблеми перекладознавства.

Участь у конференції взяли науковці, представники органів місцевої влади та місцевого самоврядування, провідні фахівці-економісти, юристи, керівники та працівники установ соціального захисту та соціального забезпечення, реабілітаційних центрів, викладачі та студенти 27 вищих навчальних закладів. Усього – понад 250 осіб. У числі учасників – 12 вищих навчальних закладів із Білорусії, Польщі, Росії, Молдови, Грузії.

Міжнародна науково-практична конференція була присвячена науковим дослідженням розвитку суб'єктів господарювання різних форм власності в умовах ринкової економіки, удосконалення законодавства в умовах реформування соціально-економічної сфери суспільства, соціально-

гуманітарної сфери та соціального захисту вразливих верств населення, розробки стратегії подальшого розвитку національної економіки, використання сучасного методичного інструментарію управління соціально-економічними процесами та явищами у країні, забезпечення конкурентоспроможності тощо.

На конференції відбулася сесія презентаційних доповідей співробітників СНУ ім. В. Даля за різними соціально-економічними напрямками.

Учасниками конференції встановлено, що поряд із певними здобутками в економічній сфері, правовому регулюванні, соціально-гуманітарних аспектах в Україні існує низка проблем та питань, що потребують подальшого вирішення, а саме:

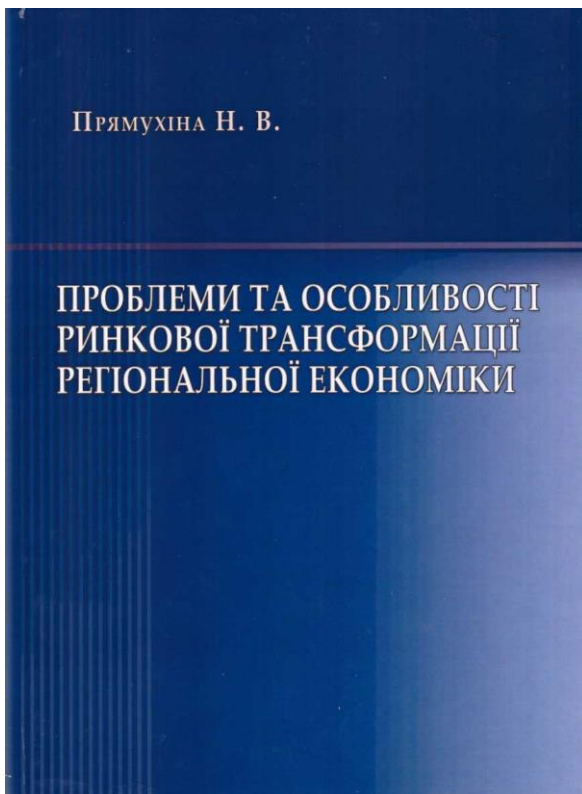
1) забезпечення умов для апробації та подальшого масового застосування інноваційних розробок вітчизняних науковців як стратегічного напрямку розвитку виробничого потенціалу підприємств;

3) активізація діяльності у напрямку пошуку новітніх підходів до розробки ефективних механізмів правового врегулювання юридичних конфліктів в умовах сучасної політичної ситуації;

4) впровадження заходів щодо гармонізації законодавства у сфері соціального захисту та забезпечення в контексті створення ефективного механізму реалізації правового захисту природних прав та охоронюваних законом інтересів фізичних осіб;

10) посилення взаємодії органів влади, суспільства, бізнесу і ЗМІ з метою формування у молоді мотивації до здорового способу життя.

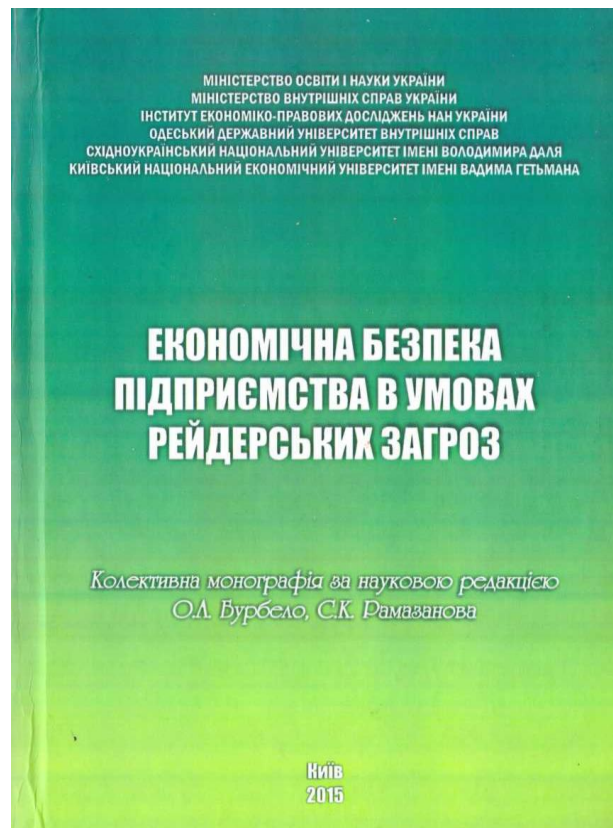
Прямухіна Н. В. **Проблеми та особливості ринкової трансформації регіональної економіки** : монографія / Н. В. Прямухіна. – Київ: «Видавництво Ліра-К», 2015. – 332 с.

Наукове дослідження присвячено актуальним проблемам формування та розвитку регіонального ринкового простору України в умовах трансформаційних перетворень. Розглянуто питання адаптації світового досвіду управління ринковими трансформаціями до вітчизняних реалій та обґрунтовано його пріоритети на регіональному рівні. Визначено ключові напрями дослідження трансформацій та складові українського регіонального менеджменту.

Розраховано на фахівців з регіональної економіки, науковців, викладачів, аспірантів та студентів вищих навчальних закладів.

Економічна безпека підприємства в умовах рейдерських загроз: колективна монографія / [О.А.Бурбело, С.К. Рамазанова, О.М.Заєць, Т.С. Гудіма, О.М. Кузьменко / за наук. ред. О.А.Бурбело, С.К. Рамазанова]. - Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – 285 с.

У монографії розглядаються теоретичні й практичні аспекти забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах рейдерських загроз, розкривається її економіко-правова природа та поняттєвий апарат, визначаються основні напрями забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання та окремих секторів економіки держави. Подаються висновки та рекомендації щодо вдосконалення існуючої методики забезпечення економічної безпеки підприємства та галузей економіки, а також законодавства України. Для науковців, аспірантів, студентів юридичних та економічних навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться цією проблемою.

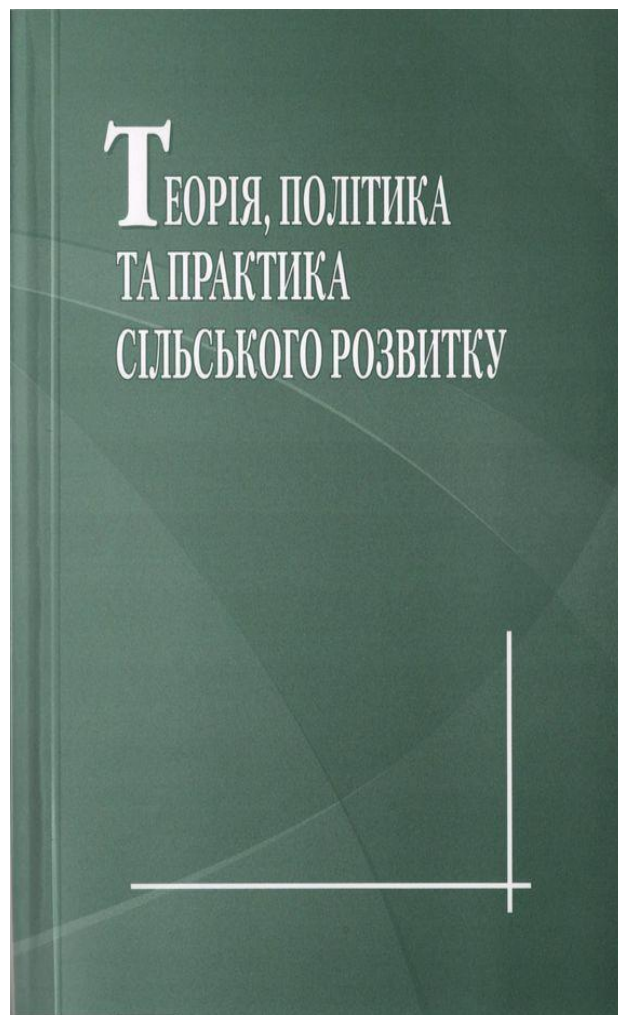

Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ *О. М. Бородіної*, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН *І. В. Прокопи*. – К.: НАН України; Ін-т екон. та прогнозув, 2015.–376с.

Досліджуються теоретико-методологічні засади, історичні передумови, сутнісні характеристики та інституціональні основи становлення сільського розвитку в Україні, окреслено шляхи формування його вітчизняної політики. Запропоновано методу бальної оцінки людського капіталу села та методичні підходи до його активізації. Розкрито основні напрями зміцнення економічного потенціалу сільського розвитку. Досліджено диференціацію умов сільського розвитку на рівні адміністративних районів і здійснено типологізацію сільських територій цього рівня за рядом ознак. Визначено можливості використання досвіду політики сільського розвитку ЄС в Україні.

Книга розрахована на науковців, фахівців агропродовольчого виробництва і регіонального розвитку, працівників органів державного управління і місцевого самоврядування, викладачів, аспірантів і студентів ВНЗ гуманітарного профілю.

**Калінеску Т.В., Кирилов О.Д.,
Фоменко А.О.**

Оцінювання гнучкості інноваційного розвитку підприємств та виробничого персоналу : монографія / *Т. В. Калінеску, О. Д. Кирилов, А. О. Фоменко*. – Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. – 316 с.

Монографія висвітлює ряд актуальних питань щодо оцінювання гнучкості інноваційного розвитку підприємств, динамічний набір вимог, критерії та показники, які дозволяють виявити існуючий рівень та причини зміни гнучкості, ступінь відповідності інноваційного розвитку до вимог ринку. Розкрито моніторинг комплексного показника гнучкості та модель оцінювання персоналу щодо реалізації системи оцінювання гнучкості інноваційного розвитку підприємств; означено ефективність застосування запропонованих критеріїв оцінювання гнучкості інноваційного розвитку підприємств. Монографія буде корисною як для науковців і фахівців, аспірантів, які досліджують проблеми активізації й розвитку інноваційної діяльності підприємств, так і для викладачів, що мають новітні курси з інвестування.

РЕЦЕНЗИЯ

на монографию: Павлов К. В. Инновационная экология как перспективное научное направление. – Ижевск: Изд-во «Шелест», 2016. – 360 с.

Опыт стран с развитой рыночной экономикой свидетельствует о том, что в последнее время инновации стали основой повышения конкурентоспособности этих стран, а также базовым элементом их общественной структуры. По оценкам, доля инновационно-информационного сектора за последние годы многократно возросла и составляет в развитых государствах 45-65% [1]. Кроме этого, данный сектор стал важнейшей основой, генерирующей современное социально-экономическое развитие, ключевым фактором динамики и роста экономики развитых стран.

Именно наличие развитого инновационно-информационного сектора во многом определяет важнейшее отличие передовых государств от стран третьего мира. Возросшая роль инноваций в жизнедеятельности современного общества способствовала становлению неэкономике, экономики знаний, инновационной экономики как нового направления современной экономической науки.

Основы теории инновации были заложены в XX веке такими крупными учеными, как Й. Шумпетер, Ф. Бродель, Г. Менш, С. Кузнец, Н. Кондратьев, П. Сорокин и др. В научный оборот понятие «инновация» как новую экономическую категорию ввел Й. Шумпетер, который под инновациями понимал изменения с целью внедрения и использования новых видов потребительских товаров, новых производственных, транспортных средств, рынков и форм организации в промышленности [2]. Очевидно, что в настоящее время знания, информация стали важнейшим элементом производительных сил, производительным ресурсом, по масштабам сопоставимым или даже превосходящим традиционные ресурсы: природные, трудовые, материальные и даже капитальные.

Инновационный процесс представляет собой совокупность научно-технических, технологических и организационных изменений, происходящих в процессе создания и реализации нововведений, при этом критериальной характеристикой инновационного процесса выступает внедрение новшества в качестве получения конечного результата, реализованного в производстве [3]. Таким образом, инновация – это продукт научно-технического прогресса. Она является результатом творческой деятельности коллектива, направленной на совершенствование существующей системы и имеющей практическую реализацию.

Для инноваций характерны следующие обязательные свойства: научно-техническая новизна; производственная применимость и коммерческая реализуемость. Объектами инноваций могут быть материалы, продукты, технологии, средства производства, люди и межчеловеческие отношения, социальная среда, а также организация и ее подразделения. Учитывая возросшую роль инноваций в жизни современного общества, в последнее время стала интенсивно развиваться теория инновационной экономики [4].

В рамках научно-учебной дисциплины «Инновационная экономика» содержится описание теоретических основ инновационной экономики и практических подходов к организации инновационной деятельности в рыночных условиях. К наиболее важным аспектам исследования инвестиционной деятельности следует отнести разработку методологических и методических основ анализа инновационной деятельности и определение специфических характеристик инновационного процесса, эффективное применение механизмов государственной социально-экономической политики, в том числе в отношении процессов формирования национальной и региональных инновационных систем, а также разработку методов продвижения различных инноваций на всевозможных рынках. Большие возможности и перспективы, на наш взгляд, также имеет разработка теоретико-методологических основ научно-учебной дисциплины «Инновационная экология» [5]. В рамках этой дисциплины целесообразно рассмотреть вопросы использования инноваций в природоохранной деятельности и в процессе создания условий равновесия с окружающей средой, определения эффективности инновационной деятельности в экологической сфере.

Как правильно отмечает в своей монографии профессор К.В. Павлов, «Инновационная экология» как научно-учебная дисциплина самым тесным образом связана с инновационной экономикой. Более того, в национальной и региональных инновационных системах обязательно должны быть экологические подсистемы. Кроме этого, финансово-экономические методы и механизмы широко используются в системе государственного и муниципального регулирования экологических процессов [6]. Инновационная экология тесно связана также и с такой научно-учебной дисциплиной, как экономика и экология природопользования.

Однако инновационная экология существенно отличается от этой научно-учебной дисциплины, так как в ней акцентируется внимание на возможности и перспективы использования НТП и современной системы управления, особенно эффективных инноваций технического, технологического и организационно-управленческого характера в природоохранной, экологической сфере. В практическом аспекте развитие инновационной экологии позволит разработать систему эффективных мер и мероприятий, нацеленных на модернизацию и инновационное развитие экологических систем, особенно природоохранных систем интенсивного типа. Это обусловлено тем обстоятельством, что инновационная экология может стать теоретической основой осуществления экологической модернизации, что крайне актуально в настоящее время для оптимального развития российского общества. Все это определяет самостоятельность инновационной экологии и целесообразность ее выделения в качестве отдельной научно-учебной дисциплины.

В современных условиях инновационный процесс имеет особое значение, т.к. традиционные формы использования хозяйственных ресурсов весьма ограничены, в связи с чем обеспечение роста экономики уже в обозримом будущем в прежнем режиме является весьма проблематичным [7]. Расширенное воспроизводство на основе использования инновационных факторов требует решения сложнейших социально-экономических проблем, таких, как:

- использование интенсивных методов хозяйствования в системе национальной экономики;

- серийное и массовое использование достижений НТП, в том числе в сфере нанотехнологий;

- повышение социально-экономической эффективности системы общественного воспроизводства на основе обеспечения ускорения использования инновационных процессов;

- реализация рыночных методов и принципов хозяйствования на основе действия законов спроса и предложения во всех сферах народнохозяйственного комплекса [8];

- обострение экологических проблем и усложнение осуществления природоохранной деятельности [9].

Важнейшей задачей инновационной экологии в обозримом будущем должна стать разработка технологий, позволяющих сделать антропогенный круговорот веществ как можно более замкнутым, тем самым приблизив его в идеале к природному круговороту веществ. Достижение полной безотходности нереально, так как все это противоречит второму началу

термодинамики и поэтому речь идет в основном о создании и использовании малоотходных технологий, под которыми понимается такой способ производства, который обеспечивает максимально эффективное использование сырья и энергии, с минимумом отходов и потерь энергии [10]. При этом одним из важнейших условий малоотходной технологии является рециркуляция, сущность которой заключается в повторном использовании материальных ресурсов, что позволит экономить сырье и энергию и, тем самым, уменьшить образование отходов.

Малоотходная технология основывается на использовании комплекса мероприятий по сокращению до минимума количества вредных отходов и уменьшения их воздействия на окружающую среду. К этим мероприятиям относятся следующие:

- создание принципиально новых производственных процессов, позволяющих исключить или сократить технологические стадии, на которых происходит образование отходов;

- разработка бессточных технологических систем и водооборотных циклов на основе очистки сточных вод;

- создание и выпуск новых видов продукции с учетом требований повторного ее использования;

- разработка систем переработки отходов производства во вторичные материальные ресурсы.

Разработка малоотходных технологий должна осуществляться с учетом региональных особенностей. Учитывая, что около 70% территории России относится к зоне Севера, исключительно актуальна проблема разработки малоотходных технологий в разных сферах горной промышленности (например, в процессе добычи апатито-нефелинового концентрата), в которых бы учитывались социально-экономические и экологические особенности северных регионов страны [11]. Профессор К.В. Павлов в своей книге «Инновационная экология как перспективное научное направление» верно указывает, что еще одним важнейшим аспектом развития инновационной экологии является разработка и использование интенсивных методов ведения хозяйственной деятельности (очевидно, что при прочих равных условиях чем интенсивнее используются различные природные ресурсы, тем сложнее экологическая обстановка в этом регионе) [12].

Развитие российской экономики (также как и экономики стран СНГ в целом) до последнего времени преимущественно было связано с использованием экстенсивных факторов (недозагруженными мощностями и незанятой рабочей силой, а также внешней конъюнктурой). Однако ускорение социально-

экономического развития, намечаемое на ближайшее десятилетие, не может основываться на весьма ограниченных по своим возможностям экстенсивных факторах. Необходимо использовать качественно новый физический и человеческий капитал, а также результаты благоприятных условий хозяйствования. Чтобы ускорить экономический рост, необходим поиск новых, устойчивых источников развития и активизация процесса интенсификации производства.

Актуальность перехода на интенсивный способ хозяйствования определяется также и тем, что в трудные годы экономического спада проблемам интенсификации не придавалось должного значения. В настоящее время, когда возникли благоприятные предпосылки развития, интенсификация предполагает вовлечение в общественное производство всего имеющегося потенциала страны и все более рационального его использования.

Процесс интенсификации является материальной основой роста эффективности общественного производства [13]. Низкий уровень и незначительные темпы интенсификации производства являются одними из важнейших причин глубокого кризиса, в котором сравнительно недавно оказалась российская экономика. Если вспомнить начало перестройки советского общества, то необходимость реформ тогда обуславливалась потребностью резкого увеличения эффективности общественного производства на основе внедрения наиболее прогрессивных форм научно-технического прогресса (НТП), являющегося, как известно, важнейшим фактором интенсификации, тогда как в действительности темпы НТП были весьма низкими и не соответствовали потребностям практики [14]. Однако, при переходе к рыночным отношениям темпы процесса интенсификации значительно снизились. Иначе говоря, результат получился прямо противоположный: в последнее время, в условиях переходного периода не только не произошло дальнейшего усиления интенсивного характера производства, но и без того невысокий уровень интенсификации существенно снизился. Это обстоятельство со всей очевидностью свидетельствует об увеличении отставания технического уровня предприятий российской экономики от технооснащенности аналогичных предприятий в развитых капиталистических странах, т.е. об увеличении отставания технологического уровня российских предприятий от мирового уровня.

Как известно, в последнее время всё больше внимания уделяется вопросам формирования в России инновационной экономики, что совершенно справедливо, т.к. это позволит уменьшить зависимость уровня и темпов социально-экономического развития страны от

получаемых доходов вследствие экспорта сырьевых ресурсов. Важно также и то, что в результате этого улучшится имидж России, которую пока ещё нередко отождествляют с сырьевым придатком капиталистического мира [15]. Таким образом, в целом мировой опыт действительно свидетельствует о том, что рост инвестиций в инновационные сферы экономики способствует ускоренному развитию народнохозяйственного комплекса страны и повышению среднего уровня жизни.

Однако это только в целом, а в каждом конкретном случае вложение инвестиций в инновационные сектора далеко не всегда способствует росту прибыли и доходов – так, в фундаментальной науке известно немало случаев, когда вложение средств не только не окупалось, но и приводило к негативным результатам. Кстати, руководство России в последнее время нередко критикует различные ведомства и организации в связи с тем, что существенные инвестиции в создание нанотехнологий пока ещё не дают ожидаемого результата. В этой связи совершенно справедлива постановка вопроса о том, насколько эффективны те или иные инвестиции и инновации [16].

Однако, на наш взгляд, в современных условиях этого не достаточно и кроме осуществления социально-экономической оценки эффективности инвестиций и инноваций необходимо осуществлять оценку последствий внедрения инвестиций и инноваций с точки зрения их влияния на усиление процессов интенсификации общественного воспроизводства. В этой связи нами предлагается выделять инвестиции и инновации интенсивного или экстенсивного типов в зависимости от того, способствуют ли результаты их внедрения соответственно интенсификации или, наоборот, процессу экстенсификации [17]. Важно также в общей структуре инвестиций и инноваций выделять удельный вес, долю каждой из этих двух групп. Целесообразность осуществления такого рода классификации инвестиций и инноваций во многом объясняется тем обстоятельством, что в последнее время существенно возросла актуальность использования интенсивных методов хозяйствования. Прежде всего, это связано с демографическим кризисом последних лет. В этой связи осуществление мероприятий трудосберегающего направления интенсификации представляется весьма своевременным и эффективным.

В других странах могут быть актуальными и иные направления интенсификации. Так, например, в среднеазиатских странах СНГ – Узбекистане, Туркмении, Таджикистане, Киргизии исключительно важным являются

водосберегающее направление интенсификации общественного производства [18]. В Японии, где сравнительно немного крупных месторождений природных ресурсов, весьма актуально материалосберегающее направление интенсификации, здесь же в связи с крайне ограниченным характером земельных ресурсов большое значение имеет также землесберегающее направление интенсификации. В большинстве стран мира весьма актуально энерго- и фондосберегающее направления [19].

Более того, даже в разных регионах одной и той же страны актуальными могут быть разные направления интенсификации: на Дальнем Востоке и на Севере России большое значение по-прежнему (т.е. как и во времена социалистической экономики) имеет трудосберегающее направление, в старопромышленных регионах Урала - в Свердловской области, Удмуртской Республике, Челябинской области – крайне актуально фондосберегающее направление интенсификации. В Белгородской области, где на высоком уровне развиты металлургическая и горнодобывающая отрасли промышленности очень эффективно осуществление мероприятий материалосберегающего направления. Таким образом, кроме выделения двух групп инвестиций и инноваций, способствующих интенсификации или экстенсификации, в первой группе целесообразно выделить несколько подгрупп, соответствующих разным направлениям интенсификации – трудо-, фондо-, материалосберегающему и т.д. в соответствии с региональной, отраслевой и структурной спецификой экономики той или иной страны. Напомним, что говоря о процессах экстенсификации и интенсификации, имеются в виду два принципиально различающихся способа достижения производственной цели. При одном происходит количественное увеличение использования ресурса, при втором на единицу выпуска продукции при решении производственной задачи экономится ресурс. Целесообразно определять поэтому интенсификацию производства как реализацию мероприятий, имеющих своим результатом экономию стоимости совокупности применяемых ресурсов [20]. Ресурсосберегающим направлением интенсификации производства является реализация мероприятий, в результате которых экономится ресурс, например, живой труд. Таким образом, предложенный подход понимания процесса интенсификации позволяет говорить и об интенсификации производства, и об интенсификации использования отдельных факторов производства, не отождествляя эти понятия.

Таким образом, если существующую функциональную зависимость между экономическим результатом (обозначим его Э) от использования какого-либо ресурса (обозначим Р) представить в виде

$$\text{Э} = f(\text{Р}),$$

то в случае экстенсивного использования ресурса его увеличение приведёт к пропорциональному росту экономического эффекта, тогда как при интенсивном использовании ресурса его увеличение приведёт к большему росту эффекта. Иначе говоря, если иметь два значения ресурса Р_1 и Р_2 , причём

$$\text{Р}_2 = n \times \text{Р}_1,$$

где n – коэффициент пропорциональности.

В случае экстенсивного использования ресурса $\text{Э}_2 = n \times \text{Э}_1$, а в случае интенсивного использования $\text{Э}_2 > (n \times \text{Э}_1)$. Как можно видеть, интенсивное использование ресурса (труда, фондов, материалов, воды и пр.) обусловлено ростом ресурсоотдачи (производительности труда, фондоотдачи, материалоотдачи и т.д.), правда в вышеозначенной функциональной зависимости следует учитывать также временной лаг.

Оценить, относится ли тот или иной инвестиционный ресурс к экстенсивному и интенсивному типу также можно на основе использования таких показателей, как капиталотдача (капиталоёмкость) и фондоотдача (фондоемкость), но не только с их помощью. Для этого, в частности, можно также использовать мультипликатор. В этой связи напомним, что в соответствии с макроэкономическим подходом объём национального дохода страны находится в определённой количественной зависимости от общей суммы инвестиций и эту связь выражает особый коэффициент – мультипликатор, причём увеличение национального дохода равно приращению общей суммы инвестиций, помноженному на мультипликатор (обычно мультипликатор обозначают буквой K).

Говоря о смешанном способе воспроизводства, следует уточнять, идёт ли речь о преимущественно экстенсивном (т.е. когда преобладают экстенсивные инвестиции) или же о преимущественно интенсивном (т.е. когда преобладают интенсивные инвестиции) способе воспроизводства. Важно учитывать также то, что говоря об экстенсивном, интенсивном и смешанном типах воспроизводства, всегда следует уточнять, идёт ли речь о воспроизводстве с учётом использования всех ресурсов в целом (и лишь только в этом случае, на наш взгляд, имеет смысл использовать термин «общественное воспроизводство»), либо же

речь идёт об экстенсивном, интенсивном и смешанном типах воспроизводства, основанных на использовании лишь определённого вида ресурсов (или же совокупности некоторых, но не всех видов ресурсов). Например, рассматривают же в специальной литературе только воспроизводство населения или воспроизводство основного капитала – всё это подтверждает справедливость предложенного нами подхода.

Таким образом, учитывая, что инвестиционные ресурсы – особый вид ресурсов, которые используются в процессе воспроизводства любого другого вида ресурсов – трудовых, капитальных, материальных, водных, энергетических, природных и т.д., для определения экстенсивных и интенсивных инвестиций наряду с показателями фондоотдачи и капиталотдачи целесообразно использовать также показатель мультипликатора и его две составляющих. Что касается инноваций, то и здесь, на наш взгляд, целесообразно учитывать те социально-экономические последствия, к которым приводит их внедрение в реальную хозяйственную практику и поэтому, подобно инвестициям, выделять инновации интенсивного или экстенсивного типов в зависимости от того, способствуют ли результаты их внедрения соответственно интенсификации или, наоборот, процессу экстенсификации. Кроме этого, целесообразно выделить несколько групп инноваций, соответствующих разным направлениям интенсификации общественного воспроизводства.

Выделять разные виды и типы инноваций особенно важно в связи с тем обстоятельством, что инновации считаются формой реализации НТП, тогда как сам НТП считается важнейшим фактором интенсификации общественного воспроизводства. Поэтому получается, что инновации вроде как всегда соответствуют процессу интенсификации производства, что, однако, не соответствует действительности – на самом деле инновации могут способствовать как усилению интенсивного характера общественного воспроизводства, так и процессу экстенсификации (например, когда внедряются недостаточно новые инновации или инновации, внедрение которых не способствует экономии какого-либо ресурса).

Выделение инвестиций и инноваций экстенсивного и интенсивного типов важно не только с теоретической, но и с практической точки зрения. Дело в том, что процесс интенсификации является важнейшим условием повышения конкурентоспособности национальной экономики, причём в обозримом будущем роль и значение этого процесса в связи с исчерпанием и усложнением условий добычи и

эксплуатации ряда важных природных ресурсов ещё более возрастут. В связи с этим внедрение инвестиций и инноваций интенсивного типа будет способствовать также повышению экономической безопасности страны.

Рассматривая различные формы и направления инвестиций с точки зрения их влияния на процесс интенсификации общественного производства в России, следует отметить, что доля интенсивных инвестиций в общей структуре иностранных инвестиций существенно меньше по сравнению с аналогичным показателем в структуре внутренних инвестиций, что, на наш взгляд, в значительной степени объясняется нежеланием Запада технологически усиливать российскую экономику. Сравнивая прямые и портфельные инвестиции, можно констатировать, что в первом случае возможности реализации интенсивных инвестиций существенно выше, чем во втором.

Как известно, в зависимости от выбранной инвестиционной стратегии субъекта хозяйствования выделяют несколько различных портфелей инвестиций и, в частности, консервативный портфель, когда предполагается инвестирование в малопродуктивные, но стабильные объекты; доходный портфель, в соответствии с которым инвестиции осуществляются в объекты, гарантированно приносящие высокие доходы и рискованный портфель, формирование которого связано с осуществлением инвестирования в объекты, приносящие наибольший, но не гарантированный доход. Целесообразность выбора конкретного портфеля инвестиций с точки зрения максимального использования имеющихся потенциальных возможностей в отношении внедрения интенсивных инвестиций в значительной мере определяется отраслевой и региональной спецификой, однако можно констатировать, что в будущем в связи с усложнением условий осуществления общественного воспроизводства значение рискованного портфеля как предпосылки роста доли интенсивных инвестиций существенно возрастёт. Таким образом, можно видеть, что лишь создание системы эффективных и взаимосвязанных мер и условий хозяйствования на разных уровнях иерархии макро-, мезо- и микроуровне позволит существенно увеличить использование в обозримом будущем в российской экономике интенсивных инноваций и инвестиций, однако наибольшее значение в этой системе всё же имеет использование комплекса мер государственного регулирования развития народнохозяйственного комплекса страны.

Исходя из сказанного, можно сделать вывод о том, что монография профессора К.В. Павлова «Инновационная экология как перспективное научное направление» указывает на необходимость интенсивной разработки

различных проблем новой научно-учебной дисциплины «Инновационная экология», формирование и развитие которой крайне актуально и имеет большое значение для создания теоретико-методологической основы эффективного развития экологических природно-антропогенных систем. Кроме этого, в этой книге содержится немало положений, отличающихся несомненной научной новизной и имеющих большое практическое значение. Особенно это справедливо в отношении исследования интенсификации общественного производства, являющейся одной из главных тенденций развития современной мировой экономики, важнейшим фактором которой является научно-технический прогресс.

Литература

9. Кацура С.Н. Становление инновационной системы в Украине: национальный и региональный аспекты. – Донецк: Институт экономики промышленности НАН Украины, 2011. – 504 с.
10. Ляшенко В.И., Павлов К.В., Шишкин М.И. Наноэкономика в славянских странах СНГ / Серия: Экономическое славяноведение. Ижевск: Книгоград, 2011. – 348 с.
11. Колесников С.И. Экономические основы природопользования. М.: Дашков и К°, 2011. 304 с.
12. Еделев Д.А., Ляпунцова Е.В. Инновационные факторы социально-экономического развития российской промышленности // Вестник Северо-Осетинского государственного университета им. К.Л. Хетагурова. – 2014. - № 4. – С. 250–255.
13. Павлов К.В. Патологические процессы в экономике. – М.: Магистр, 2009. – 458 с.
14. Павлов К.В. Интенсификация экономики в условиях неопределенности рыночной среды. – М.: Магистр, 2007. – 271 с.
15. Клочков В.В., Ратнер С.В. Управление развитием «зеленых» технологий: социально-экономические аспекты. – М.: ИПУ РАН, 2013. – 291 с.
16. Тихонов И.А. Основы интенсивного экономического развития. М.: Мысль, 1979. – 198 с.
17. Меркин Р.М., Соловьева О.Г. Дискуссионные проблемы теории интенсификации строительного производства // Известия академии наук. Серия Экономическая. – 1984. - № 4. – С. 33–40.
18. Теория инновационной экономики/под ред. О.С. Белокрыловой: Ростов н/Д, 2009. – 376с.
19. Экономический механизм и особенности инновационной политики на Севере / под науч. ред. В.С. Селина, В.А. Цукермана. Апатиты: Кольский НЦ РАН, 2012. – 255 с.
20. Павлов К.В. Инновационная экология как перспективное научное направление. Ижевск: Изд-во «Шелест», 2016. – 360 с.
21. Баранов А.А. Интенсификация: Экономический и социальный аспект. – М.: Экономика, 1983. – 255 с.
22. Бородин И.А. О сущности и показателях интенсификации сельского хозяйства. М.: Колос, 1965. – 22 с.
23. Эффективность интенсификации производства на основе внедрения достижений науки / под ред. В.П. Лебедева. – М.: Мысль, 1975. – 255 с.
24. Буздалов И.Н. Экономическая эффективность интенсификации сельскохозяйственного производства. – М.: Колос, 1966. – 173 с.
25. Закономерности социалистического расширенного воспроизводства / под ред. А.И. Ноткина. М.: Наука, 1977. – 403 с.
26. Сорокин Г.Н. Интенсификация социалистического воспроизводства // Вопросы экономики. 1985. - № 3. – С. 3–13.
27. Титова Т.Д. Эффективность интенсификации на внутренних водоемах: монография. – Калининград: Калининградский государственный университет, 1971. – 138 с.
28. Маркс К. Капитал. (Книга 3-я). Процесс капиталистического производства, взятый в целом. Ч. 2 // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т. 25. Ч. 2. – 551 с.

В.С. Селин,

доктор экономических наук, профессор,
заслуженный экономист Российской Федерации,
главный научный сотрудник Института экономических
проблем Кольского научного центра РАН
e-mail: silin@iep.kolasc.net.ru

Беляєв Олександр Андрійович	Аспірант кафедри «Світова та регіональна економіка» Волгоградського державного університету (м. Волгоград, Росія) <i>e-mail: labser@volsu.ru</i>	Belyaev Alexander	Postgraduate student of International and Regional Economics Department Volgograd State University (Volgograd, Russian) <i>e-mail: labser@volsu.ru</i>
Дороніна Майя Степанівна	Доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (Харків, Україна) <i>e-mail: doroninams@mail.ru</i>	Doronina Maya	Professor, Ph.D. of Economic, professor, chief researcher of the Research Center of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (Kharkiv, Ukraine) <i>e-mail: doroninams@mail.ru</i>
Житний Павло Євгенович	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси, облік та банківська справа» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ, Україна) <i>e-mail: zhytnyy@meta.ua</i>	Zhytnyy Pavlo	Professor, Ph.D. of Economic, Head of Finance, Accounting and Banking Department Taras Shevchanko Luhansk National University (Starobelsk, Ukraine) <i>e-mail: zhytnyy@meta.ua</i>
Калінеску Тетяна Василівна	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Оподаткування і соціальна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: t.calinescu@mail.ru</i>	Calinescu Tetyana	Professor, Ph.D. of Economics, Head of Taxation and social economy Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: t.calinescu@mail.ru</i>
Костирко Лідія Андріївна	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінансів та банківської справи» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: lid_kost@mail.ru</i>	Kostyrko Lydia	Professor, Ph.D. of Economic, Head of Finances and Banking Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: lid_kost@mail.ru</i>
Котлячков Олег Васильович	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Економіка та управління» Іжевського філіалу «Російський університет кооперації» (м. Іжевськ, Росія) <i>e-mail: izhevsk@rucoop.ru</i>	Kotlyachtkov Oleg	Ph.D. of Economics, Associate Professor of of Economics and Management Department of Izhevsk branch of "Russian University cooperation" (Izhevsk, Russian Federation) <i>e-mail: izhevsk@rucoop.ru</i>
Кушал Ірина Миколаївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування і соціальна економіка» Східноукраїнського	Kushal Iryna	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Taxation and social economy Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

	<p>національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: inkushal@mail.ru</i></p>		<p>(Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: inkushal@mail.ru</i></p>
<p>Ліхоносова Ганна Сергіївна</p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування і соціальна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: lihonosova@bk.ru</i></p>	<p>Likhonosova Ganna</p>	<p>Ph.D. of Economics, Associate Professor of Taxation and social economy Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: lihonosova@bk.ru</i></p>
<p>Лук'янова Олена Юріївна</p>	<p>Кандидат економічних наук, експерт Громадської організації «Центр суспільних інновацій» (м. Львів, Україна) <i>e-mail: lukianovahy@ukr.net</i></p>	<p>Lukyanova Olena</p>	<p>Ph.D. of Economic, Expert at Nongovernmental organization «Center for Social Innovation» (Lviv, Ukraine) <i>e-mail: lukianovahy@ukr.net</i></p>
<p>Марковіна Катерина Володимирівна</p>	<p>Кандидат економічних наук, декан економічного факультету Іжевської державної сільськогосподарської академії, (м. Іжевськ, Росія) <i>e-mail: dekanat_ek@mail.ru</i></p>	<p>Markovina Ekaterina</p>	<p>Ph.D. of Economics, dean of economics department of the Izhevsk state agricultural academy (Izhevsk, Russian Federation) <i>e-mail: dekanat_ek@mail.ru</i></p>
<p>Мітрофанова Інна Василівна</p>	<p>Доктор економічних наук, головний науковий співробітник Інституту соціально-економічних та гуманітарних досліджень Південного наукового центру РАН; професор кафедри «Світова та регіональна економіка» Волгоградського державного університету (м. Волгоград, РФ) <i>e-mail: mitrofanova@volsu.ru</i></p>	<p>Mitrofanova Inna</p>	<p>Professor, Ph.D. of Economics, Leading Scientific Researcher, Institute of Social, Economic and Humanitarian Researches of the Southern Scientific Center of the Russian Academy of Sciences, Professor of International and Regional Economics Department, Volgograd State University, (Volgograd, Russian Federation) <i>e-mail: mitrofanova@volsu.ru</i></p>
<p>Мітрофанова Інна Олексійовна</p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Економіка та управління» Волгоградського державного технічного університету, (м. Волгоград, РФ) <i>e-mail: mitrofanovaia@rambler.ru</i></p>	<p>Mitrofanova Inna</p>	<p>Ph.D. of Economics, Associate Professor of Economics and Management Department, Volgograd State Technical University, (Volgograd, Russian Federation) <i>e-mail: mitrofanovaia@rambler.ru</i></p>
<p>Мустафаєв Азиз Агасалимович огли</p>	<p>Кандидат економічних наук, Старший науковий співробітник Федеральної державної бюджетної установи Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі Уральського відділу Російської академії наук (м. Сиктивкар, Комі, Росія) <i>e-mail: mustafaev@iespn.komisc.ru</i></p>	<p>Mustafayev Aziz</p>	<p>Ph.D. in Economics, Senior Research Fellow Federal government budget institutions Sciences Institute socio-economic and the energy problems North Komi Scientific Center, Ural-division of the Russian Academy of Sciences (Syktyvkar, Komi, Russia) <i>e-mail: mustafaev@iespn.komisc.ru</i></p>

Носова Ольга Валентинівна	Доктор економічних наук, Професор кафедри «Фінанси та фінансово-економічна безпека» Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи (м. Харків, Україна) <i>e-mail: nosova1982@ mail.ru</i>	Nosova Olga	Professor, Ph.D. of Economics, professor of Finance and financial and economic security Department Kharkiv Institute banking of Bank- ing University (Kharkiv, Ukraine) <i>e-mail: nosova1982@ mail.ru</i>
Остаєв Гамлет Яковлевич	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Бухгалтерсь- кий облік, фінансів та аудиту» Іжевського державної сільсь- когосподарської академії», (м. Іжевськ, Росія) <i>e-mail: dekanat_ek@mail.ru</i>	Ostayev Hamlet	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Account- ing, Finance and Audit Depart- ment of the Izhevsk state agricultural academy (Izhevsk, Russian Federation) <i>e-mail: dekanat_ek@mail.ru</i>
Павлов Костянтин Вікторович	Доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління; завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій (м. Іжевськ, Удмуртія, Росія) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i>	Pavlov Konstantin	Professor, Ph.D. of Economics, vicerector for scientific work of the Izhevsk institute of management; Head Economic Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies (Izhevsk, Udmurtia, Russia) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i>
Расулєв Алішер Файзійович	Доктор економічних наук, професор, директор Інституту економіки Академії наук Республіки Узбекистан (м. Ташкент, Узбекистан) <i>e-mail: arasulev@yandex.ru</i>	Rasulev Alisher	Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Director of the Institute of Economics of the Academy of Sci- ences Republic of Uzbekistan (Tashkent, Uzbekistan) <i>e-mail: arasulev@yandex.ru</i>
Серіков Денис Олександро- вич	Аспірант кафедри «Соціологія та психологія управління» Харківського національного економічного університету (Харків, Україна) <i>e-mail: denisser2010@mail.ru</i>	Serikov Denis	Postgraduate student of Sociology and Psychology of Management Department Kharkiv National University of Economics (Kharkiv, Ukraine) <i>e-mail: denisser2010@mail.ru</i>
Середа Олена Олександр- івна	Старший викладач кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна) <i>e-mail: sered10@mail.ru</i>	Sereda Olena	Senior Lecturer of Finance Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk , Ukraine) <i>e-mail: sered10@mail.ru</i>
Тростянсь- кий Дмитро Валерійович	Доктор економічних наук, Головний науковий співробіт- ник Науково-дослідного центру «Наукові основи та проблеми розвитку економіки Узбекистану» (м. Ташкент, Узбекистан) <i>e-mail: tro7@yandex.ru</i>	Trostyansky Dmytro	Professor, Ph.D. of Economics, Main Research Fellow of the Research Center «Scientific bases and problems of economic development of Uzbekistan» (Tashkent, Uzbekistan) <i>e-mail: tro7@yandex.ru</i>

Ушенко Наталія Валентинів- на	Доктор економічних наук, Завідувач кафедри «Менеджмент організацій і туризм» Бердянського університету менеджменту і бізнесу (м. Бердянськ, Україна) <i>e-mail:</i> bipcafmen@rambler.ru	Ushenko Nataliya	Professor, Ph.D. of Economic, Head of Management and Tourism Berdyansk university management and business (Berdyansk, Ukraine) <i>e-mail:</i> bipcafmen@rambler.ru
Яценко Олександр	Доктор економічних наук, Завідувач кафедри «Фінанси і кредит» Східноєвропейського університету економіки і менеджменту (м. Черкаси, Україна) <i>e-mail:</i> kaf-fin@cim.uch.net	Yatsenko Oleksandr	Ph.D. of Economics, Head of the Finance and credit Department of East European University of Economics and management (Cherkassy, Ukraine) <i>e-mail:</i> kaf-fin@cim.uch.net

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 2 (22), 2016

Відповідальний за випуск
Літературний редактор

С. К. Рамазанов
О. В. Тимошенко

Оригінал-макет

Г. С. Ліхоносова

Підписано до друку 22.06.2016 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 17,1. Обл. вид. арк. 18,0
Тираж 300 екз. Вид. № 3064 Замов. № 81

Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
93406, м. Северодонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса видавництва: 93406, м. Северодонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а
Телефон / факс (06452) 4-03-42
E-mail: uni.snu.edu@gmail.com
http://snu.edu.ua

Надруковано у видавництві СНУ ім. В. Даля
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 2884 від 26.06.2007 р.
93400, м. Северодонецьк, пр. Центральний, 59а,
Телефон / факс (06452) 4-03-42; <http://www.snu.edu.ua>; uni.snu.edu@gmail.com

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі
ВИМОГИ
щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

Тематичні рубрики:

- теорія та методологія економічного розвитку;
- економіка та підприємництво;
- податки та бюджетна політика;
- фінанси та банківська справа;
- управління сучасним підприємством;
- облік та аудит;
- менеджмент;
- економіка регіону;
- соціальна економіка;
- міжнародна економіка;
- економічна кібернетика;
- організація виробництва.

Програмні цілі науково-виробничого журналу
«Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 8 до 10 сторінок формату А4 (210x297 мм).

Шрифт Times New Roman Сут № 14;

Міжрядковий інтервал 1,5.

Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонтитів).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- **Постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;
- Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття.
- **Формулювання мети статті**.
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
- **Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень** у цьому напрямі.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, в якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація (повна назва кафедри або іншого структурного підрозділу, без абревіатур), де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, посада й організація, де працює ре-

цензент, його контактний телефон та **обов'язково** електронна адреса;

- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;
- **супроводжувальна заява** (за наявності співавторів – спільна, за підписами усіх) про те, що стаття є власною розробкою автора (авторів), ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях;
- **переклад повного тексту статті англійською мовою** (відповідно п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р.).

Пристатейний список літератури англійською мовою (References) повинен бути оформлений згідно APA (the American Psychological Association), приклад надається!

Окремою сторінкою наводять **анотації (не менш 500 символів кожна), ключові слова, назва статті, прізвище, ім'я авторів** трьома мовами (українська, російська та англійська).

Формули подають у форматі *Microsoft Equation 2.0, 3.0 (4.0)*, вирівнюють по центру посередині тексту і нумерують в круглих дужках з правого краю.

Рисунки підписують і нумерують під рисунком по центру тексту.

Всі об'єкти в простих рисунках, які зроблені у Word, мають бути обов'язково згруповані.

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word* з розмірами, приведеними до сторінки складання. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12. Заголовки таблиць розміщують по центру сторінки, нумерація таблиць — по правому краю сторінки.

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Приклади оформлення переліку літератури в статті англійською мовою (References):
Standard for references conforms to requirements **APA (the American Psychological Association)** :
<http://www.apastyle.org/>.

Journal articles with DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages. doi.
e.g. Monasturnyi, E.A. (2006). Innovative cluster. Innovations, 2, 38-43. doi:10.1037/0278-6133.24.2.225.

Journal articles without DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages.
e.g. Monasturnyi, E.A., & Kulik, J.A. (2005). Social and economic development. Economy of Region, 3, 39-52.
Monasturnyi, E.A., Kulik, J.A., Nulif, K.L. (2008). Social and economic development. Economy, 3, 52-67.

Books:

Author, A. A. (Year of publication). Title of book (Edition). Location: Publisher, pages.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. Moscow: Nauka, 267.
Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (Eds.). (1997). Consequences of growing up poor. New York, NY: Russell Sage Foundation, 350.
Plath, S. (2000). The unabridged journals. K. V. Kukil (Ed.). New York, NY: Anchor, 680.

Chapter in a book:

Author, A. A., & Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In A. A. Editor & B. B. Editor (Eds.), Title of book (pages of chapter). Location: Publisher.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. In J. A. Kulik (Ed.), Innovations (pp. 12-21). Moscow: Nauka.

Electronic sources (Web publications):

Author, A. A., & Author, B. B. (Date of publication). Title of article. Title of Online Periodical, volume number (issue number if available). Retrieved from <http://www.someaddress.com/full/url/>.
e.g. Tatarin A. I. (2013). Self-development of regional socioeconomic systems as the need for Russia's federal development. Economy of Region, 4. Retrieved from <http://economyofregion.com/archive/2013/47/2164/pdf/>.

Кожна стаття, представлена в редакцію, за наявності переліченого пакету документів, позитивної зовнішньої рецензії, друкується у найближчому випуску журналу, згідно розкладу тиражування журналу (див. таблицю), а саме чотири рази на рік (щокварталу).

Поточний номер журналу	1	2	3	4
Термін тиражування номеру журналу та опублікування в мережі Internet	31.03	30.06	30.09	31.12
Підсумковий строк надання статті до відповідного номеру журналу	20.02	20.05	20.08	20.11
Шановні автори, будь ласка, не затримуйте строк надання матеріалів. Це стане підґрунтям якісної та швидкої публікації Вашої наукової праці!				

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

тел. (06452) 4-03-42.

Відповідальний редактор

кандидат економічних наук, доцент Ліхоносова Ганна Сергіївна

тел. (06452) 4-03-42.

Статті подаються поштою за адресою: кафедра «Оподаткування і соціальна економіка»
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
пр. Центральний, 59-А, м. Северодонецьк, Луганська обл., 93400 або надсилаються на *e-mail*:
lihonosova@bk.ru чи info@taxation.lg.ua

www.chasopys.snu.edu.ua ; www.chasopys.jimdo.com;

Сподіваємося на плідну співпрацю!

